

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

ANUL XXIV

1

IANUARIE — IUNIE
1979

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

Redactor șef:

IOAN PĂTRUȚ

Membri :

GRIGORE RUSU
ROMULUS TODORAN
ILEANA CÂMPEAN

Secretari responsabili de redacție :

EUGEN BELTECHI,
NICOLAE MOCANU

Pentru a vă asigura colecția completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dv.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale, agențiile poștale, factorii poștali și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții. Revistele se pot procura și prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, Calea Victoriei 125, 71021 București (direct sau prin poștă).

Cititorii din străinătate se pot abona prin 70116 — ILEXIM, Departamentul Export-Import Presă, P.O.Box 136—137, telex 11226, str. 13 Decembrie nr. 3.

La revue paraît 2 fois par an.

Toute commande de l'étranger (fascicules ou abonnements) sera adressée à : 70116 — ILEXIM, Departamentul Export-Import Presă, P.O. Box 136—137, télex 11226, Bucarest, 3, rue 13 Decembrie, Roumanie.

Le prix d'un abonnement est de 15 \$ par an.

En Roumanie, vous pourrez vous abonner par les bureaux de poste ou chez votre facteur.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite la Colegiul de redacție al revistei „CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ”.

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ

Anul XXIV, nr. 1

1979

ianuarie — iunie

SUMAR

ISTORIA LINGVISTICII ROMÂNEȘTI

Pag.

ROMULUS TODORAN, Activitatea lingvistică a lui Sever Pop (II)	5
---	---

LEXICOLOGIE

FLORICA DIMITRESCU, Note asupra cuvintelor românești din sfera semantică a culturii	17
MARCEL FERRAND, Étymologies roumaines	23
FELICIA ȘERBAN, Analiza cantitativă a neologismelor limbii române	29

ONOMASTICĂ

M. HOMORODEAN, Între toponimie, folclor și arheologie	33
DUMITRU LOȘONȚI, Lat. <i>galla</i> în limba română	39
I. PĂTRUȚ, Note de onomastică	45

GRAMATICĂ

D. BEJAN, Adverbele de mod în poziție corelativă	47
D. D. DRAȘOVEANU, Sintaxa participiului și diateza pasivă — categorii în contradicție	53
ȘTEFAN HAZY, Cum de — o aparentă abatere de la „unicitate”	59
G. G. NEAMȚU, Despre <i>acuzativul timpului</i> în limba română	63

DIALECTOLOGIE

RODICA ORZA, Cu privire la iotacizarea verbelor în graiurile limbii române	73
--	----

DISCUȚII

VIOREL HODIȘ, În legătură cu teoria expansiunii a lui A. Martinet (II)	83
RODICA MARIAN-POPESCU, Cîteva disocieri și interferențe teoretice în sta- tutul cuvintului — semn lingvistic	91

ACADEMIA ROMÂNĂ
FILIALA CLUJ
BIBLIOTECA
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ
ȘI ISTORIE LITERARĂ SEXTIL PUȘCARIU
Nr. 20

RECENZII ȘI PREZENTĂRI DE CĂRȚI

ZAMFIRA MIHAIL, <i>Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană</i> , București, 1978 (Elena Comșulea)	99
ALEXANDRU NICULESCU, <i>Individualitatea limbii române între limbile romanice. 2. Contribuții socioculturale</i> , București, 1978 (A. Goția)	100
M. BUCĂ, I. EVSEEV, FR. KIRÁLY, D. CRAȘOVEANU, LIVIA VASILUȚĂ, <i>Dicționar analogic și de sinonime al limbii române</i> , București, 1978 (Doina Negomireanu)	102
DUMITRU IRIMIA, <i>Structura gramaticală a limbii române. Verbul</i> , Iași, 1976 (Viorel Bidian)	103
DIMITRIE CANTEMIR, <i>Istoria ieroglitică</i> , București, 1978; <i>Dimitrie Cantemir interpretat de...</i> , București, 1977 (Florica Dimitrescu)	105
Radovi Simpozijuma o jugoslovensko-rumunskim jezičko-dijalektalnim interferencijama i filološkim paralelizmima — Actele Simpozionului dedicat interferențelor lingvistice-dialectale și paralelismelor filologice iugoslavo-române (Zrenjanin 9—13.X.1974), Pančevo — Zrenjanin, 1977 (I. Pătruș)	107
E. EICHLER, I. BILY, R. GLÄSER, H. WALTER (Red.), <i>Beiträge zur Theorie und Geschichte der Eigennamen</i> , Berlin, 1976 (V. Frățilă)	108
MCCORMACK, W. C., St. A. WURM (Eds), <i>Language and Thought. Anthropological Issues</i> , Paris — The Hague, 1977 (P. Schweitzer)	111

CRONICĂ

Al VIII-lea Congres Internațional al Slaviștilor, Zagreb—Ljubljana, 3—9.IX.1978 (I. Pătruș)	115
Al V-lea Simpozion național de onomastică, Cluj-Napoca, 16—17.XI.1978 (Sabin Vlad)	117
Activitatea Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca în anul 1978 (Ion Roșianu)	121

CERCETĂRI DE LINGVISTICĂ RECHERCHES DE LINGUISTIQUE

Année XXIV, n° 1

1979

janvier — juin

SOMMAIRE

HISTOIRE DE LA LINGUISTIQUE ROUMAINE

Page

- ROMULUS TODORAN, L'activité linguistique de Sever Pop (II) 5

LEXICOLOGIE

- FLORICA DIMITRESCU, Notes sur les mots roumains de la sphère sémantique
de la culture 17
- MARCEL FERRAND, Étymologies roumaines 23
- FELICIA ȘERBAN, Une analyse quantitative sur les néologismes de la langue
roumaine 29

ONOMASTIQUE

- M. HOMORODEAN, Entre toponymie, folklore et archéologie 33
- DUMITRU LOȘONȚI, Lat. *galla* dans la langue roumaine 39
- I. PĂTRUȚ, Notes onomastiques 45

GRAMMAIRE

- D. BEJAN, Les adverbes de manière en posture de corrélatifs 47
- D. D. DRAȘOVEANU, La syntaxe du participe et la voix passive — une con-
tradiction 53
- ȘTEFAN HAZY, *Cum de* — un écart apparent de « l'unicité » 59
- G. G. NEAMȚU, Sur l'accusatif du temps dans la langue roumaine 63

DIALECTOLOGIE

- RODICA ORZA, A propos de l'iotacisation des verbes dans les parlers roumains 73

DISCUSSIONS

VIOREL HODIȘ, À propos de la théorie de l'expansion chez A. Martinet (II)	83
RODICA MARIAN-POPESCU, Quelques dissociations et interférences théoriques dans le statut du mot — signe linguistique	91

COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATIONS DE LIVRES

ZAMFIRA MIHAIL, <i>Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană</i> , București, 1978 (<i>Elena Comșulea</i>)	99
ALEXANDRU NICULESCU, <i>Individualitatea limbii române între limbile române. 2. Contribuții socioculturale</i> , București, 1978 (<i>A. Goția</i>)	100
M. BUCĂ, I. EVSEEV, FR. KIRÁLY, D. CRAȘOVEANU, LIVIA VASILUȚĂ, <i>Dicționar analogic și de sinonime al limbii române</i> , București, 1978 (<i>Doina Negomireanu</i>)	102
DUMITRU IRIMIA, <i>Structura gramaticală a limbii române. Verbul</i> , Iași, 1976 (<i>Viorel Bidian</i>)	103
DIMITRIE CANTEMIR, <i>Istoria ieroglică</i> , București, 1978; <i>Dimitrie Cantemir interpretat de...</i> , București, 1977 (<i>Florica Dimitrescu</i>)	105
Radovi Simpozijuma o jugoslovensko-rumunskim jezičko-dijalektalnim interferencijama i filološkim paralelizmima — Actele Simpozionului dedicat interferențelor lingvistice-dialectale și paralelismelor filologice iugoslavo-române, Zrenjanin 9—13.X.1974, Pančevo — Zrenjanin, 1977 (<i>I. Pătruț</i>)	107
E. EICHLER, I. BILY, R. GLÄSER, H. WALTER (Red.), <i>Beiträge zur Theorie und Geschichte der Eigennamen</i> , Berlin, 1976 (<i>V. Frățilă</i>)	108
McCORMACK, W. C., ST. A. WURM (Eds.), <i>Language and Thought. Anthropological Issues</i> , Paris — The Hague, 1977 (<i>P. Schweiger</i>)	111

CHRONIQUE

Le VIII ^e Congrès International de Slavistes, Zagreb—Ljubljana, 3—9 IX 1978 (<i>I. Pătruț</i>)	115
Le V ^e Symposion national d'onomastique, Cluj-Napoca, 16—17 XI 1978 (<i>Sabin Vlad</i>)	117
L'activité de l'Institut de linguistique et d'histoire littéraire de Cluj-Napoca, en 1978 (<i>Ion Roșianu</i>)	121

ACTIVITATEA LINGVISTICĂ A LUI SEVER POP (II)*

DE

ROMULUS TODORAN

Cea mai mare parte a studiilor și articolelor publicate de Sever Pop tratează probleme de lexicologie. Pornind în majoritatea cazurilor de la materialul propriu, adunat pentru *Atlasul* său lingvistic, lingvistul român a studiat termenii întrebuințați pentru denumirea unor noțiuni. Analizei onomasiologice îi asociază perspectiva geografică, avînd posibilitatea să observe ceea ce geografia lingvistică arătase mai demult: „lupta” între cuvinte, apariția unor cuvinte noi și dispariția altora vechi, conservarea cuvintelor vechi, crearea de termeni noi, schimbarea sensurilor cuvintelor etc.

Seria cercetărilor onomasiologice ale lui Sever Pop se deschide cu teza sa de doctorat, amintită mai sus: *Cîteva capitole din terminologia calului*¹. În această lucrare, autorul prelucurează răspunsurile la zece întrebări din *Chestionar pentru un Atlas lingvistic al limbei române*. I. *Calul* (Cluj, 1922), alcătuit de Sextil Pușcariu și lansat de Muzeul limbii române. Introducerea lucrării precizează modul în care s-a adunat materialul și cum a fost selecționat în vederea prelucrării lui. Analizînd valoarea materialului recoltat prin corespondenți, Sever Pop manifestă o atitudine critică față de această metodă. Rezervele sale sînt determinate de repartizarea teritorială inegală a răspunsurilor, de subiectivismul corespondenților și superficialitatea unora, precum și de transcrierea fonetică nesatisfăcătoare. Cu toate deficiențele sale, metoda nu este însă fără folos. „Materialul adunat astfel — afirmă autorul — are totuși o valoare incontestabilă ca mijloc de informație pentru filolog, în lipsa altuia adunat într-o anchetă pe teren. [...] Chestionarele au marele merit de a completa materialul lexical cunoscut din dicționare”².

Autorul studiază, semantic, etimologic și sub raportul răspîndirii, termenii legați de creșterea calului, de cărăușie, de negustoria de cai, de întrebuințarea calului și diversele numiri ale calului după înfățișare, defecte corporale, boli, culoare, însușiri (bune și rele) etc., adesea cu un colorit stilistic, înregistrînd derivatele — surprinzător de numeroase — ale cuvintelor *cal* și *iapă*. Materialul lexical discutat pune în evidență bogăția terminologiei populare și, totodată, prin consemnarea pentru prima oară a unui număr însemnat de cuvinte, constituie o sursă pentru cunoașterea lexicului limbii române. El, desigur, un merit al lui Sever Pop că a încercat să alcătuiască cîteva hărți lingvistice, pe baza răspunsurilor obți-

* Vezi CL, XXIII, 1978, nr. 2, p. 159—169.

¹ Publicată în DR, V, 1927—1928, p. 51—271; extras: Cluj, 1928.

² Sever Pop, *Cîteva capitole din terminologia calului*, p. 58.

nute de la corespondenți, în care se conturează ariile unor cuvinte. Dealtfel factorul geografic a fost mereu în atenția autorului. Prin raportarea la viața social-economică este explicată răspîndirea unor termeni noi din limba literară și a unora din alte arii lingvistice, precum și pătrunderea termenilor străini, în urma contactului limbii române cu limbi ale populațiilor conlocuitoare. În materialul studiat, autorul găsește „o repetită confirmare a adevărului că nu există un *dialect specific ardelenesc*”³.

Cîteva capitole din terminologia calului se înscrie printre cele dintii lucrări românești de onomasiologie, în care se aplică metodele geografiei lingvistice⁴.

Încă înainte de a-și termina anchetele, Sever Pop își publică studiul în care pune o problemă nouă, foarte actuală atunci (ca și în zilele noastre, dealtfel): cum dispar vechii termeni administrativi din diferitele provincii românești (*comitat, varmed'e, bețire, viărd; span, fișpan, ulișpan, căpitan, ispravnic; jude, chinez, birău, vornic, staroste*), fiind înlocuiți prin termenii oficiali: *județ, prefect și primar*⁵. Autorul are meritul de a fi urmărit acest proces în deplină concordanță cu condițiile social-istorice și de a fi semnalat adaptarea termenilor noi, neologici, la sistemul fonetic al graiurilor locale.

O mare varietate de termeni înregistrează Sever Pop pentru *fărîma, frămînta și soage*, pe care îi înfățișează în expansiunea lor geografică, sub raportul originii lor și al schimbărilor semantice⁶. Interesante și adecvat prezentate sînt denumirile „mijlocului postului mare”⁷. Autorul constată că *păresimi* „postul Paștilor” (< lat. *quadragesima*) s-a păstrat numai pe o arie restrînsă; cuvîntul există în schimb în diferite regiuni, într-o arie discontinuă, în *mîiez de părăsimîn, mîădu părăsi* „mijlocul postului mare” etc. Pentru această noțiune s-a mai înregistrat *tînd înainte — tînd înapoi* „atît înainte — atît înapoi”, în care apare cuvîntul *tînd* < lat. *tantus*. Dispariția lui *păresimi* este explicată prin faptul că cuvîntul nu are familie în limba română. Surprinzător de numeroasele variante ale celor trei conservatorisme latine: *păresimi, tînt și mîiez* „mijloc” dovedesc că vorbitorii au pierdut semnificația cuvintelor și nu mai sînt siguri pe forma lor.

În alte studii onomasiologice se ocupă de sinonimele cuvîntului *tîrg*⁸, de cele mai importante sărbători la români⁹, de cîteva termeni

³ *Ibidem*, p. 60.

⁴ Lucrarea a fost apreciată de specialiști, ca: Iorgu Iordan (vezi „Zeitschrift für romanische Philologie”, 56, fasc. 2, p. 224—234), Al. Graur (vezi „Viața românească”, 22, 1930, vol. 83, p. 169—172), C. Tagliavini (vezi „Studi rumeni”, IV, 1929—1930, p. 127—129), A. Zauner (vezi „Literaturblatt für germanische und romanische Philologie”, 51, 1930, nr. 7—8, p. 291—295) ș.a.

⁵ Vezi Sever Pop, *Din Atlasul lingvistic al României*. 2. *Cum dispar termenii vechi administrativi și cum se înlocuiesc cei noi*, în DR, VII, 1931—1933, p. 61—71; republ. în idem, *Recueil*..., p. 23—55.

⁶ Vezi idem, *Din Atlasul lingvistic al României*. 3. *Fărîma, frămînta, soage și alte sinonime*, în DR, VII, 1931—1933, p. 71—93; republ. în idem, *Recueil*..., p. 35—51.

⁷ Vezi idem, *La carte « Mijlocul postului mare » (mi-carême) de l'Atlas linguistique de la Roumanie*, în „Revue de linguistique romane”, IX, 1933, p. 114—120; republ. în idem, *Recueil*..., p. 89—96.

⁸ Vezi Sever Pop, *Sinonimele cuvîntului tîrg în lumina geografiei lingvistice*, în „Revista geografică română”, I, 1938, p. 45—61; republ. în idem, *Recueil*..., p. 107—117.

⁹ Vezi idem, *Le piu importanti feste presso i Romeni*, în „Revue des études indo-européennes”, I, 1938, fasc. 2, p. 481—512; republ. în idem, *Recueil*..., p. 119—142.

păstorești¹⁰, de termenii care denumesc noțiunea de « os » și « oglindă »¹¹, de descendenții lat. *naris* și *nasus*¹², ai lui *pantex* și *folliis*¹³ în limbile romane. În ele găsim o prezentare corespunzătoare a materialului, cu o atenție descriere a răspîndirii termenilor. Am remarca și de aici o observație generală privind ariile lexicale: „Gradul de vechime a unei arii lexicale nu poate fi determinat după norme sau reguli fixe; condițiile lingvistice, culturale, sociale etc. ale unui teritoriu oarecare sînt acele care determină menținerea sau dispariția unui cuvînt din lexic”¹⁴.

Dintre studiile sale lexicologice, am mai releva pe acela în care discută soarta cuvîntului *vintre*¹⁵. Cuvîntul s-a înregistrat, la o întrebare directă, în Muntenia, într-o parte a Moldovei, în Bucovina și în nordul Transilvaniei, inclusiv Maramureșul. El are mai multe sensuri. Din harta semantică cu care Sever Pop însoțește studiul său, se poate urmări repartizarea geografică a sensurilor. Unele sensuri se păstrează din latină, altele s-au dezvoltat în limba română. Din acest studiu se impun a fi reținute cîteva observații prețioase ale autorului din experiența lui de anchetator. Una în legătură cu atitudinea anchetatorului în chestionarea directă a unor cuvinte al căror sens „se îndreaptă către partea erotică a vieții”. Anchetatorul trebuie să fie atent, prudent, delicat „pentru a nu leza excesivul sentiment al pudorii pe care îl au informatorii”¹⁶. Sever Pop face o fină remarcă asupra psihologiei țărănești, pe care a cunoscut-o atît de bine: „Limbaul popular întrebuițează un însemnat număr de termeni triviali. Totuși, simpla lor pronunțare nu atinge deloc pudoarea. Dar, cînd informatorii au impresia că cuvintele nu sînt pentru anchetator decît un pretext pentru a le cunoaște viața intimă, atunci ei ocolesc întrebarea, negînd existența termenilor în cauză”¹⁷. Alte observații, cu caracter teoretic, deci cu atît mai importante, sînt desprinse de autor din analiza aceleiași hărți (*Vintre*). El constată că formele rare și neregulate din punctul de vedere al dezvoltării lor se întîlnesc mai adesea la periferia ariilor. Acest fapt dovedește că, în cazul unor cuvinte amenințate să dispară, schimbările par să aibă loc începînd cu zonele periferice ale expansiunii lor geografice. Tot aici se găsesc formele cele mai neașteptate, fiindcă vorbitorii, neîntrebuițînd curent cuvîntul, nu mai sînt siguri de forma lui¹⁸. Expansiunea lui *vintre* numai în anumite regiuni dacoromâne i-a sugerat autorului constatarea, demnă de a fi reținută, că „nu trebuie să se admită, ca o

¹⁰ Vezi idem, *Problèmes de géographie linguistique: Quelques termes de la vie pastorale d'après L'Atlas linguistique roumaine*, în „Revue des études indo-européennes”, I, 1938, fasc. 1, p. 61—84.

¹¹ Vezi idem, *Atlas linguistique roumain. Les termes « os » et « miroir » dans les parlers roumains d'après mes enquêtes sur place (1930—1937)*, în „Revue de linguistique romane”, XXIII, 1959, p. 261—269; republ. în idem, *Recueil...*, p. 419—426.

¹² Vezi idem, *Naris „nez” et nasus en roumain*, în *Miscelania de Filologia à memória de Francisco Adolfo Coelho*, Lisabona, 1949, p. 119 și urm.; republ. în idem, *Recueil...*, p. 259—280.

¹³ Vezi idem, *Atlas linguistique roumain. Pantex et folliis en roumain et dans les langues romanes*, în „Orbis”, VIII, 1959, nr. 1, p. 109—129; republ. în idem, *Recueil...*, p. 399—417.

¹⁴ Idem, *Recueil...*, p. 416.

¹⁵ Vezi idem, *Atlas linguistique roumain: Une question directe pour un mot en agonie*, în „Orbis”, VII, 1958, nr. 2, p. 428—440; republ. în idem, *Recueil...*, p. 387—398.

¹⁶ Idem, *Recueil...*, p. 388.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Vezi *ibidem*, p. 395—396.

condiție *sine qua non*, răspindirea unui termen latin vechi pe întreg teritoriul unei limbi oarecare. Coexistența a două sau a mai multor tipuri lexicale este mai mult decât posibilă, cu toate că existența lor nu este niciodată atestată formal”¹⁹.

De-a lungul anilor, Sever Pop a publicat numeroase contribuții la cunoașterea unor fenomene lingvistice românești și la explicarea lor. Se impune să reținem faptul că în aceste contribuții ale sale, ca și în majoritatea studiilor și articolelor publicate, valorifică materialul adunat în anchetele pentru *Atlasul lingvistic român* și propria sa experiență de anchetator.

În domeniul foneticii, Sever Pop aduce date noi asupra rotacismului din Munții Apuseni²⁰. Pe lângă menționarea unor exemple, în care e atestat fenomenul, direct sau indirect, în diverse localități, autorul ne dă prețioase indicații asupra reacției vorbitorilor față de pronunțarea rotacizantă, relevă observațiile metalingvistice ale acestora, care constituie elementele necesare pentru studierea dispariției unui fenomen lingvistic vechi, sub influența graiurilor vecine și a limbii literare.

Din morfologie l-au atras două probleme cu implicații în istoria limbii române, pentru care materialul cules în anchete îi servea o documentare amplă și exactă. Într-un studiu, elaborat în colaborare cu E. Petrovici²¹, pe baza datelor culese în ambele anchete ale *Atlasului lingvistic român*, când acestea erau efectuate abia pe jumătate, se ocupă de raportul dintre *mîna* și *brîncă* și, îndeosebi, de variatele forme ale pluralului lui *mîna*: *mîni*, *mînurî*, *mîne*, *mîndă*, *mînu* (art. *mînu*le) ș.a. Unele dintre acestea sînt etimologice, iar altele noi, evidențiind tendințele și modalitățile de încadrare în sistemul morfologic a unei forme aberante. Studiul despre care e vorba avea drept scop, totodată, să atragă atenția specialiștilor asupra importanței *Atlasului lingvistic român* în studierea limbii române.

Sever Pop consacră un substanțial și sistematic studiu problemei iotacizării verbelor românești²². Pornind de la latina clasică și latina vulgară, autorul analizează fenomenul după formele verbale în care apare, după consoanele din tema verbelor urmate de *i*, după dezvoltarea normală sau apariția prin analogie a formelor iotacizate. Ariile fenomenului sînt fixate pînă în detalii în diversele situații în care apare. Raportindu-se la limba veche și la dialectele transdanubiene, autorul îmbrățișează problema în ansamblul ei. În urma analizei materialului din diverse perspective, sînt desprinse unele concluzii, dintre care amintim cîteva: iotacizarea verbelor a fost un fenomen general în limba română; mai bine sînt conservate formele iotacizate ale verbelor cu tema în *t*, apoi, în ordinea descrescîndă a ariilor, cele în *l*, *n*, *d* și *r*; hărțile *Atlasului lingvistic român* dovedesc că tendința de deiotacizare este în plină desfășurare; judecînd după situa-

¹⁹ *Ibidem*, p. 396.

²⁰ Vezi *idem*, *Rotacismul în comuna Abram Iancu (Vidra de Sus) din Munții Apuseni*, în DR, VI, 1929–1930, p. 393; *idem*, [Contribuții la rotacism] 1. În Munții Apuseni, în DR, VII, 1931–1933, p. 181–184; republ. în *idem*, *Recueil*... p. 19, 63–66.

²¹ Sever Pop–Em. Petrovici, [Din *Atlasul lingvistic al României*] 4. *Mîna* cu pluralul, în DR, VII, 1931–1933, p. 94–102; republ. în Sever Pop, *Recueil*... p. 55–61.

²² Vezi Sever Pop, *La iotacisation dans les verbes roumains*, în *Mélanges de linguistique et de littérature romanes offerts à M. Roques*, III, Paris, 1952, p. 195–235; republ. în *idem*, *Recueil*... p. 281–315.

ția din graiurile dacoromâne, se pare că deiotacizarea a avut loc în mod independent în fiecare dialect, după separarea aromânilor, meglenoromânilor și istroromânilor; formele deiotacizate în limba literară provin din Moldova, Transilvania de nord sau Banat, regiuni în care sint atestate în zilele noastre. Autorul apreciază, pe bună dreptate, că „soarta verbelor latine în *-eo* și *-io* reprezintă una din paginile cele mai interesante și instructive nu numai pentru istoria foneticii și morfologiei tuturor dialectelor limbii române, dar și pentru celelalte limbi romanice”²³. Pentru prima dată fenomenul este tratat în toată complexitatea lui în studiul amintit.

Fără să fie un specialist în *onomastică*, în sensul strict al cuvîntului, Sever Pop a acordat atenție atât antroponimiei, cît și, mai ales, toponimiei. El conține aceste discipline în strînsă relație cu dialectologia. După părerea lui, un studiu monografic asupra unui grai „nu poate fi complet cînd se neglijează datele oferite de cele două discipline”²⁴. Cercetările toponimice și antroponimice adesea pot oferi dovezi dintre cele mai importante pentru a cunoaște trecutul unei localități²⁵. Ele nu pot ignora graiul local.

Pornind de la constatarea comună că toponimele, deseori atestate în documente, sînt surse de însemnătate deosebită pentru cunoașterea istorică a unui popor, Sever Pop, în 1943, a elaborat un studiu asupra toponimiei Transilvaniei, încercînd să dovedească vechimea românilor în această provincie²⁶. Studiul amintit are un caracter sintetic. Bazat mai cu seamă pe cercetările lui G. Kisch și N. Drăganu, autorul se străduiește să dovedească continuitatea daco-romană în Dacia prin studiul numerelor topice de orașe, sate, riuri, munți și coline. Se impune să reținem din studiul citat teza împărtășită de autor, după care, „cînd un nume este atestat din epoca romană și cînd din punct de vedere fonetic forma veche corespunde formei românești actuale, nu avem motive să nu admitem continuitatea neîntreruptă a vechii denumiri”²⁷. Este cazul unor toponime și hidronime ca *Abrud* (*Abruttus*), *Ampoi* (*Ampeium*), *Bîrzava* (*Bersovia*, *Bersobis*), *Cerna* (*Tierna*, *Tzierna*, *Zernes*, *Dierna*), *Criș* (*Grisia*, *Grissia*), *Mureș* (*Maris*, *Marisos*, *Marisia*, *Marisius*) ș.a. Se constată, din exemple ca cele citate, că între numele de astăzi și cele vechi, romane sau preromane, există o corespondență, care nu poate fi negată, cu toate că nu avem posibilitatea de a explica transformările sunetelor prin mijloacele foneticii istorice. Adoptînd poziția lui J. Gilliéron și a altora, autorul propune o altă optică asupra schimbărilor fonetice. „Cercetările contemporane de geografie lingvistică — afirmă el — au demonstrat că preținsele «legi fonetice» ale evoluției sunetelor unei limbi date n-au un caracter dogmatic și implacabil, căci în definitiv creierul subiectului vorbitor este cel suveran și el nu se supune orbește «normelor» fixate de filologi”²⁸. Concluzia se impune de la sine: „Din moment ce am putea constata în

²³ Idem, *Recueil*..., p. 315.

²⁴ Idem, *Recueil*..., p. 642.

²⁵ Vezi *ibidem*, p. 644.

²⁶ Idem, *Die Toponymie Siebenbürgens*, in *Siebenbürgen*, București, 1943, p. 319—348; republ. in Idem, *Recueil*..., p. 165—198.

²⁷ Idem, *Recueil*..., p. 185.

²⁸ *Ibidem*, p. 169.

limba română prezența unui singur nume autohton, ar fi demonstrată autohtonía românilor, dărimînd toate afirmațiile adversarilor contînuității”²⁹.

Dar cele mai însemnate merite în onomastică Sever Pop le are prin culegerea toponimelor și antroponimelor din cele 301 de localități în care a făcut anchete pentru *Atlasul lingvistic român* (partea I), dintre care unele în Peninsula Balcanică. Acordînd numelor de locuri și de persoană „un loc de primă importanță” în explorările sale lingvistice, el aprecia, în 1951, că bogata sa recoltă de nume constituie „cea mai amplă documentație asupra toponimiei și antroponimiei” românești³⁰. Valoarea materialului onomastic constă nu numai în bogăția lui, ci și în faptul că e cules la fața locului, în transcriere fonetică, pe de o parte, și că cuprinde întreaga arie a limbii române, pe de altă parte.

Sever Pop pledează pentru cercetările toponimice directe, pe teren, și concepe aceste cercetări pe plan interdisciplinar³¹. Cunoașterea nemijlocită a realității onomastice românești i-a permis să facă mai multe observații personale. Așa, de exemplu, unele hidronime nu sînt denumite pe întreg cursul lor cu același nume. Constatarea este importantă pentru descifrarea semnificațiilor istorice ale unor astfel de hidronime. E cazul hidronimului *Arieș*, care în Munții Apuseni nu e întrebuintat, moții avînd în locul lui termenul de *Rîu*³². Amintim, de asemenea, o remarcă făcută cu privire la antroponime, cu un caracter generalizator: numele (de familie) sînt foarte variate în localitățile de dată recentă, în schimb sînt mai puțin numeroase în cele vechi, mai ales în regiunile de dealuri și de munte³³.

Sever Pop s-a ocupat de cîteva apelative topice românești și reflexele lor în toponimie. Pe baza materialului adunat de el pentru *Atlasul lingvistic român*, discută cuvîntul *plai*, punînd în centrul atenției răspîndirea și dezvoltarea lui semantică, în dependență de condițiile geografice și de viață ale poporului român³⁴. Mai ample sînt considerațiile sale asupra lui *măgură*, frecvent întîlnit ca nume topic³⁵. Hărțile toponimului *Măgură*, care însoțesc studiul, documentează răspîndirea termenului pe teritoriul țării noastre și în unele regiuni ale Europei Centrale și ale Peninsulei Balcanice. Atestarea lui în Carpații Nordici și în sudul Dunării este o dovadă a prezenței românilor, în trecut, în aceste regiuni. Cuvîntul este considerat de autor ca aparținînd vieții pastorale. Apropierea, formală și semantică, de unele apelative topice și toponime atestate în Peninsula

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*, p. 643.

³¹ Vezi *ibidem*, p. 647: „Dans la toponymie, il faut que les chercheurs fassent dès à présent un effort pour monter sur les hauteurs afin qu'ils puissent avoir une plus vaste perspective de certains faits qui embrassent des territoires très étendus. Cette excursion scientifique réclame cependant la collaboration de plusieurs chercheurs pour pouvoir ainsi mieux éviter les « ravins » ou même les « chutes » déplorables”.

³² Vezi *ibidem*, p. 191, 645; vezi și p. 649.

³³ Vezi *ibidem*, p. 643: „Une autre remarque résulte de ma propre expérience: une localité de date récente offre un nombre de noms de famille très variés, ce qui n'est pas le cas pour les centres de la région des collines ou de la région montagneuse, qui présentent presque toujours un grand nombre de noms de familles identiques”.

³⁴ Vezi S. Pop, *Pămînt și limbă. Cuvîntul plai*, în *Recueil...*, p. 155–163.

³⁵ Vezi *idem*, *Măgură* ‘hauteur, montagne’ dans l’Europe Centrale, în „Romance Philology” (Univ. of California), III, 1949–1950, p. 117 ș.u.; republ. în *idem*, *Recueil...*, p. 239–257.

Balcenică, în Peninsula Italică, în Peninsula Iberică și în Caucaz îl conduce pe autor la ipoteza că ne-am găsi în fața unui cuvânt străvechi, din fondul preindo-european. Ipoteza sa, cum remarcă el însuși, mai are nevoie de argumente în plus pentru a putea fi acceptată.

Sever Pop a publicat, îndată după război, un manual de gramatică a limbii române (*Grammaire roumaine*, Berne, 1948; X+458 p.), în prestigioasa „Bibliotheca romanica”, îngrijită de W. v. Wartburg. Deși autorul nu a manifestat preocupări stăruitoare pentru studiul limbii literare și nu a abordat niciodată, în cercetările sale, probleme de gramatică a limbii standard, el reușește să dea „o imagine fidelă a limbii române de astăzi, fără a neglija limbajul vorbit (limba comună) și graiurile dialectului dacoromân”³⁶. Lucrarea menționată are un caracter didactic. Ea își are originile în cursurile practice de limba română, pe care Sever Pop le-a ținut multă vreme în țară și străinătate³⁷. Cu toate imperfecțiunile ei (unele greșeli, mai mult de amănunt, formulări inexacte și interpretabile, imprecizii și inconsecvențe), *Gramatica română* a lui Sever Pop are merite incontestabile, care i-au fost recunoscute: prezentarea independentă și personală a unui material lingvistic bogat, regândit de autor, furnizarea unor informații noi și utile, adoptarea unui plan echilibrat, în care sintaxa își are locul cuvenit, referirea la faptele dialectale și istorice pentru elucidarea unor probleme de limbă română contemporană³⁸. Fiind redactată într-o limbă internațională, această lucrare a contribuit la lărgirea ariei interesului pentru limba română și, totodată, pentru poporul român. Romaniștii străini au avut la îndemină un instrument de cunoaștere a limbii române (într-un moment când asemenea lucrări nu se găseau în circulație), care le-a facilitat utilizarea materialului lingvistic românesc în studiile de romanistică. Se impune să mai relevăm că introducerea familiarizează pe cititor cu câteva noțiuni generale privind istoria poporului român și a limbii române.

O componentă, de primă importanță, a activității lingvistice a lui Sever Pop o constituie lucrările de metodologie a cercetărilor dialectale, care sînt, în același timp, și valoroase contribuții la istoria dialectologiei.

Sever Pop, încă tânăr fiind, și-a cîștigat notorietatea prin lucrarea, de un larg interes, *Buts et méthodes des enquêtes dialectales* (Paris, 1927)³⁹. Elaborată în timpul studiilor sale la Paris, această lucrare atestă preocupările lingvistului român și inițierea lui în problemele geografiei lingvistice, în care a fost îndrumat de S. Pușcariu să se specializeze, în vederea alcătuirii *Atlasului lingvistic român*.

Subliniind importanța studierii dialectelor pentru studiul limbilor și pentru teoria limbii, autorul relevă, în introducere, avantajele atlaselor

³⁶ Sever Pop, *Grammaire roumaine...*, p. VI.

³⁷ La Cluj, în anii 1923–1925 și 1929–1939, a ținut un curs de limba și literatura română la Academia teologică protestantă, ca profesor suplinitor și apoi ca titular (vezi Sever Pop, *Recueil...*, p. 1). În anul 1938–1939, luînd ființă Școala normală superioară pe lingă Universitatea clujeană, a predat un curs de gramatică română cu noțiuni de ortografie. Cursuri practice de limba română a ținut la Roma, după 1941 (vezi Sever Pop, *Grammaire roumaine*, p. V).

³⁸ Vezi recenzia critică a lui Alf Lombard, în „Vox Romanica”, XII, 1951, p. 199–213.

³⁹ Extras din „Mélanges de l'École roumaine en France”, 1926, partea a II-a.

lingvistice în raport cu dicționarele dialectale, opinind pentru aplicarea metodelor științifice ale geografiei lingvistice în culegerea materialului pe teren.

Buts et méthodes des enquêtes dialectales cuprinde o expunere asupra anchetelor lingvistice, prin corespondenți și la fața locului, întreprinse la sfârșitul secolului trecut și în primul sfert al secolului nostru, cu deosebire în domeniul romanic. Întreaga lucrare este o pledoarie pentru anchetele directe, pe teren, organizate după principii metodologice riguroase, fără a fi respinse integral cele indirecte. Superioritatea atlaselor lingvistice rezidă în metodele după care s-au elaborat, metode perfecționabile odată cu înmulțirea operelor de acest fel. În urma unei detaliate analize critice, Sever Pop insistă asupra modalităților de aplicare a acestor metode și a eficacității lor, făcând numeroase observații personale. Concluziile desprinse, în final, condensează principiile metodologice ale anchetelor dialectale, privind chestionarul, anchetatorul, localitățile anchetate, subiecții (informatorii), transcrierea fonetică, publicarea materialului ș.a. Ele indică, totodată, drumul de urmat — după concepția autorului — în viitoarele anchete.

Sinteză a metodelor utilizate în cercetarea dialectelor, lucrarea lui Sever Pop este, în același timp, o istorie a geografiei lingvistice pînă la data elaborării ei. Pentru deosebita ei utilitate, lucrarea a fost apreciată de lingviști de seamă, ca A. Meillet⁴⁰, L. Spitzer⁴¹, C. Tagliavini⁴², și recomandată pentru inițierea în anchetele lingvistice⁴³, devenind un veritabil *vademecum* în metodologia geografiei lingvistice.

Pentru lingvistica românească, *Buts et méthodes*... are o importanță specială. În ea găsim pentru prima oară analizată ancheta prin corespondenți, întreprinsă de B. P. Hasdeu în 1884, cu scopul principal de a spori lexicul dialectal din dicționarul academic *Etymologicum magnum Romaniae*, a cărei redactare i se încredințase atunci. De asemenea este detaliat prezentat, cu meritele și scăderile lui, *Linguistischer Atlas des dakorumänischen Sprachgebietes* al lui G. Weigand. Și am mai semnalat, în plus, prezentarea lucrărilor preparative pentru alcătuirea *Atlasului limbii române*, autorul expunându-și modul cum concepea realizarea operei la acea dată.

Încurajat de succesul pe care l-a obținut prin *Buts et méthodes*..., Sever Pop nutrește gîndul de a relua lucrarea și a o extinde. Ideea de a cuprinde, pe cît e posibil, preocupările pentru cercetările dialectale din toate timpurile și din toate locurile este fără îndoială temerară. Ea ar putea să pară fantastică chiar, fiind vorba de o singură persoană care s-a angajat să o îndeplinească. Încercător în forțele sale, cu o voință și tenacitate rar întîlnite, Sever Pop, într-un rîstimp relativ scurt, a adunat o imensitate de informații științifice, din izvoare scrise în diverse limbi, pe care le-a prelucrat în cunoscuta sa lucrare *La dialectologie. Aperçu historique et méthodes d'enquêtes linguistiques* (Première partie: *Dialectologie romane*, Seconde partie: *Dialectologie non romane*, Louvain, 1950). Cuprinzînd 1389 (LV + 1334) pagini, putem afirma că această lucrare, unică în felul ei, prin proporțiile sale, prin întinsa arie cercetată și prin perioa-

⁴⁰ Vezi „Bulletin de la Société de linguistique de Paris”, XXVIII, 1927, p. 33–34.

⁴¹ Vezi „Literaturblatt für germanische und romanische Philologie”, XLIX, 1928, p. 190.

⁴² Vezi „Archivum Romanicum”, XIII, 1929, p. 579–583. C. Tagliavini aduce unele completări bibliografice lucrării recenzate și face cîteva observații critice. Recenzitul conchide: „dobbiamo essergli grati di averci dato [...] uno sguardo vivo e reale, e soprattutto sentito, dei principali problemi delle ricerche dialettologiche” (p. 583).

⁴³ Vezi M. Cohen, *Instructions d'enquêtes linguistiques*, Paris, 1928, p. 10.

dele pe care le străbate, până la mijlocul secolului nostru, cu marea ei bogăție de informații, este de prim ordin pentru documentare în studiul dialectelor.

La baza lucrării se găsește convingerea autorului „că un progres al teoriilor lingvistice nu este realizabil decât printr-un examen mai amănunțit al faptelor dialectale și printr-o metodă mai rafinată în anchetele lingvistice”⁴⁴. Această convingere justifică necesitatea de a studia și cunoaște adâncit metodologia cercetărilor dialectale. De aceea Sever Pop acordă metodei cea mai mare importanță, considerând-o obiectul principal al lucrării sale⁴⁵. Prezentarea istorică a metodelor de cercetare a dialectelor din diferitele limbi i se pare autorului esențială nu numai fiindcă o astfel de prezentare evidențiază „fazele cele mai caracteristice din dezvoltarea dialectologiei”, dar și pentru că „permite a recunoaște mai bine evoluția și răspîndirea ideilor care au determinat marile opere dialectologice, considerate ca modele pentru anchetele dialectale”⁴⁶.

Avînd în centrul atenției metodele de cercetare, cum am subliniat, Sever Pop, în *La dialectologie*, se ocupă pe larg de atlasele lingvistice. Lucrarea dă astfel posibilitatea de a cunoaște, până în amănunte, începuturile și dezvoltarea geografiei lingvistice, cu perfecționarea principiilor metodologice aplicate în diverse domenii lingvistice, mai cu seamă în cel românesc.

Lucrarea de care ne ocupăm interesează îndeaproape și lingvistica românească. Limbii române i se acordă atenția cuvenită. În plus față de lucrarea precedentă, aici găsim o schiță a istoriei cercetărilor dialectale românești și o amplă expunere asupra *Atlasului lingvistic român*, evident cu privire specială asupra metodologiei după care s-a realizat. Tot aici, Sever Pop își afirmă, în treacăt, punctul de vedere în legătură cu repartizarea dialectală în dacoromână, fără să apeleze la material faptic, documentar. În dialectul dacoromân, el distinge cinci „graiuri” (« parlers régionaux »), care se caracterizează prin particularități lingvistice specifice, în raport cu limba comună și limba literară, și anume: muntean, moldovean, bănățean, crișean și maramureșean⁴⁷.

În expunerea sa, autorul face uz de numeroase citate, pentru a pune la dispoziția cercetătorului textele semnificative în diverse probleme, date fiind dificultățile de astăzi din documentarea științifică. Totodată, el a urmărit ca, din citatele date, adesea contradictorii, cititorul însuși să desprindă ceea ce este valabil, pozitiv, de ceea ce este eronat, negativ. Sever Pop evită de a impune una sau alta dintre metodele discutate, considerînd nejustificată o astfel de încercare, deoarece oricare din ele posedă avantaje și dezavantaje. De aceea, el a prezentat, „cît de obiectiv posibil, metodele aplicate pentru a realiza cele mai importante lucrări dialectale, cu scopul de a stabili *gradul de încredere* pe care îl merită materialele prezentate”⁴⁸.

În expunerea problemelor metodologice privind cercetarea dialectală în diverse limbi se constată o disproporție. Domeniului romanic autorul

⁴⁴ Sever Pop, *La dialectologie*, I, p. XI.

⁴⁵ Vezi *ibidem*, p. XV.

⁴⁶ *Ibidem*, p. XIII.

⁴⁷ Vezi *ibidem*, p. 667.

⁴⁸ *Ibidem*, p. XIV.

ii acordă un spațiu mai întins, pe de o parte fiindcă lucrarea se adresează înainte de toate romaniștilor, iar pe de altă parte deoarece realizările din acest domeniu au influențat cercetările dialectale din alte limbi⁴⁹.

Servind drept capitol introductiv, autorul adaugă lucrării sale o succintă privire istorică asupra dezvoltării dialectologiei ca ramură a lingvisticii.

Marea bogăție de date din *La dialectologie* este prezentată cu o remarcabilă exactitate și într-o formă cât mai sistematică posibil. Autorul îi asigură astfel o largă utilitate. În vederea aceluiași scop utilitar, lucrarea e însoțită de tablouri cronologice (ca : tabloul cronologic al principalelor monografii sau studii lingvistice publicate până în 1918, tabloul cronologic indicând data publicării atlaselor lingvistice și folclorice regionale și generale, tabloul atlaselor lingvistice și folclorice în curs de publicare etc.) și de un extins indice de materii (de aproape o sută de pagini), pe cât de analitic, pe atât de important din punct de vedere practic.

La dialectologie este o lucrare fundamentală în metodologia lingvistică, un instrument de lucru indispensabil cercetătorilor. De aceea ea a fost apreciată ca „un fel de manual pentru dialectologii de astăzi”⁵⁰, „o veritabilă enciclopedie a istoriei dialectologiei și a metodelor sale”⁵¹, fiind socotită, „pentru mult timp, modelul clasic de inițiere în geografia lingvistică”⁵². Străbătind un important sector din cercetarea lingvistică, de-a lungul timpului și în diverse regiuni, lucrarea în discuție se înscrie, totodată, ca o valoroasă contribuție la istoria lingvisticii în general.

Probleme de metodă discută Sever Pop în mai multe articole, publicate de-a lungul anilor, înainte și după apariția lucrării menționate. În unele din ele se ocupă de principiile metodologice după care s-a alcătuit *Atlasul lingvistic român*, face precizări în legătură cu istoria elaborării acestei opere și pune în circulație observații și constatări interesante, desprinse din bogata sa experiență de anchetator⁵³. Dar și alte opere similare, cum sînt *Atlasul lingvistic italian* și *Atlasul lingvistic al Franței*, îi stîrnesc interesul⁵⁴. De aceeași natură sînt preocupările sale în legătură cu chestionarele lingvistice⁵⁵.

⁴⁹ Vezi *ibidem*, p. XII.

⁵⁰ Pierre Gardette, în „Orbis”, X, 1961, nr. 1, p. XIV.

⁵¹ G. Straka, în „Revue de linguistique romane”, XXV, 1961, nr. 97–98, p. 213.

⁵² A. Sommerfelt, în „Orbis”, X, 1961, nr. 1, p. XI.

⁵³ Vezi Sever Pop, *Din Atlasul lingvistic al României*, în DR, VII, 1931–1933, p. 55–61, republ. în *idem*, *Recueil...*, p. 23–28; *idem*, *L'Atlas linguistique de la Roumanie*, în „Revue de linguistique romane”, IX, 1933, p. 86–114, republ. în *idem*, *Recueil...*, p. 67–87; *idem*, *L'Atlas linguistique de la Roumanie*, în „Ealcania”, I, 1938, p. 70–82, republ. în *idem*, *Recueil...*, p. 143–153; *idem*, *L'Atlas linguistique roumain*, în „Revista Portuguesa de Filologia”, vol. I, tom. II, 1947, p. 275 ș.u., republ. în *idem*, *Recueil...*, p. 199–237; *idem*, *Atlas linguistique roumain. Méthode, publication et interprétation de cartes*, în „Orbis”, VII, 1958, nr. 1, p. 15–39, republ. în *idem*, *Recueil...*, p. 363–385.

⁵⁴ Vezi *idem*, *Cu prilejul Buletinului Atlasului lingvistic italian*, în DR, VIII, 1934–1935, p. 163–174, republ. în *idem*, *Recueil...*, p. 97–105; *idem*, *Atlas linguistique de la France : notes sur les cahiers de l'enquête d'Edmond Edmont*, în „Revue Studies in Romance Philology” (Manchester University), 1953, p. 218 ș. u. republ. în *idem*, *Recueil...*, p. 327–332.

⁵⁵ Vezi *idem*, *Méthode et principaux types de questionnaires linguistiques*, în „Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg”, 1957, nr. 5, p. 263 ș.u., republ. în *idem*, *Recueil...*, p. 347–362.

Pentru a împlini imaginea de ansamblu asupra activității lingvistice a lui Sever Pop, e necesar să amintim și conferințele pe care le-a ținut, în perioada 1937–1952, în diverse centre universitare, ca : Nisa (1937), Milano (1938), Roma (1942, 1943, 1946), Freiburg (1943), Veneția (1943), Gand (1950) și Strasburg (1952), publicate în *Recueil posthume de linguistique et dialectologie* (Roma, 1966, p. 429–631)⁵⁶. În ele abordează probleme diverse : metodele de alcătuire a *Atlasului lingvistic român* și importanța lui pentru studiul limbii române, terminologia păstorească în limba română, terminologia religioasă în limba română și în limbile romanice, romanitatea limbii române, limba română în raport cu graiurile italiene, raporturi lingvistice româno-sarde, sașii și interferențele lingvistice româno-săsești și aspecte ale toponimiei românești.

Este de la sine înțeles că aceste conferințe nu au toate o valoare științifică, autorul însuși lăsându-le nepublicate. Tipărite postum, ele trebuie judecate prin prisma scopurilor urmărite, a publicului cărui li s-au adresat și a momentului istoric în care au fost ținute. Privindu-le global, le putem aprecia ca materiale care au vehiculat, în țări și centre romanice, cunoștințe despre limba română și poporul român. Mergînd adesea pe cărări umblate, Sever Pop dovedește, în cele mai multe cazuri cu un material lingvistic nou, furnizat de propriile sale cercetări pe teren, romanitatea limbii române, cu referiri la alte limbi romanice, unitatea ei remarcabilă, premisă a unității noastre naționale, neconcordanța ariilor lingvistice cu granițele politice de odinioară, fapt care evidențiază legăturile permanente ale românilor de dincoace și de dincolo de Carpați și cu deosebire, continuitatea românilor pe teritoriul vechii Dacii.

Conferințele la care ne referim pot fi apreciate și din alte puncte de vedere. Două dintre ele abordează problemele importante ale terminologiei păstorești și religioase în limba română, referindu-se cu deosebire la elementele latine și la semnificația lor pentru istoria poporului român. Pe de altă parte, majoritatea conferințelor sînt însoțite de numeroase hărți, în care cuvintele discutate sînt prezentate în extensiunea lor geografică. Autorul pune în circulație, sub formă cartografiată, o parte din materialul încă nepublicat al atlasului său lingvistic. Apreciabile sînt și hărțile în care anumite cuvinte sau fenomene lingvistice sînt înfățișate în întreaga Romănie. De asemenea sînt demne de reținut hărțile toponimice alcătuite și publicate de autor (pentru *Chiceră, Ciucă (Cioacă), Cîrmătura, Gorgan, Groapă, Grui, Bou—Zîmbu, Văratec—Tomnatec, Runc, Plai, Vad, Muncel*), care atestă preocuparea acestuia de a introduce și utiliza metodele geografiei lingvistice și în studiile de toponimie, fapt, fără îndoială, demn de consemnat.

Aprilie 1978

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

⁵⁶ Lucrarea a fost recenzată de Valeriu Rusu, în SCL, XIX, 1968, nr. 4, p. 430–433.

NOTE ASUPRA CUVINTELOR ROMÂNEȘTI DIN SFERA SEMANTICĂ A CULTURII

DE

FLORICA DIMITRESCU

În general, în lucrările românești de istorie a limbii române (atât în cele care poartă acest titlu, cât și în altele care, deși au altfel de denumiri, în substanță sint tot „istorii” — de obicei parțiale — ale limbii române) nu erau grupate în mod special, la capitolul dedicat elementelor lexicale moștenite din latină, cuvintele din sfera semantică a culturii; aceste cuvinte nu pot fi trecute cu vederea, odată ce latina păstrată de inscripțiile dunărene releva — pe lângă specificul ei rustic, dovedit printre altele de caracterul rural al terminologiei creștine românești (S. Pușcariu, LR, p. 361) — o „trăsătură urbană, abstractă, livrescă”, aparținând „unei păături sociale subțiri, suprapuse”¹. Termenilor de origine latină cu specific cultural li s-a rezervat un loc aparte, pentru prima dată, în *Istoria limbii române* (vol. II, București, 1969), lucrare elaborată sub egida Academiei R.S.R., în capitolul *Lexic*, redactat de I. Fischer. Termenii ce aparțin domeniului cultural apar clasificați sub mai multe rubrici și anume :

a) **activitatea intelectuală** (p. 135) : **ad* — (*de*)*uerum* (> *adevăr*), *cogito* (> *cuget*), *cognosco* (> *cunosc*), *credo* (> *cred*), *intelligo* (> *înțeleg*), *inuitio*² (> *învăț*), *mens* (> *minte*), **oblito* (> *uit*), *pareo* (> *par*), *percipio* (> *pricep*), *scio* (> *știu*) ; b) **cultură** (p. 171) : *charta*³ (> *carte*), *scribo* (> *scriu*) ; c) **muzică** (p. 171) : *bucino* (> *bucium* vb.), *canticum* (> *cîntec*), *canto* (> *cînt*), *citera* (> *citeră*), *chorda*⁴ (> *coardă*), *sibilo* (> *șuier*), *sono* (> *sun*), *versus* (> *viers*) ; d) **distracții** (p. 171) : *ioco* (> *joc* vb.), *iocus* (> *joc* subst.).

Desigur, în fața acestei clasificări putem avea unele nedumeriri. Ne putem întreba de pildă în ce măsură *pareo* ar trebui încadrat neapărat printre verbele reprezentând activitatea intelectuală sau de ce la cultură apar înregistrate numai *charta* și *scribo*, în timp ce *inuitio* apare la activitatea intelectuală, dar considerăm că mai important decît asemenea observații de amănunt este faptul că, pentru

¹ N. Mihaescu, *Lb. lat.*, p. 271.

² Evoluția semantică a acestui verb (vezi CDDE, nr. 895) se poate încadra în ceea ce J. Malkiel numește „polarizarea lexicală” (vezi „Language”, 27, 1951, p. 494).

³ Înțelesul ar. *carte*, „papier” poate fi moștenit din latină sau împrumutat din ngr. *χαρτης* sau alb. *Karte*, it. *carta* (vezi CDDE s. v. *carte*) ; H. Mihaescu, *Infl. gr.*, p. 64, consideră *carte* un elenism ivit în urma unei influențe „directe” și „locale” datînd aproximativ din sec. I—III.

⁴ Considerat de H. Mihaescu, *Infl. gr.*, p. 185, în categoria elenismelor „bine încetățenite în limba latină”.

prima dată, termenii din sfera culturii au fost luați în discuție, grupați într-o lucrare de istorie a limbii române.

Trebuie menționat că toate cuvintele mai sus citate se regăsesc și în alte limbi romanice, multe dintre ele fiind chiar panromanice (*cognosco, credo, mens, *oblito, charta, scribo, canto, chorda, sono, ioco, iocus*). De observat că în REW³, nr. 9248, toate formele romanice ale lui *versus* sint considerate livrești, cu excepția românescului *viers*.

După cum se poate constata, termenii amintiți nu numai că apar în număr relativ ridicat, dar sint esențiali, reprezentativi pentru cîmpul semantic al culturii și al învățămîntului, constituind tot atitea dovezi clare de continuitate și în acest domeniu. Totuși, pentru a realiza un tablou global al domeniului în cauză, trebuie adăugați și alți cîțiva termeni. Astfel alături de *scribere*⁵, verb care poate constitui o dovadă a menținerii neîntrerupte a practicii scrisului pe teritoriul românesc⁶, locuit de o populație beneficiară a unei moșteniri culturale superioare, se poate avansa ipoteza — cu rezervele impuse de absența unor documente doveditoare — că, cel puțin o perioadă de timp, a persistat în limba română și verbul complementar *legere*⁷. În mod logic se poate presupune că măcar un număr egal de persoane care știau să scrie erau deprinse și cu acțiunea paralelă a cititului. Afirmatia aceasta se bazează pe de o parte pe faptul că în inscripțiile din Dacia, în special în formulele finale, verbul *legere* este relativ des întrebuintat ; pe de altă parte se poate considera ca o probă a conservării lui *legere* — verb menținut în principalele limbi romanice : fr. *lire*, it. *leggere*, sp. *leer*, pg. *lêr* (REW³, nr. 4970) — prezența în limba română a unui cuvînt care probabil face parte din aceeași familie : *lege* (<lat. *lex, -gis*), bine reprezentat în cele mai vechi texte din secolul al XVI-lea : S. 38 ocurențe ; CV 26 ocurențe etc.⁸. Legătura etimologică dintre *legere* și *lex* este înfățișată, de pildă, în A. Ernout, A. Meillet, *Dict. etym. s. v. lex*, în următorii termeni : „il est possible, mais non évident que ce nom [= *lex*] appartienne à la racine du lat. *lego, legere*”. Desigur că la un cuvînt ca *legere* se poate aplica afirmația lui Sextil Pușcariu, după care lipsa contactului „prelungit cu latina a produs o imputinare a cuvin-

⁵ Despre scrierea latină în Dacia romană, vezi S. Jakó, R. Manolescu, *Scrierea latină în evul mediu*, București, 1971, p. 113–115 ; dealtfel numărul de inscripții găsite pe teritorii provinciiilor vecine (vezi H. Mihăescu, *I.b. lat.*, p. 29). Este știut că în Dacia, la curtea regilor, a fost cunoscută limba și scrierea latină înainte de cucerirea romană (vezi C. Preda, în „Era socialistă”, LXI, 1976, nr. 7, p. 38). De asemenea în Dacia se pare că au existat *litteratores* și scribi care ar fi putut organiza școli particulare în care să se fi cultivat scrierea : unele cărămizi găsite la Drobeta, Porolissum, Sucidava, Sarmizegetusa poartă urmele unor exerciții de scriere, iar o stelă reprezintă un copil ce ține în mînă un stylus (vezi Al. Niculescu, *Individualitatea*, 2, p. 14 și 275–276). Vezi și Gh. Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi*, București, 1974, p. 10–12 ; „Pontica”, III, 1970, (Muzeul de arheologie din Constanța), p. 270–271.

⁶ Dar prezența verbului *scribere* în lexicon românesc ar putea constitui o dovadă a continuității practicii scrisului numai dacă este confirmată identitatea sensului referențial (rom. *serie „desena, zgîria pămîntul”*) în latină și română (Al. Niculescu, *Individualitatea*, 2, p. 14) ; despre derivatul *scriptură* v. Șt. Pașca în CL I, 1956, 1–4, p. 79.

⁷ Despre cuvintele de origine latină a b s e n t e din limba română, vezi S. Pușcariu, *Études de linguistique roumaine*, Cluj — București, 1937, p. 33–34 ; I. A. Candrea, *Elemente latine dispărute din limba română* (curs, 1932 ; aici lista alfabetică se oprește la litera C) ; I. Fischer, *Cuvinte pan-romanice absente din limba română*, în SCL, XVI, 1965, p. 111–147 (vezi și versiunea franceză, în RRL, IX, 1964, p. 595–602).

⁸ Vezi Florica Dimitrescu, *Contribuții*, p. 178.

telor « culturale » de origine latină”⁹. Cu timpul, sensul lat. *legere* ar fi putut fi preluat de un alt verb tot de origine latină, aparținând aceleiași sfere semantice, (a) *număra*¹⁰. Probabil că, într-o epocă anterioară secolului al XVI-lea, a număra era folosit cu sensul „legere”¹¹, odată ce în sec. al XVI-lea îl întâlnim cu acest înțeles, ca arhaism, în câteva texte: *Dăci numără gheemonu cartă și întreabă* (CV 56, 7) ; aici alăturarea verbului *numără* de substantivul *carte* este semnificativă pentru clarificarea sensului ; o dovadă peremptorie o constituie traducerea textului corespunzător în *Noul Testament* din 1648 : *iară cetind deregătorul cartē, întreabă . . .* sau în *Biblia* din 1688 : *și cetind domnul și întrebându-l . . .* Un exemplu similar din C.T. : *N-ași numărat ca fēce de plău bār'betesca parte și mūrēsca faptă este?* (40^r 8). În pasajul corespunzător celui citat din C.T., în *Ev.* apare, în textul românesc, verbul (a) *citi* : *au n-a/cetiit că faptă iaste dențănu barbatesca cină și mūrēsca facută iaste?* (70^r, zač. 78). De menționat că în *Evangheliarul* tipărit de Macarie (1512) — după care a fost tradus C.T. — în textul corespunzător (zač. 78) apare tot verbul (a) *citi* și tot perfectul compus : *нѣстѣан члвчъ яко сътворѣхъ и нкхънн . . .*

Din cele de mai sus reiese că, în mod cert, poate fi adăugat la listele întocmite în ILR II verbul (a) *număra*, care, atit prin semnificația actuală și cu atit mai mult prin sensul vechi „a citi”¹², își justifică locul în sfera culturală. Aici trebuie amintit că s-au menținut nu numai multe alte cuvinte din familia verbului discutat (*număr*, *numărător*, *numărătoare*, *nenumărat*, *numărătură*)¹³, dar și întreaga serie a numeralelor cardinale de la unu la zece¹⁴ — ca în toate celelalte limbi romanice —, pe baza cărora, în anumite combinații, se pot construi celelalte numerale cardinale sau ordinale.

În fine, credem că ar putea fi adăugat și substantivul *pană* (< lat. *pinna*). Acesta, desemnind la origine o parte a corpului unei păsări¹⁵, a devenit, cu timpul, principalul instrument al scrierii¹⁶.

Cuvintele discutate, adăugate la cele citate în ILR II (vezi mai sus, p. 17), întregesc imaginea sferei semantice culturale. Termenii care s-au suprapus, în decursul secolelor, peste cei deja existenți, de origine latină, în categoria amintită, datorită diverselor contacte cu alte limbi — în special cu limbile slavă și greacă —, sint relativ numeroși, dar, după cum se poate ușor remarca, au, cu puține excepții, o putere redusă de cir-

⁹ ILR, p. 355.

¹⁰ În ILR II, vb. *număra* este clasificat în capitolul „dimensiunea, cantitatea” (p.153).

¹¹ În DLR se consideră că *număra*, cu sensul învechit „citi”, provine din lat. *nominare*; în ceea ce ne privește, socotim că etimonul este latinul *numerare*, mai apropiat din punct de vedere fonetic ; cf. *numărătoriu de stele* „cititor de stele, astrolog”, Prav. 225 (Munt. *celtoriu*) (DLR, s. v. *numărătoriu*).

¹² În lumina celor discutate aici, afirmația lui Gh. Mihăilă, *Impr. sud-slave*, p. 148, că „alături de verbul de origine latină *a scrie* limba română cunoaște un singur cuvint pentru fr. *lire* — *a citi*, pătruns din slavonă”, este adevărată numai pentru faza modernă a limbii române.

¹³ CDDE, s. v. *număra*.

¹⁴ ILR II, p. 113.

¹⁵ ILR II, p. 150.

¹⁶ Vezi DLR, s. v. *pană*; vezi și derivatul învechit *penuş* (cf. Anon. *Car.*, apud DLR s. v. *penuş*); diminutivul *peniță* a căpătat definitiv un sens care-l integrează în categoria rechizitelor școlare. *Peniță* este o formație relativ tardivă (vezi DLR s. v. *peniță*), având în vedere, pe de o parte, alcătuirea cu un sufix de origine slavă (*-iță*) și, pe de alta, împrejurarea că se atașază la un obiect (*locut*) de origine maghiară.

culație. De menționat că, în epoca feudală, în țara noastră, limbile de cultură erau trei : latina (încă de la începutul secolului al XI-lea — în jurul anului 1020, la Cenad (Morisena) s-a înființat prima școală de pe teritoriul țării noastre în limba latină, școală prin care învățămîntul nostru se sincroniza cu cel din centrul și vestul Europei¹⁷), greaca și slava, ceea ce a însemnat nu numai achiziționarea unor cuvinte de cultură din limbile menționate, ci și „avantajul de a lua contact cu trei mari culturi”¹⁸.

Termenii de origine slavă, greacă și maghiară din domeniul cultural și al învățămîntului, care apar în lucrările dedicate special rezultatelor contactelor lingvistice dintre română și limbile popoarelor învecinate¹⁹, pot fi clasificați astfel : **nume de cărți, părți ale diverselor cărți** : *Cazanie* (sl.), *ceaslov* (sl.), *citi* (sl.), *hrisov* (gr.), *glavă* „capitol” (sl.), *izvod* (sl.), *letopiseț* (sl.), *molitvenic* (sl.), *pecete* (sl.), *pisanie* (sl.), *pravilă* (sl.), *predoslovie* (sl.), *tipic* (gr.), *tilc(ui)* (sl.); **școală, imprimerie** : *buche* (sl.), *glagol* (sl.), *hîrtie* (gr.), *slovă* (sl.), *samă* „număr” (magh.), *socoti* (magh.), *tease* (gr.), *tipar* (gr.); **organizarea instruirii** : *dascăl* (gr.), *diac* (gr.), *grămătic* (gr.), *pedagog* (gr.), *pedepsi* „a învăța” (gr.), *spudeu* „discipol, elev” (gr.), *ucenic* (sl.); **furnituri școlare** : *alfavita* „abecedar” (gr.), *călimară* (gr.), *cerneală* (sl.), *condei* (gr.), *filă* (gr.), *filadă* „caiet” (gr.), *toc* (magh.)²⁰.

După cum se poate observa cu ușurință, cele mai multe cuvinte dintre cele amintite au sau un caracter arhaic (*cazanie*, *ceaslov*, *filadă*, *letopiseț*, *predoslovie*, *spudeu* etc.) sau o arie de circulație redusă, conservind-se în special în expresii (de ex. *buclea cărții*, *nu-i glagore în cap*, *nu știe să țină condeii în mînă*). Este interesant de observat că termenii trecuți de D. Gămulescu, *Elem. sîrb.*, p. 209, sub rubrica „cuvinte referitoare la carte, scriere, cultură” nu sînt cunoscuți românei comune actuale : *artie*, *chișită*, *criedă*, *crug*, *glavă*, *ispit*, *măștilă*, *noveale*, *novină*, *propis*, *raboz*, *scoriță*, *slică*, *sunjer*, *țircus*. Dintre termenii împrumutați, cu adevărat importanți și răspîndiți sînt *citi*, *cerneală*, *dascăl*, *filă*, *hîrtie*, *pedagog*, *pedepsi*, *socoti*, *tipar*, *ucenic* (azi frecvent însă cu sensul „ținăr care învață o meserie”)²¹.

La acest strat mai vechi s-a adăugat, în ultimele două secole, o serie de termeni neologici, cei mai numeroși de origine latino-romanică-franceză și, mai puțin, italiană; de exemplu : *elev*, *lectură*, (a) *instrui*, (a) *medita*, *universitate*, *student*, *facultate* etc., care se referă, cei mai mulți, la dezvoltarea unor forme superioare de cultură și de învățămînt; termeni ca aceștia, din punct de vedere etimologic, întăresc caracterul romanic al limbii noastre.

Comparînd cuvintele din sfera culturii moștenite din latină cu cele adăugate în decursul anilor, se poate trage concluzia că, în ciuda condițiilor vitrege de ordin istoric și social, termenii fundamentali ai culturii și ai învățămîntului s-au transmis în limba română din latină²², ceea ce atestă un proces de intensă romanizare și din acest punct de vedere.

¹⁷ St. Bărsănescu, P. N., p. 43; v. și V. Țircovnicu, *Istoria învățămîntului în Banat pînă în anul 1800*, Buc., 1978, p. 24, 25, 28.

¹⁸ St. Bărsănescu, *op. cit.*, p. 27; vezi și p. 142.

¹⁹ Lucia Djamo-Diaconită, *Lb. doc. sl.-rom.* : L. Găldi, *Néo-gr.*; H. Mihăescu, *Infl. gr.*; Gh. Mihăilă, *Impr. sud-slave*; Al. Rosetti, *ILR*; L. Tamás, *Etyim. mag.*

²⁰ De menționat că în DEX *toc* este considerat a fi de proveniență maghiară și sîrbă, dar în D. Gămulescu, *Elem. sîrb.* nu este prezentă ipoteza originii sîrbești a acestui substantiv.

²¹ Gh. Mihăilă, *Impr. sud-slave*, p. 148.

²² P.P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, Buc., 1965, p. 58.

Adaos la corectură:

Faptul că s-au păstrat cuvinte culturale de origine latină nu vine în contradicție cu viața păstorească a românilor, care, după cum arată Ov. Densusianu, „Graii și suflet” II, fasc. 1, p. 14 — 15, trebuiau să știe carte pentru a citi unele sfaturi, pentru a ține socotelile la stină etc. Un argument important în favoarea păstrării lui *legere* îl constituie ar. *alég* „lire” („cărtea... u-aléapse tută” — scrisoarea... o citi toată), PB 3 907, v. Papahagi, DDA s.v. *alég* (cf. și Andreilă ală Bagavă, *Carte de alégere*, 1887 — carte de citire — comunicat de Matilda Caragiu), considerat de Capidan, *Aromânii*, Buc. 1932, p. 358, ca provenind din *lego*, -ere (v. și Pașca, CL I, 1956, 1—4, p. 80: arom. *aleadzire*, megl. *leziri* < *legere*; dispariția lui *legere* s-ar putea explica prin omonimia unor forme verbale cu forme ale lui *lex*, -gis sau *ligo*).

BIBLIOGRAFIE

- St. Bărsănescu, P. N. = Ștefan Bărsănescu, *Pagini nescrise din istoria culturii românești*, București, Editura Academiei R. S. România, 1971.
- CDDE = I. A. Candrea, O. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine*, București, 1907—1914.
- C. T. = Coresl, *Tetravangelul*, ed. Florica Dimitrescu, București, 1963.
- CV = *Codicele Voronețean*, ed. I. G. Sbiera, Cernăuți, 1885.
- Florica Dimitrescu, *Contribuții* = Florica Dimitrescu, *Contribuții la istoria limbii române vechi*, București, 1973.
- Lucia Djamo-Diaconiță, *Lb. doc. sl.-rom.* = Lucia Djamo-Diaconiță, *Limba documentelor slavo-române emise în Țara Românească în sec. XIV—XV*, București, 1971.
- A. Ernout, A. Meillet, *Dict. etym.* = A. Ernout, A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, Paris, 1939.
- Ev. = *Evangeliarul slavo-român de la Sibiu (1551—1553)*, ed. L. Demény, București, 1971.
- L. Gáldi, Néo-gr. = L. Gáldi, *Les mots d'origine néo-grecque en roumain à l'époque des phanariotes*, Budapest, 1939.
- D. Gămulescu, *Elem. sirb.* = D. Gămulescu, *Elemente de origine sirbocroată ale vocabularului dacoromân*, București, 1974.
- ILR II = *Istoria limbii române*, vol. II, București, Editura Academiei R. S. România, 1969.
- Gh. Mihăilă, *Împr. sud-slave* = Gh. Mihăilă, *Împrumuturi vechi sud-slave în limba română*, București, 1960.
- H. Mihăescu, *Infl. gr.* = H. Mihăescu, *Influența grecească asupra limbii române pînă în sec. al XV-lea*, București, 1966.
- H. Mihăescu, *Lb. lat.* = H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale imperiului roman*, București, 1960.
- Al. Niculescu, *Individualitatea*, 2. = Al. Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, 2. *Contribuții socio-culturale*, București, 1978.
- S. Pușcariu, LR = Sextil Pușcariu, *Limba română*², București, 1976.
- REW³ = Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*², Heidelberg, 1935.
- Al. Rosetti, ILR = Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1968.
- S. = I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte Psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, vol. I—II, București, 1916.
- L. Tamás, *Etym. ung.* = L. Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapest, 1966.

Noiembrie 1977

Universitatea din București
Facultatea de limbă și literatură română
București, str. E. Quinet, 7

ÉTYMOLOGIES ROUMAINES

PAR

MARCEL FERRAND

găsi

A lire toutes les mentions qui sont faites depuis quelque temps de l'étymologie de *găsi* "trouver", on pourrait croire que celle-ci ne fait pas le moindre doute. Mais l'énoncé seul de cette étymologie étonne : « roumain *găsi* "trouver", du slave *gasiti* "éteindre" ». Certes, *gasiti* phonétiquement est parfait. Mais comment a-t-on pu passer du sens d'"éteindre" à celui de "trouver" ?

L'idée remonte à DA, c'est-à-dire à Pușcariu. En fait — et ceci mérite d'être dit d'emblée — il ne s'agissait dans l'esprit de celui-ci que d'une suggestion, précédée de la mention : « étymologie inconnue ». « J'insistais — a expliqué Pușcariu par la suite — sur la ressemblance formelle des deux mots, en montrant, sous toutes réserves, à l'aide d'une citation du *Codicele Voronețean*, que le passage du sens de "souffler" à celui de "trouver" pourrait s'expliquer comme dans *afflare* > *afla* »¹.

L'analogie avec *afla* (de *afflare* "souffler sur") a été à l'évidence, comme il ressort de l'article de DA, le premier « point fort » — illusoire — sur lequel s'est articulée l'étymologie *gasiti*. Cette analogie, malheureusement, ne repose sur rien de solide :

1. L'étymologie de *afla* (cf. sp. *hallar* "trouver", etc.) doit être rappelée. *Afflare* (de *adflare*), c'est, textuellement, "souffler vers, souffler sur". Pour arriver de "souffler sur" à "trouver", on a eu l'idée ingénieuse d'invoquer le chien. Celui-ci s'assure qu'il a découvert l'objet qu'il cherche en le flairant ; on a alors l'impression qu'il souffle sur sa trouvaille, que "souffler sur", c'est "trouver". Cette explication est très vraisemblable dans le cas de *afflare*. Mais il a fallu notamment que le terme appartienne d'abord au domaine spécial de la chasse ; il y a là, en un mot, une situation particulière dont il est peu probable qu'elle se soit exactement reproduite dans le cas de *găsi*. D'autant plus que, cette fois — au contraire du précédent invoqué — le sens de "souffler" n'est nullement assuré au départ, c'est-à-dire dans *gasiti*².

¹ S. Pușcariu, DR, V, 1929, p. 756 et ss., note 2. Dans cette note S. Pușcariu justifie son étymologie de DA (1913) et s'en prend vivement à celle de Weigand, cf. ci-dessous.

² L'étymologie de *afla* est bien exposée dans le *Diccionario etimológico de la lengua castellana*, Berne, 1954, par J. Corominas. Selon Corominas, cette étymologie appartient conjointement à Ascoli, Diez et Meyer-Lübke. O. Densusianu, HLR, p. 186, 196, adopte l'étymologie de *afla* dans la version qu'en a donnée Schuchardt, mais que celui-ci a abandonnée ensuite, cf. ci-dessous.

2. “Éteindre” implique-t-il naturellement “souffler”, comme le laisse entendre Pușcariu ? On souffle sur le feu plutôt pour l’a t t i s e r, cf. fr. *souffler sur le feu*, roum. *a sufla în foc*. On n’éteint guère en soufflant que, par exemple, une bougie — et il est douteux que la flamme d’une bougie soit conçue réellement comme un feu. Le rapport “éteindre” — “souffler” apparaît donc a priori comme quelque peu “sollicité”.

Ce sens de “souffler”, Pușcariu pense — avec toutes les précautions qu’il a lui-même soulignées — pouvoir le dégager de l’emploi ancien de *găsi* reflété dans le passage suivant du *Codicele Voronețean* : *Corabiile... de izaclean vînt găsite*, que Pușcariu propose d’interpréter ainsi : « Corabiile ... s u f l a t e d e vînt ». *De vînt găsite* signifie-t-il “de vînt suflate” ? Pușcariu invoque une autre version ancienne de la Bible : *de vînturi tari se învâluiesc*. Mais une troisième version roumaine a au même endroit : *de iuși vînturi mînîndu-se* ; une version latine : *a ventis validis minentur*. On peut ajouter une version française récente : ... *les vaisseaux...poussés par des vents violents*...³ On voit que l’idée fondamentale est celle de “pousser”, “conduire”. Sans prétendre donner la solution du problème posé, nous pensons qu’il existe des emplois de *găsi* qui vont dans cette direction. Nous voulons parler d’expressions modernes bien connues du type :

Ce te-a găsit de...
L-au găsit toți dracii.
M-a găsit strănutatul.
Moartea l-a găsit în Viena.

On a là un emploi de *găsi* très caractérisé, et en outre le sens de “trouver” ne permet nullement de l’expliciter de façon satisfaisante. C’est par “a apuca” que les dictionnaires interprètent cette signification de *găsi*, cf. en effet les expressions similaires :

Ce te-a apucat ?
L-au apucat toți dracii.
L-au apucat frigurile.
M-a apucat un gulerai.

Certes, “corabiile de vînt tare a p u c a t e” (“les navires sa i s i s par les vents violents”) n’est pas une combinaison très heureuse. Mais *apucat* “saisi” n’est pas très éloigné de *luat* “emporté” (cf. *luat de vînt*) : ne s’agirait-il pas d’une extension ancienne de *găsi* = *apuca* ?⁴

Pușcariu procède à partir d’une référence mal assurée au précédent *afflare* — *afla*. P. Skok s’est efforcé à son tour de justifier la même étymologie par des considérations plus générales. Dans un article de 1938 quelque peu improvisé, il se propose de montrer « comment le roumain [...] a transposé l’aspect morphologique slave dans l’aspect sémantique qu’il possède [...] » P. Skok reconnaît que « le verbe roumain, de même que le latin [...] ne désigne que l’action ou l’état pur et simple [...] ». « Mais, ajoute P. Skok, même dans le patrimoine latin du roumain nous

³ Les versions de la Bible sont citées d’après DA, s.v. Sources : *Codicele Voronețean*, p. 124 ; *Biblia* 1648 ; *Biblia* 1688. La version française est d’après la *Sainte Bible*, Paris, 1961, Épître de St. Jacques, chap. III, verset 4.

⁴ Nous citons les expressions avec *găsi* et *apuca* d’après DA ; DEN ; *Dicționar român-francez*, București, 1967.

observons dans un exemple que l'aspect duratif impliqué au sens du verbe a subi un changement sémantique très curieux. Il s'agit du verbe *castigo*, qui selon P. Skok, du sens duratif de "réprimander, corriger, châtier" est passé en roumain au sens résultatif de "gagner" : « Du sens latin le verbe roumain n'a conservé que le résultat qu'on voulait obtenir par l'action qu'exprime *castigare* ». Dans le fonds slave, si un verbe comme *goni* a conservé en roumain son aspect duratif primitif, en revanche « dans *a lovi* "attaquer, frapper, cogner" [de *loviti* "chasser"] l'aspect duratif slave n'est pas maintenu. Il est remplacé par l'aspect terminatif ou résultatif ». Ce type d'exemple, poursuit P. Skok, « nous aide à comprendre la sémantique extraordinairement curieuse de *a găsi*, d'en vérifier l'étymologie slave qu'on a essayé assez souvent de mettre en doute. Le mot slave correspondant *gasiti* a le sens duratif ou imperfectif [action non limitée, sans bornes] "être en train d'éteindre l'incendie, le feu, la soif, éteindre, désaltérer". Le mot roumain *a găsi* exprime, par contre, l'action terminative ou résultative "trouver, retrouver, rencontrer". Comment ce changement de sens a-t-il été possible ? Après avoir à son tour invoqué l'exemple de *afflare* "insuffler" qui a donné *afla* "trouver", P. Skok, sans transition, laisse entendre que l'on peut tout aussi bien estimer que dans le cas de *gasiti* — *găsi* on est passé du sens « duratif » de "s'efforcer de se désaltérer ou d'éteindre un feu", par conséquent "chercher de l'eau pour se désaltérer ou éteindre un feu", au sens « terminatif » correspondant de "trouver de l'eau pour se désaltérer ou éteindre un feu"⁵.

Il y aurait certainement matière à commentaire dans les idées de P. Skok⁶. Mais, pour nous en tenir au problème évoqué ici, il nous paraît

⁵ P. Skok, *Quelques observations sur les changements sémantiques verbaux en roumain*, DR, IX, 1936—1938, p. 214—219.

⁶ Cf. I. Pătruț, Rsl, IX, 1963, p. 20, qui rappelle notamment que, selon E. Petrovici, le roumain ne connaît pas l'aspect verbal. Force est de constater que les arguments de Skok ne sont guère probants. Quant à *loviti* — *lovi*, on peut citer l'exemple du lat. *caplio* qui donne aussi bien le fr. *chasser* (action « durative ») que l'angl. *to catch* ("attraper", action « résultative »), en dehors, par conséquent, de tout système aspectuel de type slave. Skok, en outre, en considérant que "frapper" est l'action terminative de "chasser" (c'est-à-dire "chercher à attraper") confond abusivement "attraper" et "frapper". En fait, nous semble-t-il, on ne frappe pas l'animal une fois attrapé, mais bien pour l'immobiliser, pour l'attraper, c'est-à-dire que "frapper" n'est pas « résultatif » de "chercher à attraper" (duratif) : il en est la circonstance, le moyen (le bâton ou le fusil est le moyen de chasser). On peut dire ici que le roumain retient une partie de l'action durative et non autre chose que celle-ci. Mais en admettant même que le roumain ait pris *loviti* au sens de "attraper", y aurait-il vraiment changement de sens ? *loviti*, en effet, ne signifie pas seulement "chasser" = "chercher à attraper", mais aussi "attraper" (au sens répétitif, cf. rus. *koška lovit myšej* "le chat attrape les souris"). Enfin, il nous semble que le fait même que le roumain appréhende l'aspect de façon erronée ou partielle, témoigne en faveur d'une indifférence à l'aspect et non d'une participation à celui-ci.

Abstraction faite de l'argument — par définition encore plus discutabile que le précédent — selon lequel le roumain, se comportant en cela pour ainsi dire comme une langue slave, aurait soumis y compris les verbes d'origine latine aux critères de l'aspect hérités du slave, on peut contester d'autre part l'interprétation que donne P. Skok du passage du lat. *castigo* au roum. *ciștiga* "gagner". Il nous semble que le macédo roumain *ciștighedzû* "être en éveil, soigner, travailler" (*ciștiga* "soin, souci") donne la clé du problème, car de là à "gagner" il n'y a qu'un pas, cf. *agonisi* "gangner péniblement", du gr. *agonizome* "se donner de la peine". *Ciștighedzû* "soigner" (*ciștiga* "soin, souci") s'explique apparemment à partir du sens de "châtier, rendre pur", qui est le sens premier de *castigo* < *castus* "pur" (cf. fr. *châtier*, esp. *castigo*), d'où "prendre soin de, se soucier de". Le sens de "réprimander", invoqué par Skok, courant en latin et que l'on retrouve aussi en roman (cf. *châtier* = punir ; ou encore scr. *kaštigati*, même sens) convient moins bien. Il n'est pas, pour finir, jusqu'à l'étymologie de *afla* — donnée dans le cadre du passage

manifeste que l'auteur n'a pu appliquer au cas posé par *găsi* sa thèse de la transformation du « duratif » en « résultatif » qu'à condition de forcer considérablement le sens de *gasiti*. A un "trouver" résultatif correspond en effet obligatoirement un "chercher" duratif. Or, si *găsi* a bien le sens de "trouver", *gasiti* a priori n'a pas celui de "chercher". Qu'à cela ne tienne, nous dit P. Skok : pour "éteindre", ne faut-il pas "chercher de l'eau" ? L'ennui est que, en l'occurrence, l'eau est le moyen de l'action d'"éteindre" : l'action de "trouver de l'eau" n'est pas après celle d'"éteindre", elle la commande, elle est avant elle. On peut s'exprimer autrement : le point final du segment représentant l'action durative d'"éteindre" (*gasiti*), c'est le moment où le feu est complètement éteint, par conséquent, non pas le moment où l'on a fini par trouver de l'eau, mais bien au contraire le moment où l'on n'a plus besoin d'eau. On voit sur quelle erreur grossière repose le raisonnement de P. Skok.

En conclusion, le sens de "souffler" suppose une répétition invraisemblable d'un cas d'étymologie très spécial, et en outre il n'est pas attesté ; le sens d'"éteindre" ne mène pas au sens de "trouver de l'eau". Il faut donc abandonner l'explication de *găsi* par *gasiti*.

A-t-on une solution de rechange ? Weigand, rejetant *gasiti*, a proposé le bulg. *nagazja* "stoßen auf etwas, finden", verbe formé sur *gazja* "ich trete auf etwas" ⁷. Précisons tout de suite que le verbe cité par Weigand est commun au bulgare et au serbocroate (*nagaziti*, *gaziti*, même sens). Pușcariu a fait justice des raisons données par Weigand pour justifier la chute de la syllabe *na-* ⁸, mais ce que ni l'un ni l'autre n'a vu, c'est que *gaziti* mène très bien au sens de "trouver" sans le secours du préverbe *na-* : la comparaison avec *broditi* le démontre ⁹.

C'est à Scriban que revient le mérite d'avoir indiqué le parallélisme frappant qui existe entre *gaziti* et *broditi*. Tous deux correspondent à un nom simple désignant le gué (*gaz* ; *brod*). Tous deux ont le même type de sens double : 1. *gaziti* "patauger" ; *broditi* "errer" ; 2. *gaziti*, *broditi* "passer la rivière au gué" ¹⁰. Et l'on sait de façon certaine que

du duratif au résultatif — qui ne doit être rectifiée. En effet, Skok cite cette étymologie, non dans la version de Meyer-Lübke que nous rappelons ci-dessus, mais dans celle de Schuchardt, d'après laquelle on serait parti, non de *afflo* "souffler sur", mais de *mihī afflatum est* "on m'a inspiré", d'où *a me afflatur* et enfin *afflo* "je trouve". Or Schuchardt par la suite a renoncé à cette explication (ZRP h, XXXI), se ralliant à celle de Meyer-Lübke (cf. J. Corominas, *loc. cit.*).

⁷ Weigand, « Balkanarchiv », III, 1927, p. 107.

⁸ S. Pușcariu, *loc. cit.*, objecte à juste titre que dans l'hypothèse de Weigand, c'est *na-* qui donne seul le sens de "trouver" : il est donc essentiel. En outre, Weigand pose la chute possible en roumain d'une syllabe initiale en des termes nettement abusifs. Lorsque le phénomène se produit, il a une explication spécifique, comme l'a montré S. Pușcariu à propos de *întunec* pour *întunerec*, *părat* pour *impărat*, etc. (DR, IV, 1927, p. 696).

⁹ Pour simplifier, nous disons *gaziti* pour "*gazja* (ou *gaziti*)", *broditi* pour "*brodja* (ou *broditi*)".

¹⁰ Scriban, « Arhiva », XXX, p. 33. Nous complétons à l'aide des dictionnaires du bulgare et du serbocroate.

Signaux que, par ailleurs, deux dialectes périphériques très influencés par le slave — le méglénoroumain et le roumain du Banat — ont emprunté *gaziti* (resp. *găzes*, *găzi*) au sens de "a călca cu picioarele" (cf. dict. de Capidan et de Candrea). Il s'agit là d'un fait évidemment indépendant du problème posé par *găsi*.

broditi a donné en roumain *brodi*. Ne serait-on pas en présence d'un second *brodi* ¹¹ ?

L'étymologie *broditi* — *brodi* a ceci de remarquable que l'on retrouve dans *brodi*, nous semble-t-il, non seulement le sens de "trouver", mais en quelque sorte tout le « contexte » de *gué*. "Trouver un gué", ce n'est, ni trouver n'importe comment, ni trouver n'importe quoi. D'une part, un gué se cherche longtemps, péniblement ; d'autre part, "trouver le gué", ce n'est pas "trouver un endroit quelconque de la rivière", mais "l'endroit le plus favorable, le plus adéquat, le seul par où elle se laisse franchir". Ces trois moments peuvent être retracés grâce aux significations actuelles de *brodi* : a) recherche du gué, cf. *pe brodite* "à tâtons" ; b) "le bon endroit par où la rivière se laisse franchir", cf. *am brodit bine, i-am brodit gustul* ; "trouver", cf. *am brodit-o acasă* ¹². De la même manière, les significations attestées de *găsi* incluent, comme nous l'avons souligné, non seulement le sens banal de "trouver", mais aussi celui de "a apuca". Celui-ci ne remonte-t-il pas, comme le moment b) de *brodi*, à l'idée de "prendre la rivière par l'endroit où elle se laisse franchir", "par l'endroit où l'on en vient à bout" ?

Si, pensons-nous, *gaziti* offre une très bonne base du point de vue sémantique, il présente cependant une sérieuse difficulté phonétique, qui jusqu'ici n'a pas été résolue. Weigand pense que le *z* a pu s'assimiler au *s* de la terminaison dans **găzesc* (*z* — *s*), d'où *găsesc* (*s* — *s*). Cette explication ne tient guère ¹³. Scriban, quant à lui, invoque *bosumflat*, de *buză* + *umflat*. Mais cette analyse n'est pas certaine — outre que les conditions qui auraient donné *buză* > *bos* — n'étant pas définies, on ne voit pas comment on peut décider qu'elles s'appliquent aussi au problème posé ¹⁴.

N'y aurait-il pas eu plutôt alignement sur le suffixe *-si*, par contamination avec des verbes "voisins" à un titre ou à un autre, comme *părăsi*, *sosi* ¹⁵ ?

Mars 1977

Paris

¹¹ Il n'est pas exclu évidemment que ce soit l'inverse, c'est-à-dire que *găsi* soit plus ancien que *brodi*. Cf. note ci-dessous.

¹² Cf. DA ; DDRF ; DEX ; DLRL.

¹³ S. Pușcariu, *loc. cit.*, fait observer qu'il n'y a *s* qu'à la terminaison de deux personnes du présent. Certes, mais la raison la plus importante de rejeter cette explication, selon nous, est qu'à ce compte, il n'y aurait plus de verbe en *-zi* ! Or ceux-ci sont très nombreux, et résistent fort bien apparemment à l'assimilation du *z* au *s*.

¹⁴ L'explication de *bosumflat* à partir de *buză* paraît abandonnée ; cf. DEX, s.v. : *et. nec. s.

¹⁵ *Părăsi* "quitter" est un peu le « contraire » de *găsi* "trouver" ; *sosi* s'emploie couramment dans des formules où il est le pendant de *găsi* : — *Bine ai sosit* ! — *Bine te-am găsit* ! ; — *Bun sosit, frate* ! — *Bun găsit, bătrînule* ! Autre verbe « voisin » : *lipsi*, cf. l'une de ses définitions : *a lipsi* "a nu se găsi undeva" (DEX). Un problème se pose : quelle est l'ancienneté de *găsi* ? Selon l'ALR (carte 1123) *găsi* existerait partout en roumain, y compris l'aroumain et l'istroroumain (il existerait donc en aroumain, non en méglénoroumain, selon Capidan, enquêteur). Mais le dictionnaire aroumain de T. Papahagi ne le donne pas. Il nous semble que ni dans l'un ni dans l'autre cas l'hypothèse d'un alignement sur le suffixe *-si* n'est contradictoire avec les données historiques. Les verbes en *-si* appartiennent en effet à la période de l'influence byzantine, qui peut remonter jusqu'aux 6ème–7ème siècles (O. Densusianu, HLR, p. 357, 358), c'est-à-dire probablement avant la séparation des branches nord- et sud-danubiennes du roumain. Et parmi les spécimens donnés comme étant les plus anciens de ces verbes, on cite précisément, entre autres, *părăsi*, *sosi*, *lipsi*, etc.

ANALIZA CANTITATIVĂ A NEOLOGISMELOR LIMBII ROMÂNE

DE

FELICIA ȘERBAN

Îmbogățirea masivă a vocabularului limbii române în ultimele decenii face necesară o evaluare a măsurii în care mijloacele interne și externe și-au adus contribuția în acest proces. Materialul pe care se bazează statistica de față este *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX), apărut în 1975. În comparație cu *Dicționarul limbii române moderne* (1958), noua lucrare lexicografică aduce, din punctul de vedere care ne interesează, nu numai un inventar mai bogat de cuvinte (iar adaosul este reprezentat de neologisme), ci și un progres remarcabil în indicarea etimologiei.

Aprecierea acestei statistici trebuie să țină seama în primul rînd de faptul că în DEX figurează numai o parte a cuvintelor limbii române, dintre arhaisme și regionalisme fiind înregistrate numai cele utilizate de scriitorii clasici: *Dicționarul limbii române* (DLR) cuprinde, de exemplu, la litera R (tomul IX, București, 1975) 7 255 de cuvinte și variante, pe cînd litera respectivă din DEX are 2 734 de cuvinte și variante, deci mai puțin de jumătate; termenii din limbajul științific și tehnic au fost preluați de asemenea selectiv în DEX. În al doilea rînd, trebuie să se aibă în vedere că repartizarea cuvintelor după proveniență s-a făcut în conformitate cu DEX-ul, recunoscînd că în unele cazuri e foarte dificil de stabilit dacă un cuvînt este împrumutat sau format pe teren românesc și dacă o limbă a împrumutat direct românei un anumit cuvînt sau a oferit numai modelul pentru acomodarea neologismelor¹.

Statistica s-a efectuat pe un număr de 10 160 de cuvinte-titlu, excerptate de pe fiecare a cincea pagină din DEX. Au fost omise toate cuvintele străine, considerate ca atare și de autorii dicționarului: lat. *aceratherium*, germ. *Baedecker*, engl. *bradford*, it. *pianissimo* etc. Nu au fost numărate separat cele cîteva cazuri în care se putea lucra un singur cuvînt-titlu, avînd o variantă, ca *anclavă*—*enclavă*. Am făcut totdeauna distincția necesară între elementele latine împrumutate și cele moștenite.

Din totalitatea cuvintelor excerptate, 58,25 % îl reprezintă neologismele; dintre acestea, 13,55 % sînt formații prin mijloacele interne ale limbii, iar 44,70 % sînt împrumuturi.

Productivitatea diferitelor mijloace de formare a cuvintelor în limba română literară contemporană este reflectată de următoarele date: 5,14 % derivate, dintre care 3,64 % derivate cu sufixe, 1,25 % derivate cu

¹ Cf. Iorgu Iordan, *Unele aspecte ale formării cuvintelor în limba română actuală*, în SCL, XV, 1964, nr. 1, p. 401—403.

prefixe și 0,25 % derivate regresive; 1,25 % compuse; 6,12 % cuvinte rezultate prin schimbarea clasei lexico-gramaticale; 1,04 % formații prin scurtare, contaminare, substantive proprii devenite comune etc.

În ceea ce privește derivarea cu sufixe, s-ar putea aprecia că în limba română literară contemporană există mai multe derivate formate cu sufixe desprinse din neologisme (1,54 %), precum *-ist*, *-ism*, *-ic*, *-abil*, *-ibil*, *-ant*, *-iza*, decât cu sufixe tradiționale (1,44 %), dacă nu am încadra aici verbele provenite din substantive, de tipul *spațiu* — *spația* (0,36 %). Cîteva sufixe vechi au fost întărite prin suprapunerea elementelor neologice: *-ar*, *-ilor*, *-itură*²; derivatele cu sufixe ca *-ar*, *-ie*, sufixe a căror formă tradițională românească este identică cu cea internațională, au fost încadrate într-o categorie aparte, totalizînd 0,30 %. Deoarece statistica s-a efectuat pe un material selectiv, în care sînt relativ puține derivate, cifrele acestea, ca și cele ce urmează, pot servi numai ca orientare.

Derivatele cu prefixe neologice sînt mult mai numeroase (0,98 %) decât cele cu prefixe tradiționale (0,20 %), ceea ce înseamnă o întărire remarcabilă a procedului în limba română. De menționat că în delimitarea prefixelor de elementele de compunere ne-am ghidat după *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. I³, și nu după DEX — în care numărul elementelor noi considerate prefixe este foarte redus. Așa cum am procedat și la sufixe, cazurile în care n-am putut distinge prefixul tradițional românesc de forma nouă (*des-* și *de-*) le-am încadrat aparte, cifra lor însemnînd 0,07 % din totalul cuvintelor numărate.

Categoria compuselor se dezvoltă în româna contemporană datorită noilor formații cu elemente de compunere, însumînd 0,94 %, pe cînd creațiile neologice din cuvinte existente și independent în limba română, în mare parte calcuri, constituie abia 0,28 %. N-au intrat în calculul acesta compusele tratate în corpul unui articol și nu cuvinte-titlu aparte; un sondaj făcut pe 4 126 de cuvinte din DEX a relevat 63 de compuse incluse la diferite cuvinte-titlu (de exemplu s.v. *ciubofică*), dintre care unul singur este o creație nouă (*cal-pulere*), deci statistica neologismelor nu suferă în această privință, din cauza tehnicii lexicografice, o influență semnificativă. Construcțiile apozitionale de tipul *strung-revolver* sînt lucrate ca sintagme în DEX, și nu fără temei, întrucît denumesc o varietate a noțiunii semnificate de cuvîntul-titlu și nu o cu totul altă noțiune⁴.

După limba de proveniență, împrumuturile românei contemporane sînt repartizate astfel: 29,87 % din franceză, 1,35 % din germană, 1,01 % din latină, 0,81 % din italiană, 0,25 % din rusă, 0,23 % din engleză, împrumuturile din alte limbi avînd valori mai scăzute. Cuvintele cu etimologie multiplă reprezintă 10,99 % din total. Luînd în considerare și etimologiile

² Cf. Al. Graur, *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 262.

³ Fulvia Ciobanu, Finuța Hasan, *Compunerea*, [București], 1970.

⁴ Al. Graur scotește construcțiile de acest tip drept grupuri apozitionale (*op. cit.*, p. 268), spre deosebire de Florica Dimitrescu, care le încadrează în categoria compuselor (*Tendances dans la formation des mots en roumain littéraire actuel*, in *Actes du Xe Congrès International des linguistes*, Bucarest, 28 Août — 2 Septembre 1967, vol. IV, Bucarest, 1970, p. 589—595, este sînteză articolelor anterioare, pe aceeași temă, publicate în I.R., XI, 1962, nr. 4, p. 387—399 și în LL, 1965, nr. 10, p. 231—245); *Formarea cuvintelor în limba română* încearcă să circumscrie teoretic aria compuselor (p. 8—18), dar, întrucît delimitarea este uneori dificilă, din corpul lucrării nu sînt excluse grupurile sintactice stabile.

multiple, contribuția diferitelor limbi la modernizarea lexicului limbii române, așa cum figurează în DEX, este următoarea: franceza 40,17%; latina 9,15%; italiana 2,30%; germana 2,03%; engleza 0,79%; rusa 0,55%; pentru alte limbi procentul este sub 0,50.

Asemănarea datelor de mai sus cu cele ale altor statistici efectuate asupra vocabularului limbii române este, uneori, numai întâmplătoare; rezultatele nu sînt nici măcar comparabile atunci cînd diferă procedeul de lucru sau materialul de la care s-a pornit⁵.

Evaluarea proporției în care diferitele mijloace au contribuit la modernizarea lexicului limbii române confirmă unele observații de pînă acum asupra acestui aspect, și anume: principalul mijloc de îmbogățire este împrumutul, limbile latino-romanice și în primul rînd franceza aducînd un aport covârșitor: la 42,62% din cuvinte în DEX figurează un etimon (sau și un etimon) dintr-o asemenea limbă, iar la numai 4,46% din cuvinte sînt etimoane din limbi neromanice. În ceea ce privește mijloacele interne de îmbogățire a vocabularului, foarte productivă este schimbarea clasei de cuvinte, apoi derivarea⁶. Sufixe neologice sînt mai bine reprezentate decît cele tradiționale în formațiile românei contemporane; derivarea cu prefixe este mai puțin productivă decît cea cu sufixe, dar elementele noi au întărit-o substanțial. Neologismele formate cu elemente de compunere sînt mai numeroase decît cele constituite din cuvinte existente și independent în limbă.

RÉSUMÉ

La statistique est effectuée sur 10 160 mots extraits du dictionnaire explicatif de la langue roumaine paru en 1975 (DEX). Les néologismes représentent 58,25 %, dont 44,70 % sont des mots empruntés et 13,55 % sont des formations par des moyens internes de la langue : 3,64 % dérivés par suffixation, 1,25 % dérivés par préfixation, 0,25 % dérivés régressifs ; 1,25 % mots composés ; 6,12 % mots résultés par changement de la classe lexico-grammaticale. La grande majorité des mots empruntés est de provenance latino-romane (42,62 %), surtout française.

Noiembrie 1978

Institutul de lingvistică
și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

⁵ D. Macrea înregistrează la un loc atît cuvintele-titlu, cit și variantele, iar formațiile românești nu sînt separate, la procentaj, de împrumuturi (*Circulația cuvintelor în limba română*, în „Transilvania”, LXXIII, 1942, p. 268–288; *Compoziția istorică și tendințele actuale de dezvoltare ale vocabularului românesc*, în Cl., V, 1960, p. 39–53; *Limbă și lingvistică română*, București, 1973, p. 39–40). Elementul comun al acestor lucrări cu al statisticii de față este relevarea ponderii însemnate a împrumuturilor în îmbogățirea vocabularului limbii române, elementele fiind în majoritate covârșitoare de proveniență latino-romană și în primul rînd franceză, cu un apreciabil decalaj cifric.

⁶ În legătură cu rolul preponderent al derivării în limba română contemporană față de compunere, cf. Th. Hristea, *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, București, 1968, p. 33–34.

ÎNTRE TOPONIMIE, FOLCLOR ȘI ARHEOLOGIE

DE

M. HOMORODEAN

0.1. Semnificația folclorică (în speță mitologică) a unor nume de locuri a fost relevată și până acum. Cu privire la toponimia țării noastre, remarcăm bogatele contribuții ale acad. Iorgu Iordan (T., p. 232 ș.u.)¹; cf., de asemenea, și R. Vulcănescu, *Toponimie mitică românească*, în *Lucrările simpozionului de toponimie*, volum editat de Institutul de geografie, București, 1975, p. 177—199.

0.2. Scopul pe care îl urmărim este cel de a sublinia unele aspecte generale ale procesului de creare a unor atare toponime, de a semnala o serie de toponime mitologice mai puțin cunoscute până acum și, în sfârșit, de a reține raportul strâns, existent pe alocuri, între semnificația mitologică și cea arheologică a numelor de locuri în discuție.

0.3. Modalitatea în care poporul, creatorul prin excelență al toponimiei, și-a reprezentat mediul geografic se concretizează, în general, în două

¹ Pentru indicarea izvoarelor bibliografice, am păstrat abrevierile întrebuințate în lucrările de specialitate, în primul rînd în DA și DLR. Dăm în continuare alte abrevieri:

AMN I și urm. = „Acta Musei Napocensis”, Cluj, I, 1964 și urm.

AT = Material toponimic cules de autorul acestui articol, în anchete efectuate în mai multe regiuni ale țării.

Bogrea, PIF = Vasile Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, Cluj, 1971.

Brill, *Leg. geogr.* = Tony Brill, *Legende geografice românești*, București, 1974.

H. Dalcoviciu, *Dacia* = Hadrian Dalcoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972.

Dauzat, NL = Albert Dauzat, *Les noms de lieux. Origine et évolution*, Paris, 1963.

GRH = Octavian Floca, *Regiunea Hunedoara. Ghid turistic*, Deva, 1956.

Ioniță, *Gl. top.* = Vasile Ioniță, *Glosar toponimic. Caraș-Severin*, Reșița, 1972.

Ist. Rom. I, II = Academia Republicii Populare Române, *Istoria României*, I, 1960; II, 1962.

M. Macrea, *Dacia romană* = Mihail Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969.

MDGR I—IV = *Marele dicționar geografic al României, întocmit și prelucrat după dicționarele parțiale pe județe*, București, I—IV, 1898—1902.

Montium vocabula I, II = *Disputationes ad montium vocabula aliorumque nominum significationes pertinentes* (10. Internationaler Kongress für Namenforschung, Wien, 8—13 IX 1969), I, II, Wien, 1969.

Muşlea, Bîrlea, *Tip. folc.* = Ion Muşlea, Ov. Bîrlea, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu*, București, 1970.

Pop, Bartha, *Ch. T.* = Maxlin Pop, Alexandru Bartha, *Cheile Turzii*, București, 1973.

Sebillot, *Le folklore*, I = Paul Sebillot, *Le folklore de la France. I. Le ciel et la terre*, Paris, 1904.

Şălneanu, *Ielele* = Lazăr Şălneanu, *Ielele, dîtsele, frumoasele, şoimanele, măiestrele, milostivele, zînele. Studiu de mitologie comparată*, București, 1886.

Tudor, *Dacia* = D. Tudor, *Orașe, țiguri și sate în Dacia romană*, București, 1968.

direcții : una descriptivă și alta explicativă. Toponimele care reflectă prima cale se limitează la relevarea, prin diferite mijloace, a unor trăsături fizice marcante ale locurilor (cf. cele formate de la termeni comuni ca *muncel*, *pisc*, *grui*, *picior*, *chiceră*, *măgură*, *șes*, *zânoagă*, *căldare*, *cheie*, *pîriu*, *vale*, *rîu* etc.). Prin contrast, numele din cea de a doua categorie, în speță cele cu semnificații mitologice, fac dovada unor încercări de interpretare, de explicare a elementelor mediului geografic-fizic. Caracteristice unui stadiu cultural îndepărtat, puțin evoluat, explicațiile despre care e vorba constau, în fond, în interpretări pseudoștiințifice, mitice.

Obiectul acestora din urmă îl constituie locurile care, prin configurație sau dimensiuni mai puțin obișnuite, au impresionat în mod deosebit locuitorii din preajmă și care, în consecință, erau socotite drept „rele, primejdioase”. Așa sînt unele movile (artificiale), stînci, peșteri sau depresiuni prăpăstioase, cascade, lacuri, izvoare minerale, ruine ale unor așezări de odinioară etc.

Interpretările la care ne referim alcătuiesc o gamă destul de variată : de la simpla punere în legătură a unui loc cu o întîmplare imaginară², la personificarea lui prin atribuirea de însușiri omenestii sau supraomenestii (antropomorfism) și pînă la punerea pe seama unor personaje fantastice a apariției, formării unui element geografic.

Cu deosebire în ultimul caz — cel mai frecvent întîlnit, dealtfel — explicațiile iau forma a numeroase și variate legende geografice. Eroii lor sînt zîne, zmei, uriași, pitici etc., despre care se crede că au creat, locuiesc sau vizitează locurile cu pricina. În mod firesc, numele acestor personaje sînt date și locurilor de care ele sînt legate. De aceea se poate spune că, într-un anumit sens, toponimele create astfel nu sînt decît forme contrase, condensate, ale legendelor geografice.

Ca și în alte cazuri similare, oamenii au simțit nevoia să „îmbuneze” ființele imaginare supranaturale fie prin ofrande, fie prin întrebuințarea de eufemisme (cuvinte prin excelență cu sens figurat : epitete măgulitoare, create adeseori prin antifrază, alcătuite din adjective, diminutive etc.). Așa se explică numărul destul de mare de supranume cu care ele sînt sau au fost desemnate în mod curent.

Această stare de lucruri reflectîndu-se și în toponimie îngreuiază simțitor distingerea toponimelor cu valoare figurată, mitologică, de cele bazate pe aceiași termeni, dar cu semnificație proprie. În fapt, recunoașterea toponimelor mitologice este și mai dificilă dacă ținem seama că, odată cu procesul — firesc — de laicizare, demitizare, a mentalității populare, eufemismele de care am vorbit ajung să nu mai fie înțelese ca atare. Semnificația mitologică a termenilor comuni și, implicit, a toponimelor pierzîndu-se, vechile legende sînt și ele uitate. Locul lor este luat de alte legende, uneori și de factură cultă, lipsite de elemente mitologice, create cu scopul de a explica nu natura elementelor geografice respective, ci, printr-un fel de „etimologie populară”, înseși toponimele, considerate după sensurile proprii ale termenilor comuni. Se înțelege că nici o interpretare exclusiv în lumina acestor din urmă legende nu ne poate ajuta să descoperim eventualele semnificații inițiale ale toponimelor.

² Vezi și articolul nostru *Rom. Zleanău, fr. Montjole*, în LR, XXVII, 1978, nr. 5, p. 549--552.

Există, totuși, un mijloc care să ne ajute să recunoaștem — cel puțin cu probabilitate — atare toponime. El vizează sensul propriu și figurat al termenilor care stau la baza toponimelor, natura locurilor desemnate de toponime, frecvența cu care aceste toponime apar în una și aceeași împrejurare, ca și numărul sinonimelor sau corespondentelor din toponimia altor popoare. Astfel, un nume de loc poate fi socotit ca avînd o valoare mitologică dacă termenul corespunzător are el însuși un atare sens (figurat), desemnează mai multe locuri botezate în general cu nume mitologice (formații naturale „bizare” sau ruine, cf. mai sus) și dacă, bineînțeles, se poate încadra într-o serie de sinonime. În sfîrșit, ar mai fi de adăugat, în același sens, că sfera semnificațiilor mitologice nu se rezumă — atunci cînd e vorba de mediul natural — la toponimie, ea incluzînd, deopotrivă, și numele de plante și animale (dăunătoare).

Fără îndoială, importanța folclorică a toponimelor în discuție rezidă în faptul că ele atestă și localizează (uneori în arii) o serie de elemente, motive, aparținînd acestui domeniu. Asupra valorii intrinseci a motivelor se pot exprima, bineînțeles, folcloriști.

Cît despre importanța pentru cercetarea arheologică, ea constă în faptul că unele din aceste toponime fac parte, în același timp, din categoria — destul de variată — a numelor de locuri care pot servi drept puncte de reper în identificarea de vestigii (azi mai puțin vizibile) ale unor foste așezări.

1. Drept exemplu care reflectă „procedeu” personificării unor locuri poate fi citat un toponim ca *La Pietricea* (Beriu, jud. Hunedoara), loc descris de localnici ca fiind o strîmtoare dominată de „o stîncă groasă și înaltă”. Eufemisme toponimice de acest fel (diminutive create prin antifrază de la un termen geografic) se găsesc, firește, și aiurea. Ele sînt însă greu de distins, căci, în lipsa unei bune cunoașteri a situației pe teren, se pot confunda cu diminutivele create în cadrul toponimiei (de la alte toponime), destul de numeroase pe teritoriul țării noastre (cf. Iordan, T., p. 446 și urm.)³.

2. În rîndul toponimelor formate de la nume ale unor personaje fantastice, un loc important îl ocupă cele care se referă la ființe supranaturale feminine (zine).

2.1. Este interesant că toponimele create de la *zîină* (< lat. *Diana*), termen care în română înseamnă prin excelență personajul feminin cu puteri supranaturale, sînt, în raport cu celelalte, mult mai rar întîlnite. Faptul se datorează, desigur, tocmai tendinței eufemistice. Iată cîteva nume de locuri de acest fel: *Tîlva Zinei* (Oravița, jud. Caraș-Severin: Ioniță Gl. top., p. 88); *Cetatea Zinelor*, deal (cca 900 m) cu urme ale unei

³ Ca o simplă curiozitate, păstrînd proporțiile și specificul diferit al locurilor, am mai menționa cazul similar al oronimului *Kilimanjaro* (cel mai înalt masiv muntos, vulcanic, din Africa). După M. Mulon (în *Montium vocabula*, I, p. 103), el ar însemna, în idiomul swahili, „petite montagne du dieu Ndjaro”. Este interesant că autorul, deși socotește acest nume ca o creație mitologică, nu sesizează calitatea lui de eufemism. Cu privire la semnificația acestuia, el se întreabă: „par quelle démarche de l'esprit humain? car il [= masivul] s'élève à près de 6000 m”.

fortificații dacice (Covasna : AMN I, p. 353 ; cf. H. Daicoviciu, *Dacia*, p. 142) ; *Dealul Zinelor*, înălțime (Turda) pe care în antichitate se întindea o parte a localității Potaissa (Tudor, *Dacia*, p. 209 ; cf. 211—213) ; *Fântâna Zinelor*, izvor (Fintinele, jud. Sălaj) despre care se crede că ar avea însușii tămăduitoare (com. Al. Cristureanu) ; *Peștera Zinelor* (Cheile Turzii : Pop, Bartha, *Ch. T.*, p. 33, 34) ; *Tău Zinelor*, lac (Colibița, jud. Bistrița-Năsăud : com. Teodora Vlad).

2.2. Seria — cu mult mai bogată — a toponimelor eufemistice s-ar putea deschide cu cele formate de la substantivul *doamnă* (< lat. *domina*), care, în credințele populare, desemnează unele zine răuvoitoare (în speță, iecelele), ca și unele plante și animale considerate nocive (cf. *doamna mare* = mătrăgună, *doamnele*, supranume dat pe alocuri broaștelor). De numele topice de acest fel (cf. *Doamna*, izvor cu apă minerală, Fintestii, jud. Buzău ; *Bîlca Doamnei*, deal în jud. Neamț, cu vestigii ale unei așezări dacice ; *Pietrele Doamnei*, stînci în Munții Rarăului etc.), ca și de unele corespondente lexicale și toponimice romanice (cf., pe teritoriul Franței, forme ca *donna*, *donne*, *dame* și diminutivul *demoiselle*, substitute frecvente ale lui *fada*, *faye*, *fée* „zină”, cu numeroase reflexe în toponimia acestei țări) ne-am ocupat pe larg într-un articol publicat în „Via Domitia”, Toulouse, 1971, p. 33—41⁴. Față de cele arătate acolo, am adăuga că nu este exclus ca cel puțin unele din semnificațiile eufemistice ale urmașilor romanici ai lat. *domina* să dăinuie încă din latină. Interesante în această privință ne-au părut cîteva mențiuni de pe inscripții din Dacia romană : *Dominae et Deae*, pe un altar închinat unei divinități probabil celtice, datînd din vremea împăratului Traian ; *Domina placida*, într-o dedicație pe un relief votiv, cu figura zeiței farmecelor și leacurilor, Hecate, relief descoperit la Cioroiu Nou, în Oltenia ; *Domnus et Domna*, în mai multe dedicații, adresate unor zeități încă necunoscute, la Sarmizegetusa, Apulum și Potaissa etc. (cf. M. Macrea, *Dacia romană*, p. 125, 134, 312, 364, 369, 377). Oricum, trecerea de la valoarea de epitet (acordat unor zeități antice) la cea de eufemism (pentru „zină”, întîlnită în lexicul și toponimia unor limbi romanice) a putut avea loc cu multă ușurință.

2.3. Mai multe toponime mitologice au la bază apelative care exprimă, la propriu, ideea de „ființă (feminină) în diferite ipostaze ale vârstei (tinerețe, maturitate, bătrînețe)”.

2.3.1. Într-un număr impresionant de nume de locuri de acest fel intră ca determinant subst. *fată* (sau pl. *fete*). Iată doar cîteva exemple : *Cetatea Fetei*, așezare probabil dacică (Malnaș — Sf. Gheorghe : AMN I, p. 356) ; *Cetatea Fetei* sau *Gorgănele*, *Șanșurile*, *Meteresele Vechi*, loc pe partea dreaptă a văii Vlășia (Căciulați, jud. Ilfov : MDGR II, p. 344) ; *Gaura Fetei*, strîmtoare pe valea Cernei (jud. Mehedinți), unde, după tradiție, legendarul Iorgovan ar fi răpus un balaur ; tot aici și-ar fi avut lăcaș milostivele [= zine binevoitoare] (*ibidem* III, p. 474) ; *Piatra Fetei*, stîncă impresionantă, între Brăila și Măcin (Brill, *Leg. geogr.*, p. 123) ; *Valea Fetei*, izvor mineral, cu pucioasă (Bușteni — jud. Prahova : MDGR III, p. 350) ; *Cetatea Feteilor*, locul unde se află ruinele cetății

⁴ Cf. și, în portugheză, *doninha* „nevăstulcă”.

Biharea a voievodului Menumorut (Oradea : *Ist. Rom.* II, p. 43, 44); *Cioaca Fetelor*, ridicătură lingă Sarmizegetusa, într-o zonă unde, în mai multe movile, s-au descoperit rămășițele unor stine dacice (AT ; cf. H. Dai-coviciu, *Dacia*, p. 153, 154) etc., etc.

În credințele populare, *fetele cîmpului* (sau *codrului*, *vîntoaselor*), *fata pădurii* etc. sînt fie înseși ielele, fie alte zîne care se ațin pe la răscruci și pe la alte locuri (considerate rele) (DA, s.v. f a t ă ; cf. Șăineanu, *Ielele*, p. 19, 22, 32; Candrea, F., p. 158, 165; Mușlea, Birlea, *Tip. folcl.*, p. 207—218 etc.).

Sinonime : *Deva*, numele municipiului (sl. *děva* „Jungfrau”) — pe dealul conic din apropierea orașului s-au găsit, sub zidurile cetății medie-vale, și urme de așezări dacice și romane (*Ist. Rom.* I, p. 275); după Bogrea (PIF, p. 315) și Drăganu (*Rom.*, p. 273) toponimul ar avea însă la bază un nume de persoană slav; magh. *Leányvár* (sau *Cetatea Fetei*, Florești, înglobat orașului Cluj-Napoca); fr. *Fille de Mai* și *Trois Pucelles*, nume de stinci (Sebillot, *Le folklore*, I, p. 302, 303); germ. *Jungfrau*, vîrf (4158 m) în Alpii Bearnezi (Dauzat, NL, p. 211) etc.

2.3.2. Dicționarele nu atestă vreo semnificație mitologică pentru cuvîntul *muier* (azi, popular) „femeie”. Natura locurilor ale căror nume sînt formate de la acest termen ne arată însă că, după toate probabilitățile, termenului în cauză nu i-a fost străină o atare accepțiune. Ca răspîndire, toponimele respective se întîlnesc cu deosebire în Transilvania, Oltenia și Muntenia. Cîteva exemple : *Cetatea Muierii*, urme de cetate în satul *Muierîșu* (com. Goești, jud. Dolj : MDGR IV, p. 412); *Peștera Muierii*, cunoscută peșteră din nordul Olteniei (în apropiere de Baia de Fier); *Pietrele Muierilor*, grup de stinci lingă Plaiu Tătarilor (Solca, jud. Suceava : Brill, *Leg. geogr.*, p. 125, 128, 160); *Valea de Muier*, lingă peștera Meziad (Bihor); tot acolo e și *Gruia Fetelor* (com. Catița Suciu); în sfîrșit, *Muiereasca de Jos* și *Muiereasca de Sus*, două localități cu izvoare sulfuroase, situate pe valea *Muiereasca*, între Călimănești și Olănești (MDGR IV, p. 411, 412).

Sinonime : *Plan des Épouses*, esplanada unui castel în ruină (Saillon : E. Muret, *Les noms de lieu dans les langues romanes*, Paris, 1930, p. 4); *Sposata* (Corsica), vîrf de munte cu o stîncă albă (Sébillot, *Le folklore*, I, p. 303).

În acest context trebuie amintit, desigur, și rom. *nevăstuică*, termen desemnînd cunoscutul mamifer carnivor (*Mustela nivalis*).

2.3.3. *Babele* sînt cunoscute personaje din basmele populare (numite *Baba-Coaja*, *Baba-Cloanța*, *Baba-Dochia*, *Baba-Hîrca*, *Baba-Mija* etc.), avînd înfățișarea unor femei bătrîne, inzestrate cu puteri supranaturale. După cum se știe, de *Baba-Dochia* se leagă legendele care privesc primele nouă zile ale lunii martie, culmea muntoasă *Babele* din Bucegi și stîncă *Dochia* din Ceahlău (cf. DA ; DER). La aceste nume se pot adăuga *Cheile Babii* (Dej); *Dealul Babii*, deal în Valea Jiului, peste care trecea un vechi drum de legătură între Țara Hațegului și pasul Vilcan ș.a.

2.4. Ultimele toponime la care ne referim sînt formate de la nume de ființe supranaturale, create (prin antifrază) de la adjective ce desemnează unele însușiri fizice (ca, de ex., frumusețea).

2.4.1. În mitologia românească, *frumoasele* sau *ale frumoase* sau *frumușelele* sînt alte eufemisme pentru *iele* (cf. DA; Șăineanu, *Ielele*, p. 12, 14, 21–34; Candrea, F., p. 212, 250). Pe plan toponimic, aici ar trebui menționate elemente ca *Frumoasa*, sat în jud. Teleorman, pe riul Vedea, cu vestigii ale unei întărituri romane (*Ist. Rom.* I, p. 796; cf. MDGR III, p. 424); *Frumoasa*, deal, la sud de Sarmizegetusa, într-o zonă cu mai multe castre romane (Jigoru, Comărnicele etc.); *Frumoasa* sau *Valea Frumoasei*, nume dat cursului superior al riului Sebeș, de-a lungul căruia trece un vechi drum de legătură între Oltenia și Transilvania; *Frumoasele*, numele unor lacuri în jud. Brăila (MDGR III, p. 425); cf. și *Prisloapa Frumușelii* (Teleiu, jud. Bistrița-Năsăud); *Frumușica*, stațiune neolitică în jud. Neamț (*Ist. Rom.* I, p. 61, 62, 65); *Frumușița*, sat (jud. Galați), cu vestigii dacice (*ibidem*, p. 169, 224) etc. etc.

2.4.2. Sinonime ale celor precedente pot fi considerate nume ca *Mîndra*, lac alpin în Munții Parîngului; *Mîndra*, vale „cu urme de sat și biserică” (MDGR IV, p. 359); *Mîndra* (jud. Vilcea), veche trecătoare spre Transilvania (*ibidem*, p. 361); *Gaura Mîndrii*, peșteră pe valea Cibului (Glod, jud. Hunedoara); de notat că, după legendă, aici ar fi un „loc al zinelor” (GRH, p. 456, 457); tot aici se află, dealtfel, și *Peștera Feciorului*. De remarcat că și *mîndrele* constituie un eufemism pentru *iele* (cf. Candrea, F., p. 158).

De adăugat, pe alt plan, adj. *mușat*, -ă „frumos”, întilnit și în dialectul aromân, dimpreună cu compusele *Mușata Locului* și *Mușata Mușatilor*, echivalentul Ilenei Cosînzene de la noi (cf. Iordan, T., p. 521); de aici și diminutivul *mușețel*, numele cunoscutei plante medicinale (*Matricaria chamomilla*).

Drept corespondente din alte limbi inserăm aici toponimul *Belle-donne*, masiv în depart. Isère (Dauzat, NL, p. 211), respectiv it. *bellula* și fr. *belette* „nevăstuică”; it. *belladonna*, fr. *belle-dame* „mătrăgună” etc.

Concluzii :

1. Fără indoială, importanța folclorică a toponimelor discutate constă în faptul că ele atestă și localizează (uneori în arii) o serie de elemente, de motive aparținînd vechii culturi spirituale a poporului nostru. Asupra valorii intrinseci a motivelor se pot exprima, bineînțeles, folcloriștii.

2. Importanța unor toponime de acest fel pentru cercetarea arheologică rezidă, după cum am văzut, în valoarea lor de indicii, de puncte de reper. Se poate spune că, în acest mod, lista toponimelor cu valoare arheologică se îmbogățește, oricum, cu noi și utile elemente.

RÉSUMÉ

L'auteur relève quelques toponymes à valeur folklorique (et archéologique), formés des termes topographiques (à la suite d'un processus de personification de certains lieux; cf. *La Pietricea*, grand roche : *pietricea*, diminutif de *platră* « roche ») ou des termes, surtout euphémiques, désignant des fées (malfaisantes) : cf. *zîna* « fée » (< lat. *Diana*), *doamnă* « princesse » (< lat. *domina*), *fată* « jeune fille » (< lat. *feta*), *mulere* « femme » (< lat. *mulierem*), *babă* « vieille femme » (< sl. *baba*), *frumoasele* (s.f., pl. art.) « les belles » (< lat. sg. *formosa*), etc.

Octombrie 1978

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultate de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

LAT. *GALLA* ÎN LIMBA ROMÂNĂ*

DE

DUMITRU LOȘONȚI

GAUCĂ, GĂUCĂ, ZGAUCĂ, ZGĂUCĂ, A DEZGAUCA. *Găucă* [găucă] „e un fel de găvăună; vale, o mincatură de apă” I, „groană, un fel de gorgană, groapă” II (Dealul Mare MM); *Găuca* [găuca], „groapă mai micuță, fundacă, așezătură, un miez de troacă” (Gostila SJ); *Găuca*, „pământ gropos” (Șimișna SJ: comunicat Olimpia Corina V. Roman); *Găuca* [găuca, găuca], „viroagă” I, „groapă ca o găucă” II, *Găuca Pătrușenilor*, „o băgătură, o limbă de pământ”; *Coasta Găucilor*, „coastă” și *Dealul Găucilor*, „loc folositor; din el se formează mai multe virogi” (Măgoaja CJ); *Zgaucă* „e în munte la noi; e un loc între păduri; loc așa ca onvalău, ca o groapă; loc așa adus [informatorul face gestul căușului]” I, „groapă, adăncire de teren” II (Dilja Mare HD); *Zgăucă* [zgăucă] „is niște zgăuci acolo, ponoare, vâgăuni” II, „gropi, pâraie, văi, hotroape” III, „groapă ce mere sus...; îi o așezătură” IV (Sălișca CJ) etc.

În regiunile din care am menționat aceste toponime (nordul Dejului, Valea Jiului) este viu și apelativul — absent din dicționare — *găucă* „loc ca o covată” (Lăpuș MM), „gropoaie frumoasă” (Măgoaja) cu variantele *zgăucă* (pl. *zgăuce* I și *zgăuci* II), „loc așa adus (ca un căuș)” I, „hoapină, groapă” II (Dilja Mare; *Părău Mîiți*, „o zgăucă” I), „scobitură într-un lemn sau groapă” (Merișor HD) și *zgăucă* [zgăucă] (pl. *zgăuci*), „vâgăună, hotroapă” II, „groapă, un fel de așezătură” [*] (Sălișca).

Evident, *gaucă* ‘scobitură la piuă, în care se pun țesăturile de lină la bătut’ (Ferigi¹, sat înglobat la Costești VL), (*z*)*găucă* ‘depresiune, groapă, vâgăună’ (vezi *supra*), *găuci* [pl. lui *găucă* sau *gaucă*] ‘orbitale ochilor’ (Humulești² NT), *zgaucă* 1. ‘depresiune, groapă, vâgăună’; 2. ‘scobitură în lemn’ (vezi *supra*) și *zgăucă* ‘coața verde a nucii (care cade cînd nuca s-a copt)’ (Cițeău CJ) sînt forme ale aceluiași cuvînt poliseman-

* Pentru dicționare am reținut abrevierile din *Bibliografia Dicționarului limbii române*. În plus am folosit următoarele: CIORANESCU = Alejandro Cioranescu, *Diccionario Etimológico Rumano*, Universidad de La Laguna, 1958 – 1961. Simbolurile pentru județe sînt: AB = Alba, AG = Argeș, BN = Bistrița-Năsăud, CJ = Cluj, HD = Hunedoara, MH = Mehedinți, MM = Maramureș, MS = Mureș, NT = Neamț, OT = Olt, SJ = Sălaj, SB = Sibiu, VL = Vâlcea.

Relatările informatorilor, numerotați, dacă au fost anchetați mai mulți într-o localitate, prin I, II etc. (cei principali) și prin [*], [**] (cei ocazionali), au fost reproduse literarizat, între ghilimele.

¹ *Glosar dialectal Oltenia*, București, 1967, p. 42.

² V. Arvinte, D. Ursu, M. Bordelanu, *Glosar regional*, București, [1961], p. 35.

tic. Inițial a fost *gaucă* 'coajă de nucă', din care a rezultat *găucă*, sub influența pluralului *găuci*, și *zgaucă*, *zgăucă*, prin proteza lui *z*³. Celelalte sensuri s-au dezvoltat printr-un proces metaforic.

Verbul a *dezgăuca*, cu varianta a *dezgăoca*, circulă regional (în Mărginimea Sibiului, Valea Sebeșului și împrejurimi) cu sensurile : 1. 'a îndepărta coaja verde de pe nucă' („la 3–4 zile, după ce au fost bătute de pe nuc, le dezgăucăm, când dăm jos coaja verde” : Gura Riului SB) ; 2. 'a dezghioca fasolea' (*uo diēzgáuoc* : Răhău⁴ AB, *dezgăuc* : Laz și Șugag⁵ AB, *dezgăuuc* : Poplaca² SB) ; 3. 'a da jos pănușile (foile) de pe știulete, a desfăca' (*dezgăuc* : Poplaca⁷, *dezgăuc tulău* : Șugag⁸).

Întâlnindu-l într-un dicționar manuscris român, din secolul al XVII-lea, sub formele *dezgauc* 'desfac', se *dezcaucă* și *dezgăucare* („dezgăucare, când se descaucă mugurul”), B. P. Hasdeu⁹ apreciază că „este înverderat de aceeași origine cu *găoacă* sau *ghioacă* 'cosse, écaille, conque, coquille', care tocmai de aceea nu poate deriva din lat. *cochlea*, după cum face CIHAC, admitând un tip intermediar *cleoca*. Formele verbale *gauc* și *cauc*, pe care ni le procură glosa de față, departe de a indica vreun *l* muțiat, ne dau necesarmente ca prototip un *cauca*, care se găsește într-adevăr la albanezi cu același înțeles : *kafka* 'Hirnschädel, Gehäuse der Schnecken, Muscheltiere und Schildkröten'...”.

Deși s-ar putea explica fără nici o dificultate fonetică din acest presupus etimon latin, după părerea noastră *gaucă* este un derivat cu suf. *-aucă* din **gauă*, cuvânt moștenit din lat. *galla* '1. gogoasă (care crește pe ramurile unei specii de stejar) ; 2. gogoasă de ristic (din care se extrăgea vopseaua neagră și cerneala)'¹⁰. Sextil Pușcariu (DR, III, 1923, p. 822, nota 2) a arătat că „lat. *galla* s-a păstrat în cuvântul *găluță*, care [...] corespunde lui *b o b i c* sau *g o g o a ș ă* și însemnează 'globurel ce crește pe frunzele de stejar în urma înțepăturii unei insecte care-și așează ocolo oul' (cf. ital. *galla* 'negel' [...])” și că „păstrarea lui *l* în cazul acesta se explică ca în *stea* — *steluță* etc.”.

Cuvântul latin are urmași în diferite idiomuri romanice (vezi REW, 3655). Unii dintre aceștia (de ex. calabrezul *galla*, brescianul *gaöm*) au sensul de 'găoace verde de nucă'.

Teoretic, *gaucă* ar putea fi derivat și din **gauă* (< lat. *cava*) sau **gău*¹¹ (< lat. *cavum*).

Pentru formarea lui *gaucă*, *găucă* cf., pe lângă sinonimele¹² *halăucă* (în aceeași regiune cu (*z*)*găucă*) < *halău*, *șaucă* (în aceeași regiune cu (*z*)*gaucă*) < *șauă*, și alte cuvinte, ca : *căpaucă* < *căpău* ; *ceacanaucă* <

³ Pentru acest fenomen vezi exemplele pe care le-am menționat în LR, XXVII, 1978, nr. 1, p. 101–102.

⁴ ALR I, 850/131.

⁵ NALR—Trans., 1132/106, 426.

⁶ *Ibidem*, 1132/125.

⁷ *Ibidem*, 1007/425.

⁸ *Ibidem*, 1007/426.

⁹ *Cuvinte den bătrâni*. Tom. I. Limba vorbită între 1550–1600. Studiu paleografico-lingvistic. București, 1877. p. 275.

¹⁰ *Dicționar latin-român*, București, 1962.

¹¹ De familia acestui cuvânt ne-am ocupat în LR, XXVII, 1978, nr. 1, p. 97–107.

¹² Vom trata aceste cuvinte cu altă ocazie.

ceacanău, ceacanauă; cuculeaucă < cuculeu, cuculie; hebereaucă < heberen; hojmalaucă < hojmalău, hojmalauă; mutalăucă, mutălaucă < mutălău, mutălauă; mișaucă < mișea(uă) etc.

De la *gaucă* (*găucă*) cu prefixul *des-* s-a format verbul *a (se) dezgăuca*¹³, al cărui sens inițial a fost cel de 'a decoji nuca (de coaja verde)'. Ca și alte sinonime (de ex. *a dezghioca*, *a dejgheura* etc.), prin analogie cuvântul și-a lărgit sfera semantică, întrebuintându-se și cu sensurile 'a dezghioca fasolea', 'a desfăca pănușile de pe știulete', '(despre mugur) a se desface', menționate mai sus.

GĂOACĂ, GĂOACE, GHEOACĂ, GHEOACE, GHIOACĂ, GHIOACE, GHEOC, GHIOC, A DEZGHIOCA. Cuvântul *găoace* (pl. *găoace, găoci*), întrebuintat și sub variantele (toate trisilabice la singular) *găoacă* (pl. *găoci*), *gheoacă* (pl. *gheoace, gheoci*), *gheoace* (pl. *gheoci*), *ghioacă* (pl. *ghioci*), *ghioace* (pl. *ghioci*)¹⁴, are următoarele sensuri: 1. 'coajă verde de nucă (care cade cind nuca s-a copt); coajă tare de nucă (sau fiecare dintre jumătățile unei coji de nucă), de ghindă sau de alte fructe; învelișul bobului de grâu'¹⁵; 2. 'coaja (tare a) oului'¹⁶; 3. 'mitră; organul genital al femeii' (DA); 4. 'golul ce se face în piine, în brinză etc. din bășicile de aer produse în timpul dospirii' (DA); 5. 'casa melcului'¹⁷; 6. 'țeastă'¹⁸; 7. 'găurice făcută în pământ la jocul „de-a purceaua”'; bibă'¹⁹; 8. 'larvă de insecte' ? (DA).

Etimologia acestui cuvânt nu a fost încă elucidată. Cunoscând formele *ghioacă, găoace* (și *ghioc*), CIHAC le explică mai întâi din „lat. *cochlea, coelea* [...], transposée en *cleoca*” (I), apoi ca „une métathèse de *scoică* — *schioacă* — *sghiocă* — *ghiocă* — *ghioc* d'ou *ghioacă*” (II), fiind combătut de B. P. Hasdeu (vezi *supra*) și Ovid Densusianu (BSF, II, p. 42) pentru care *ghioacă, ghioace* și *găoace* „rămân încă nelămurite”²⁰. Pericle Papahagi socotea că *găoace*, din care „pare a fi rezultat *ghioace, ghioacă*, prin asimilarea lui *gă* în *ghe*”, este un diminutiv „din **gauă* [< lat. *cavam*] + suf. *-ce*”²¹, iar George Pascu din **gară* [greșeală de tipar (?) în loc de **gauă*] cu suf. *-oace*, forma feminină a lui *-oci*²².

În DA se afirmă că *găoace* (cu variantele *gheoace, ghioace, ghioacă* și *zghioacă* născute sub influența lui *ghioc*) „presupune o formă **gauă* < lat. *galla*”, dar nu se precizează — lucru pe care nu-l poate face nici Sextil Puscariu (DR, III, 1923, p. 822) — cum s-a ajuns la forma actuală. Pentru CIORANESCU este un singular analogic refăcut din *găoace*, pl. lui **găoc*,

¹³ B. P. Hasdeu, *loc. cit.*, credea că, „înainte de scăderea definitivă a lui *k* la *g*, se întrebuintau deopotrivă ambele forme: *cauc* și *gauc*”, dar forma cu *c*, întâlnită o singură dată (vezi *supra*) alături de *dezgăucare*, poate fi o greșeală sau rezultatul unei asimilări: *g - c > c - c*.

¹⁴ Formele de plural le-am menționat după dicționarele și atlasele citate mai jos.

¹⁵ DA; ALR II, s.n., vol. I, h. 88, 213; NALR—Olt., vol. III, planșa 82; NALR—Trans., chestiunile 1187, 1188.

¹⁶ CADE, DA, DM, DEX etc.

¹⁷ DA; ALR II, s.n., vol. III, h. 729.

¹⁸ NALR—Olt., vol. I, h. 4, punctul 936; ALRR—Mar., vol. I, h. 7, punctul 227; NALR—Trans., 61/448, 456.

¹⁹ D. Udrescu, *Glosar regional Argeș*, București, 1967, p. 101.

²⁰ În nota 2 adaugă: „*ghioace* pare a fi rezultat din *găoace*”.

²¹ *Notițe etimologice*, în „Analele Academiei Române”, seria II, tomul XXIX, 1906—1907. Memoriile secțiunii literare, București, 1907, p. 223.

²² *Sufirele românești*, București, 1916, p. 339. Un sufix *-oace*, după cite știu, nu există.

un derivat de la **gău* cu suf. -*oc*, iar pentru Mircea-Mihai Rădulescu²³ un element de origine dacică. CADE, ȘĂINEANU, DM, DEX nu-i indică etimologia.

Credem că formă primară a cuvintului, menționată de B. P. Hasdeu (vezi *supra*), TDRG (după B. P. Hasdeu) și Mircea-Mihai Rădulescu (după TDRG)²⁴, întrebuințată încă în Scărișoara²⁵, localitate binecunoscută prin conservatorismul ei lingvistic, este *găoacă*, un derivat într-adevăr din **gauā* (< lat. *galla*) cu suf. -*oacă*. Din pl. *găoace* sau *găoci* s-a refăcut o formă de singular *găoace*, azi larg răspândită. Formele *gheoacă* (*gheoace*), *ghioacă* (*ghioace*) s-au putut naște după cum au presupus Ovid Densusianu, Pericle Papahagi și autorii DA-ului.

Verbul *a dezghioca* (*dejghioca*) 'a deschide, a desface și a îndepărta învelișul anumitor fructe și legume ; a scoate un fruct din coajă sau boabele dintr-o pâstaie ; a desface pânușile sau boabele de pe știuletele de porumb' (DM, DEX) a fost explicat ca un derivat românesc din *ghioacă*, *ghioc*, *găoace* (CIHAC, I), *ghioacă* (Per. Papahagi, loc. cit.), *găoace* (TDRG), *găoace*, *ghioc* (SCRIBAN, D.), *ghioc* (CIORANESCU) sau ca un element moștenit din lat. **disglubicare*, un derivat de la **disglubere*, care, la rîndul lui, provine din *glubere* 'écorcier, ôter, l'écorce, se peler'. Forma latină ar fi trebuit să evolueze în românește la **dejghiucare*, iar mai târziu, prin trecerea lui *uă* (< *ue*) la *o*, ca în *nor* < *nuăr* < *nubilum* sau *cot* < **cuăt* < *cubitus*, la *dejghioca* (Ovid Densusianu, op. cit., p. 42). Această explicație, deși a fost acceptată în CDDE, CADE, DM și DEX, rămîne o simplă ipoteză.

Și noi considerăm că *a dezghioca* (*a dejghioca*, *a dejgheuca* etc.) este un derivat românesc de la *găoacă*, *gheoacă*, *ghioacă*, bazîndu-ne pe faptul că „același mod de derivație îl mai găsim în aromână, în [sinonimul] *dizgól'u* din *goal'e*" (Per. Papahagi, loc. cit.) și în *dezgauc* (vezi *supra*), precum și pe existența unor forme vechi, primare, de patru silabe la infinitiv : *dejgheoca* și *dejghioca* : *d'ăjd'ăuocăm*, *d'ejd'euóc*, *dăjd'euăc*, *d'ăjd'iúóc*, [alunele] *să d'ăjd'ăuăcă* (Pui HD, Poiana Ilvei BN, Mureșenii Bîrgăului BN, Supuru de Jos SJ, Săcuieu CJ și Cerneți MH)²⁶, *dăjgiuóé* (Negreni²⁷ OT), *d'ejd'euóc* (Săcel²⁸ MM), *d'ejd'euós*, *d'ejd'euóš*, *d'ejd'iúóc* (Sîngeorz-Băi BN ; Șanț, Poiana Ilvei și Blăjenii de Jos BN ; Fildu de Jos CJ)²⁹. Cu timpul, prin contragere, cuvîntul a ajuns la forma actuală trisilabică (la infinitiv). Sensul inițial este cel de 'a îndepărta *găoaca* (*gheoaca*, *ghioaca*) verde de pe nucă ; a sparge nuca și a scoate miezul din *găoacă* (...)'.

Și *ghioc* (*gheoc*) 'gen de melci cu cochilia mare, ovală, cu aspect de porțelan, care trăiesc în mările calde (*Cypraea*) ; p. restr. cochilia acestor melci, întrebuințată ca ornament sau pentru preținse preziceri asupra viitorului cuiva' (DEX) are o etimologie controversată. A fost explicat

²³ *Romanian Words of Dacian Origin*, in „Studia Indoeuropaea ad Dacoromanos pertinentia. I. Studii de tracologie”, Tipografia Universității din București, 1976, p. 111–117.

²⁴ Nu bănuim din ce motive lipsește din DA.

²⁵ A fost notat : *gayăcă* (ALR II, s.n., vol. I, h. 213, punctul 95), *găuică* (NALR—Trans., 1188/329).

²⁶ ALR I, 850/118, 217, 218, 278, 290, 850.

²⁷ ALR II, 6090/791.

²⁸ ALRR—Mar., vol. II, h. 439, punctul 235.

²⁹ NALR—Trans., 1132/246, 248, 250, 263, 291.

din lat. **cleoca* (formă metatezată din *cochlea*)³⁰, lat. **cloca* (< *cochlea*)³¹, lat. *gullioca*³², din **gău*³³ (< lat. *cavum*) cu suf. -*oc*³⁴, ori ca element de origine dacică³⁵. Explicația justă este cea dată de CIORANESCU. Spre deosebire de acesta, noi apreciem că din **găoc* s-a ajuns la *gheoc*³⁶, *ghioc* nu datorită unei „intenții expresive”, ci după cum din *găoace* s-a ajuns la *gheoace*, *ghioace* (vezi *supra*).

GĂOAZĂ are următoarele sensuri: 1. ‘gaură, bortă’ (DA, TDRG); 2. ‘vagin’ (TDRG, DA, CADE); ‘(la om sau la animale) organ genital feminin’³⁷; 3. ‘gaura șezutului, anus’³⁸; 4. ‘cloacă’ (CIHAC, POLIZU, DDRF); 5. ‘coajă verde de nucă (care cade cînd nuca s-a copt)’ (Avrămești³⁰ AB, I Valea Groșilor CJ); 6. ‘scobitură; vizuină, vîgăună; ascunzătoare, loc secret’ (Curtea de Argeș⁴⁰ AG); 7. ‘(fig.) închisoare’ (*ibidem*); 8. ‘(fig., peiorativ) om de nimic; om neatent; nătăflet, nerod, chiomb’ (*ibidem*).

Cuvîntul a fost raportat la grecescul (modern) γάβος ‘fossa, canalis subterraneus’ și la it. *cava*, *cavo* (CIHAC), derivat, cu indoială, din lat. *cavus* (TDRG), ori, cu suf. -*ză*, din **gauă* (< *cavam*⁴¹, lat. *galla*⁴²) și din **gău* (< lat. *cavum*⁴³), sau considerat element dacic⁴⁴. CADE nu-i indică etimologia, DM și DEX îl omit.

Și noi considerăm, la fel cu cei mai mulți cercetători care au încercat să elucideze originea cuvintelor *găoace* și *găoază*, că există o legătură între ele. Ca și *găoacă*, *găoază* s-a format de la aceeași bază **gauă* (< lat. *galla*, sau, mult mai puțin probabil, *cava*), tot cu un sufix accentuat, și anume cu -*eară*. Din forma inițială **găuează* s-a ajuns la cea actuală *găuăză* (ortografiată *găoază*) prin reducerea diftongului *ea* la *a* după labială, în poziție dură. Pentru sufix, cf. *căcărează*⁴⁵ < *căcare*, *foiază*⁴⁴ < *foaie*, *sfîrlează* < *sfîrlă*, *spetează* < *spată* etc.

JGHEAUCĂ. În nordul țării circulă și *jjheaucă* [jd’ăucă : Beclean BN, Coplean CJ, Dumbrăvița BN, Măgoaja CJ, Năsăud BN, Perișor BN,

³⁰ CIHAC, p. 109.

³¹ PUȘCARIU, ET. WB.: REW 2011; DA; DM; DEX.

³² Alexandru Philippide, *Istoria limbii române*. Vol. I. *Principii de istoria limbii*, Iași, 1894, p. 216. Tot aici verbul *a desghioca* e derivat cu prefixul *des-* din *ghioc*.

³³ Vezi nota 11.

³⁴ CIORANESCU.

³⁵ Mircea-Mihai Rădulescu, *loc. cit.*

³⁶ Formă cunoscută de DA din textele vechi, folosită încă regional în MS (vezi Traian Marcu, *Glosar dialectal din comuna Deda*, în *Materiale și cercetări dialectale*, I, [Ercuiești], 1960, p. 173).

³⁷ ALR II, vol. I, Suplement, p. 5, MN, punctul 36; DR, V, 1927–1928, p. 315; DA; CADE etc.

³⁸ ALR II, vol. I, Suplement, p. 2, MN, punctele 29, 130, 769; TDRG; DA; CADE etc.

³⁹ NALR—Trans., 1187/328.

⁴⁰ D. Udrescu, *op. cit.*, p. 98.

⁴¹ Per. Papahagi, *loc. cit.*; DA.

⁴² DA; Sextil Pușcariu, DR, III, p. 822.

⁴³ CIORANESCU.

⁴⁴ Mircea-Mihai Rădulescu, *loc. cit.*

⁴⁵ Ov. Densușianu, *Ein albanesisches Suffix im Rumänischen*, în *Bausteine zur romanischen Philologie. Festgabe für Adolfo Mussafia zum 15. Februar 1905*, Halle, 1905, p. 477, l-a socotit un derivat cu suf. -*ză* de la diminutivul (format cu suf. -*ea*) *căcărea*.

⁴⁶ Vezi articolul nostru **Grum, grumur și derivatele lor**, în CL, XXII, 1977, nr. 2, p. 149.

Spermezău BN; jd'ăucă : Birsana MM, Borșa MM, Ciceu-Giurgești BN, Dragomirești MM, Iapa MM, Molișet BN, Oncești MM etc.] cu sensurile : 1. 'coață verde de nucă (Ciceu-Giurgești⁴⁷) ; găoace (coață tare) de nucă (Birsana⁴⁸, Oncești, Strimtura, Rozavlea, Dragomirești, Săcel, Moisei, Borșa, Vișeu de Jos, Petrova, Rona de Jos MM⁴⁹, Beclean, Molișet); fiecare dintre jumătățile unei găoci de nucă (Măgoaja, Vad⁵⁰ MM); nucă fără miez, seacă (Iapa⁵¹)'; 2. 'coața tare a oului' (Borșa⁵²); 3. 'găoace de dovleac porcesc (Beclean BN, Giulești⁵³ MM), de castravete (Beclean); „bostan (= dovleac porcesc) tăiat în două” (Năsăud); 4. 'depresiune, groapă' (Coplean); *Pleș*, „j g h e a u c ă de pămînt” și *Corhaie*, „j g h e a u c ă ca o lingură” (Dumbrăvița); *Fundu Ploștinii*, „e fund, e o j g h e a u c ă, e o covată”, *Runculișor*, „j g h e a u c ă cu pășune” și *Valea Calului*, „părău, zănoagă, teren ca o jgheaucă de nucă” (Perișor); *Zgău*, „e o j g h e a u c ă de loc” I, „o groapă, o j g h e a u c ă între păduri” II (Spermezău).

Este o variantă lexicală a lui (z)gaucă, rezultată, probabil, sub influența sinonimului *jgheab*(ă) din aceeași arie lingvistică sau și a verbului *a dejghioca*.

JGHEOAICĂ [jd'oiică] este înrudit evident cu (z)găucă, *jgheaucă*. L-am întilnit în aceeași zonă cu acestea, cu sensurile : 1. 'găoace de nucă (Breaza BN); fiecare dintre jumătățile unei găoci de nucă (Cășei CJ); 2. 'depresiune, groapă': „teren ca și coaja [= jumătatea unei găoci] de nucă, un fel de groapă, teren gropos” (Breaza); *Obîrșie*, „fundac, infundătură în deal; rămîne o j g h e o a i c ă între dealuri”, *Dosu Cotropii*, „j g h e o a i c ă, o fundoaică adîncă” și *Tăurele*, „o j g h e o a i c ă unde stă apa” (Breaza); *Jgheabu lui Hîrciov* (sau *Hîrciog*), „j g h e o a i c ă ca o vană” (Lăpuș MM); 3. 'scoică' (Vad CJ, Valea Groșilor CJ). Pentru ultimul sens am înregistrat formele de pl. *jgheoaice* ([*] Vad; II, III Valea Groșilor), *jgheoici* (III Vad; II, III Valea Groșilor) și varianta *jgheoică* [jd'oiică], pl. *jgheoice* (I Bogata de Jos CJ, I Cetan CJ), *jgheoici* (II Cetan).

E greu de precizat cum s-a format. Pare o contaminare între *jgheaucă* și *fundoaică*, *scoică*.

Mai 1978

Institutul de lingvistică
și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

⁴⁷ NALR – Trans., 1187/257.

⁴⁸ ALR II, s.n., vol. I, h. 213, punctul 353.

⁴⁹ ALRR – Mar., vol. II, h. 475, punctele 229, 231, 232, 234 – 240.

⁵⁰ *Ibidem*, punctul 225.

⁵¹ *Ibidem*, h. 477, punctul 226.

⁵² *Ibidem*, h. 475, punctul 237, legendă.

⁵³ *Ibidem*, punctul 223, legendă.

NOTE DE ONOMASTICĂ

DE

I. PĂTRUȚ

Acad. Iorgu Iordan îl include pe Drinova¹, sat al comunei Birna, jud. Timiș, printre toponimele legate de apelativul *corn* (arbustul, *Cornus mas*) (cf. sl. com. *dernŭ* > bg. *drjan* [cu ortografia anterioară: *drěnŭ*], scr. *dren*, *drijen*; etc.), alături de *Corn*, *Cornățal*, *Cornățelele*, *Cornățel*(ul) etc.².

Etimologia a fost acceptată de E. Petrovici, cu mențiunea că în numele de locuri slave de pe teritoriul țării noastre formate din apelativul *drěnŭ* vocala *ě* este redată prin *a*, *e* sau *i*³; pentru reflexul *i* este adus ca exemplu chiar *Drinova*⁴. De remarcat însă că *i* drept corespondent al sl. *ě* nu este obișnuit în Banat, unde toponimele, ca și cuvintele comune de altfel, de origine slavă, prezintă fonetism bulgăresc sau sirbesc *ekavian*⁵, adică *ě* este reprezentat prin *ea* (*a*) (*Breazova*, sat, com. Margina, jud. Timiș < bg. *Brjazova* — cu grafia veche *Brězova*, derivat de la *brěza* „mesteacăn”), respectiv *e* (*Belareca*, rîu, în Banat < *Bělarěka*⁶). Rezultă că raportarea bân. *Drinova* la sl. *drěnŭ* „corn” nu poate fi acceptată.

După părerea mea, *Drinova* reprezintă un derivat slav, cu sufixul *-ov-*, de la tema *Drin-*, cf. bg. *Drino* nb, *Drina* nf (Ilčev), scr. *Drina* nf (cf. *Drinić* nfam) (RJA). Dar antroponimul de la care provine *Drinova*

¹ Numele popular e identic: *Drinova*; cf. *Drinovan* nfam actual.

² *Toponimia românească*, București, 1963, p. 64–65.

Printre toponimele enumerate figurează și *Corna*, sat, com. Roșia Montană, jud. Alba (fostul raion Cîmpeni). Numele menționat nu poate fi, formal, legat de *corn*. După părerea mea, *Corna* reprezintă un antroponim omofon, derivat, cu sufixul *-n-*, față de *Cor(a)* nb atestat din aceeași regiune a Munților Apuseni (vezi DOR, p. 248). Nume formate cu sufixul *-n-* sînt nume: *Borna* nfam (față de *Bora*, *Borea*), *Bozna* nfam și sat, jud. Sălaj (față de *Boz*, *Boza*, *Bozea*), *Coșna* nfam și sat, jud. Suceava (față de *Coș*, *Coșa*, *Coșea*) etc.

³ *Studii de dialectologie și toponimie*, București, 1970, p. 285.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Se numesc graluri ekavlene acelea în care vechiul *ě* este reprezentat prin *e* (deci sl. com. *lěto* „vară, an” > scr. *leto*; sl. com. **dernŭ* > v. scr. *drěnŭ* > scr. *dren*. Fonetismul *e* < *ě* este caracteristic și limbii literare utilizate de sirbi).

⁶ Vezi E. Petrovici, *Raportul dintre izoglozele dialectale slave și izoglozele elementelor slave ale limbii române*. (În legătură cu *Atlasul lingvistic slav*), în Rsl, 1963, VII, p. 18; idem, *Geografičeskoe raspredelenije slavjanskich toponimov na territorii Rumynii*, în Rsl, 1963, IX, p. 10.

Numele rîului este rostit de localnici și *Beleşicea* (idem, *Daco-slava*, în DR, X, partea II, 1945, p. 255).

putea să fi fost purtat și de români : cf. *Drinu* nfm, *Drina* nb (DOR, p. 7, unde sînt raportate, forțat, după părerea mea, la *Alexandru*)⁷.

Asemenea derivate slave de la antroponime existente și la români mai pot fi și altele (tot nume de localități, în Banat) : *Băcova*⁸, sat aparținînd orașului Buziaș, jud. Timiș : cf. rom. *Bacu* nfm, *Bacul* nfm, *Baca* (DOR, p. 185), dar și bg. *Báko* nb, *Baké* nb (cf. *Bákov* nfm) (Ilčev), scr. der. *Baketa* nb (RJA) etc.⁹ ; *Dárova*¹⁰, comună, jud. Timiș, înființată, de asemenea, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea (Suciu, I, p. 191), avînd populație germană. Toponimul este un derivat (slav) de la un antroponim care există la români¹¹ : *Daru*(l), *Darea* (DOR, p. 257) ; cf. și der. *Dărescu* nfm, *Dărăscu* nfm ; *Dărăști—Ilfov*, *Dărăști—Vîlcea*, localități în județele respective ; cf. însă și bg. *Dáro* nb, *Dárjo* nb (Ilčev), scr. der. *Daroje* nb, *Darojić* nfm (RJA).

ABREVIERI

DOR	N. A. Constantinescu, <i>Dicționar onomastic românesc</i> , București, 1963.
Ilčev	Stefan Ilčev, <i>Rečnik na ličnite i familni imena u bălgarile</i> , Sofia, 1969.
nb	nume de bărbat
nf	nume de femele
nfm	nume de familie
RJA	<i>Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Na svijet izdaje Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti</i> , Zagreb, 1880 și urm.
Suciu	Coriolan Suciu, <i>Dicționar istoric al localităților din Transilvania</i> , vol. I- II, București, [1967, 1968].

RÉSUMÉ

L'auteur croit que le toponyme *Drinova* (localité en Banat) ne provient pas d'un appellatif slave (< *drěna* < sl. com. *derńa*), mais d'un anthroponyme.

Noiembrie 1978

Institutul de lingvistică
și istorie literară

Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

⁷ *Drtnca*, sat (DOR, p. 266, fără altă indicație ; *Drinca* mi-e cunoscut și ca nume de familie, din Banat), și *Drincea*, sat, com. Pungbina, jud. Mehedinți, figurează în DOR s.v. *Dranca*, explicat din ucr. *dranka* „destrăbălat” [?]. De fapt ele pot fi derivate românești, cu sufixele *-e/-e-* (cf. I. Pătruț, *Antroponime și toponime românești formate cu sufixele -e/-e-*, în LR, XXVII, 1978, nr. 3, p. 287—291), primele două față de *Drinu*, *Drina*, menționate mai sus, iar *Dranca*, față de *Drană* nb (DOR, p. 266).

⁸ Localitate, cu populație majoritară germană, întemeiată la sfîrșitul secolului al XVIII-lea ; vezi Suciu, I, p. 51, unde se afirmă că a fost numită astfel după comisarul distric-tual (Ioan) *Bach*. Etimologia nu poate fi, evident, reținută. Numele trebuie să fie, cum s-a spus mai sus, un derivat slav, care va fi designat partea de hotar pe care s-a constituit ulterior satul. Numele german *Bakova* (Suciu, I, p. 51) este identic cu cel românesc. Formele maghiarizate *Bachovár*, *Bakovár*, *Bakóvár* (Suciu, I, p. 51) conțin un *-vár* „oraș, cetate”.

⁹ I. Pătruț, *Relații onomastice slavo-române*, în CL, XX, 1975, nr. 2, p. 113.

¹⁰ Numele maghiarizat *Daruvar*, *Daruvár* (Suciu, I, p. 191) are la sfîrșit același *-vár* ca și toponimul precedent.

Cămunul *Darova Nouă* este acum înglobat în comuna *Darova*.

¹¹ Despre derivate slave de la antroponime românești, vezi E. Petrovici, *op. cit.*, p. 286—287 : *Frașoștița*, toponim în județul Dolj (< **Fratonă*, **Fratova*, **Fratovo* + suf. *iskica*), *Frătăuți*, comună în județul Suceava, formate de la un nume de persoană împrumutat de la români : *Frate*, *Fratea* ; vezi I. Pătruț, *Despre stratificare în toponimie*, în CL, XXII, 1977, nr. 2, p. 211.

ADVERBELE DE MOD ÎN POZIȚIE CORELATIVĂ

DE

D. BEJAN

Se știe că în anumite situații, determinate mai mult de context, adverbele pot apărea în postură de corelative¹. Dintre cele trei categorii clasice de adverbe, de loc, timp și mod, cele din urmă ilustrează cele mai multe poziții de corelație.

Situațiile întâlnite² ne permit să clasificăm corelația adverbială de mod în :

I. Corelația dintre adverbe, concretizată în :

A. *Corelația între aceleași adverbe (A—A) : ba ... ba, chiar ... chiar, cît ... cît, doar ... doar, mai ... mai, nici ... nici, nu ... nu, numai ... numai, și ... și, tocmai ... tocmai*. Contextele în care apar prezintă următoarele particularități :

1. Cei doi termeni ai corelației sînt, în general, comutabili, fără ca înțelesul contextului să se schimbe.

2. a) *cît, doar, mai, nu* — apar în corelație numai în poziție intra-propositională : „*M-oi duce și eu, cît călare, cît pe jos, cum oi putea*” (Creangă, O., I, p. 85); „*[...] altă muiere nici două zile n-ar fi mîncat cu el dintr-un blid, dar ea tot credea doar, doar, azi mîini și-a veni bărbatul în fire [...]*” (A.L.P., II, p. 413); „*[...] merse pînă la zidul dimprejurul curților, apoi tot umbla, tot cerca, mai ici, mai colea [...]*” (A.L.P., II, p.

¹ Vezi și *Gramatica limbii române*, vol. I, ediția a II-a, București, Editura Academiei R. S. România, 1966, p. 320, 389—390, și *Limba română contemporană*, vol. I, coordonator I. Goteanu, București, 1974, p. 315.

² Exemplele care nu sînt luate din *Gramatica limbii române* ne aparțin sau sînt extrase din următoarele lucrări literare : Agîrbiceanu, I. = I. Agîrbiceanu, *Faraonii*, București, 1961; Agîrbiceanu, O., V = I. Agîrbiceanu, *Opere*, vol. V, București, 1968; A.L.P., II = *Antologie de literatură populară*, vol. II, București, 1956; Copăcianu, Petra. V., = Em. Copăcianu, George Potra, *Voievodul*, București, 1975; Creangă, O., I = I. Creangă, *Opere*, vol. I, București, 1970; Hasdeu, I. V. = B. P. Hasdeu, *Ioan Vodă cel Cumplit*, București, 1969; Ispirescu, L. B. = P. Ispirescu, *Legende sau basmele românilor*, București, 1968; Petrescu, U. N. = Camil Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*, București, 1962; Postelnicu, P. V. = Ioana Postelnicu, *Plecarea Vlașintilor*, București, 1964; Preda, R. = M. Preda, *Risipitorii*, București, 1965; Rebreanu I., I—II = L. Rebreanu, *Ion*, vol. I—II, București, 1965; Rezuș, D. I. = Petru Rezuș, *Dochița împărătița*, București, 1972; Sadoveanu, Z. C., N. Ș., = M. Sadoveanu, *Zodia cancerului, Neamul Șoimăreștilor*, București, 1969; Sbiera, P. P. = I. G. Sbiera, *Povești și poezii populare românești*, [f.a., f.l.]; Slavici, O., I = I. Slavici, *Opere*, vol. I, București, 1967; Stancu, V. P. = Z. Stancu, *Vîntul și ploaia*, București, 1969; Teodorescu, B. R. = G. Dem. Teodorescu, *Basme române*, București, 1968; Zamfirescu, M. D. = G. M. Zamfirescu, *Maidanul cu dragoste*, vol. I—II, București, 1967.

429); „*Poftim : nu tu casă, nu tu masă, nu tu sărbătoare. Nici un pic de odihnă, de liniște*” (Zamfirescu, M. D., p. 10).

b. **chiar, numai și toemai** apar numai în poziție interpropozițională, întărind o altă corelație subordonativă : **Chiar** *cînd am sosit eu, chiar atunci a sosit și el*; „**Numai** *cînd simți că Simion vine spre dînsul cu biciul în mînă [...] numai atunci înfășură repede rămășițele de mîncare [...]*” (Rebreanu I., I, p. 120); „**[...] toemai** *cînd credeam că avem și noi o mîngîiere la bătrînețele noastre, toemai atunci ne părăsești*” (Ispirescu, L. B., p. 375) ³.

c. **ba** ⁴, **nici, și** apar atît intra-, cît și interpropozițional : *A zis ba una, ba alta*; *A zis ba că n-are timp, ba că-i sînt copiii bolnavi*; „*Atunci el — nici una, nici două — pune mîna pe copaie [...]*” (Teodorescu, B.R., p. 169); *N-a venit nici cînd am plecat la gară și nici cînd m-am întors*; *Au venit și unii, și alții*; *Trebuie să te duci acolo și cînd vrei, și cînd nu vrei*.

3. **ba, cît, doar, mai, nici, nu, și** corelează unități sintactice de același fel (părți de propoziție sau propoziții) : subiect ... subiect (*Au vorbit și unul, și altul*), complement ... complement (*N-a venit nici ieri și nici azi*) etc., putînd fi considerate în corelație continuă, pe cînd **chiar, numai și toemai** corelează unități sintactice diferite : o parte de propoziție și o propoziție subordonată, de exemplu : complement — completivă (*Numai cînd îl chemi, numai atunci vine*).

4. **doar, numai și toemai** nu pot avea prepoziții în dreapta, în poziție de corelative, pe cînd **ba, cît, doar, numai, nici, și** se pot distribui cu prepoziții în dreapta : **și cu ... și cu, și cu ... și fără, nici cu ... nici fără, mai în ... mai în** etc.

5. Referitor la calitatea adverbială sau conjuncțională a cuvintelor în discuție, credem că avem de-a face cu adverbe cu valoare de precizare a părților de propoziție sau a propozițiilor subordonate în fața cărora stau și nu cu compuneri.

B. *Corelația între adverbe diferite* (A—B) e prezentă, de asemenea, atît la nivel de propoziție, cît și la nivel de frază. După valoarea lor semantică și pozițională, putem vorbi de :

a) *Corelații asociative*, apropiate de ceea ce exprimă raportul copulativ. Cele două adverbe corelative exprimă asocierea mai puternică a unităților sintactice respective, evidențiază conținutul lor semantic. Combinațiile cele mai frecvente sînt ⁵ : **atît ... cît** („*Atît treburile, cît și glasul lui erau, nu se știe de ce, foarte ademenitoare*” — Preda, M., p. 120) ⁶; **chiar și ... necum** („*[...] din ale sale îi păru rău să dea chiar și pentru bani, necum de pomană*” — A.L.P., II, p. 476); **nici ... necum** („*[...] plîngea și să ruga la domnul să nu mai bată pe bietul om, căci nici vreascuri n-a dat cuiva fără poruncă domnească — necum lemne*” — A.L.P., II, p. 474); **nici măcar ... necum** („*[...] el nu înțelegea nici măcar cum poate cineva gîndi așa cum gîndea ea necum sugestia că ar fi în stare ca ea personal [...]*” — Preda, R., p. 30); **nici ... nu toemai** („*Băiatul a început a*

³ Nu negăm o anumită intenție de insistență.

⁴ *Gramatica limbii române*, vol. II, ediția a II-a, București, Editura Academiei R. S. România, 1966, p. 247 (în continuare : *Gramatica*, II), îl spune conjuncție disjunctivă.

⁵ I.e. dăm în ordinea alfabetică a primului termen al corelației.

⁶ *Gramatica*, II, p. 213.

se dezvinui, a se jura și a zice că lui **nici** în chip nu i-au venit aceasta, **nu** tocmăi să fi zis cătră țigan vrodată” — Sbiera, P. P., p. 102); **nu** numai . . . și („[...] în unele cazuri oamenii mint **nu** numai cît trăiește, mint și după ce mor [...]” — Stancu, V. P., p. 194); **nu** numai . . . cît („[...] porecla o supăraseră **nu** numai prin aluzia la moștenirea încurcată lăsată de tata, cît pentru că era de o asonanță ridiculă [...]” — Petrescu, U. N., p. 24); și . . . **nu** numai („Ai uitat și altceva, **nu** numai cîntecul acela” — Stancu, V. P., p. 145); **tot** așa . . . cît și („Încercarea, drumul către Nirvana, a fost tot așa de dureroasă, cît și de strălucită” — Caragiale, O., III, p. 5) ⁷.

b) **Corelații exclusive**. Unul din termenii corelației exclude participarea uneia din cele două părți de propoziție (propoziții) la acțiune: **doar** . . . **nu** („O asemenea vorbire o poate suferi **doar** un om slab, **nu** un bărbat căruia obștea i-a încredințat treburi de seamă [...]” — Postelnicu, P. V., p. 275); **numai** . . . **nu** și („Căci puteam **numai** să încep seria automată, **nu** s-o și controlez mai departe” — Petrescu, U. N., p. 186); **nici** **nu** . . . **numai** („Nici **nu** țipase, **nici** **nu** trăsesese tremurînd într-un colț! **Numai** își plecase din nou ochii și i se îmbujoraseră obraji” — Sadoveanu, Z. C., N. Ș., p. 313); **nu** atît . . . cît („S-am să fac judecător **nu** atît pe Turculeț, cît pe domnul abate” — Sadoveanu, Z. C., N. Ș., p. 12).

II. Corelația dintre adverbe de mod și prepoziții

Lucrările de specialitate consemnează corelații dintre adverbe de mod și unele conective ale părților de propoziție, cum sînt complementul circumstanțial de mod comparativ ⁸, complementul circumstanțial concesiv ⁹ (Fără a studia prea mult harta, s-a orientat totuși bine) și complementul circumstanțial cumulativ (Așa și alte legături de prietenie decît cele literare) ¹⁰.

III. Corelația dintre adverbe și conjuncții

1. **Adverbe de mod și conjuncții coordonatoare**. Corelația se face cu conjuncțiile coordonatoare adversative **ei** și **dar**.

Situațiile intilnite ne permit să deosebim două tipuri de structuri corelative:

a) În primul tip, adverbul corelativ, care e de regulă **nu** (urmat uneori de alte adverbe ca **doar**, **atît**), anunță conjuncțiile **ei**, **dar** (urmate și acestea, uneori, de adverbe ca: **numai**, **mai mult**): **Nu** Popescu, **ei** Ionescu a fost de vină; „Antim ascultase în tăcere pomelnicul de zestre al nepotei. **Nu** pentru că l-ar fi interesat, **ei** pentru că îi făcuse bucurie fratelui Mihail să citească” (Copăcianu, Potra, V., p. 23); „Aice se da la gemut și la răietat, **nu** că **doar** o durea ceva, **ei** **numai** că **nu** se putea curăți de fecior” (Sbiera, P. P., p. 40); „[...] Mackensen ăla și Hindenburg pretind că ei o să cîștige războiul, adăose unul, **nu** pentru că ar fi crezut, **dar** **mai mult** ca să dea replica [...]” (Petrescu, U. N., p. 143); Voise să afle **nu** atît ce făcuse, **ei** **mai mult** ce **nu** făcuse.

⁷ Ibidem, p. 186.

⁸ Pe lingă tot atît . . . **cu** (Sarea era tot atît de vinată **cu** zahărul), **cît** și, din Gramatica, II, p. 186, credem că se pot socoti corelative și **mai mult** . . . **decît** (Ii ținea **mai mult** afară **decît** în casă) și **mai mult** . . . **cu** („Intră foarte vesel un mușteriu nou, un om **mai mult** tînr **cu** bătrîn” — Caragiale, O., I, p. 193), din Gramatica, II, p. 186.

⁹ Gramatica, II, p. 199.

¹⁰ Ibidem, p. 202—203.

b) Al doilea tip păstrează aceiași termeni ai corelației — nu în stînga și ei, dar în dreapta. Dar apariția lui **numai** după **nu** și a lui **și**, **nici** (singure sau, mai ales, în texte mai vechi și populare, în combinație cu alte adverbe ca : **încă**, **chiar**, **mai ales** — care, uneori, ele singure urmează după conjuncția adversativă) după **ei**, **dar** transformă corelația din exclusivă în asociativă. Semantic, corelația marchează deci această asociere obligatorie a celor două părți de propoziție, iar gramatical, un raport copulativ¹¹. Citeva exemple : **Nu numai azi, ei și mîine va trebui să mergem** ; „**Cu toate acestea nu numai inițiativa ci încă discuțiunea proiectelor era o sacră prerogativă ministerială** [...]” (Hasdeu, I. V., p. 57) ; „**Ei i-au și închinat-o îndată și pe loc au primit nu numai juruila, ci încă și un bacșis bun pe deasupra**” (Sbiera, P. P., p. 92) ; „[...] **dac-ar fi fratele meu în viață, șoimii tăi, fie ei nu numai doi, ci chiar și douăzeci, n-ar fi putut să facă nimic**” (Slavici, O., I, p. 231) ; „**Avea nevoie de ei nu numai la Iași și-n Moldova, ci mai ales la serascherul de la Oblucița** [...]” (Sadoveanu, Z. C., N. Ș., p. 8) ; „**Pentru mine n-are să fie așa mare rușine, zise el, fiindcă eu nu numai că sînt mai mic, dar nici nu mă leg să prind tîlharii** [...]” (A.L.P., II, p. 33).

Uneori, corelația apare și fără adverb după conjuncția adversativă : „**Nu numai el și mamă-sa, dar satul întreg, îi vor da pace pe viitor**” (Agirbiceanu, O., V, p. 196).

Mai rar, după primul termen al corelației pot să apară și alte adverbe : „**Dumitru însă nu se amesteca nici cu bărbații dar mai ales cu băieții și fetele**” (Agirbiceanu, F., p. 117), iar primul termen al corelației poate fi și : „**Ia, de asemenea fete fugе și dracul, da încă feciorul**” (Rezuș, D. I., p. 65).

2. *Adverbele de mod în corelație cu conective ale subordonatelor.* Lista adverbelor de mod care intră în corelație cu asemenea conective este destul de mare : **altmîntrelea** („**Să știi mai departe că baba aceea nu ți-a da altmîntrelea mînzul pînă ce i-i paște iapa trei zile**” — Sbiera, P. P., p. 76), **și** („[...] **cum îi află puterea îl și întrebă dacă nu vede pe undeva pe cele șapte turturele**” — A.L.P., II, p. 233), pentru conective circumstanțiale de timp ; **abia**, **aproape**, **bine**, **de-abia**, iar, **încă**, **încă bine**, **mai mult**, **nici**, **nici** [...] **bine**, **taman**, **toemai**, **tot** (**Abia intră că și sună telefonul** ; „**Toemai se îndrepta spre stația de tramvai cînd îi ieși în cale Marin Bucur**” — Ș. Nedelcu, *Învățătorii*, I, București, 1961, p. 90)¹² ; **anume**, **într-adins** („**Boierii anume au zidit munții aceia, pentru ca să nu vedem ce-i dincolo**” — Camilar, N., I, p. 393) pentru finale¹³ ; **asa**, **astfel**, **atît** („**Mai-mai că aș face așa precum zici tu**” — Ispirescu, L., p. 16 ; „**Cînta și el destul de bine la pian, atît cît s-o poată acompănia**” — Camil Petrescu, O, I, p. 417) pentru circumstanțele de mod propriu-zise¹⁴ ; **asa**, **astfel**, **asemenea**, **atît** („**Pe cît de sever era tata în viața publică, pe atît de blînd și chiar timid apărea în cea intimă**” — Călinescu, S. N., p. 745 ; „**Cum e bradul arătos / Așa-i badea de frumos**” Jarnik-Bîrseanu, D., p. 39) pentru circumstan-

¹¹ Vezi și *ibidem*, p. 213—214.

¹² Vezi articolul nostru *Observații asupra lui cînd invers*, în GL, XIX, 1974, nr. 1, p. 89—97.

¹³ *Gramatica*, II, p. 304.

¹⁴ *Ibidem*, p. 307—308.

țiale de mod comparative¹⁵; **atît, ee**¹⁶ și **tot** („[...] *văzu ridicîndu-se un nor de praf, care pe ce trecea să tot apropia de el*” — A.L.P., II, p. 243) pentru circumstanțiale de mod de măsură progresivă; **atît, așa, astfel, prea**¹⁷ și **destul** („*E destul de înțelept domnia sa ca să spună ce gîndește*” — Copăcianu, Potra, V., p. 13) pentru consecutive; **apoi** („*Mă voi sili a vă îndemna că, dacă voiți să fiți cunoscuți de adevărați fii ai romanilor, apoi să faceți și domnia-voastră ceva care să se poată asemăna cu isprăvile poporului de lume domnitor*” — Kogălniceanu, S. A., p. 66) pentru condiționale¹⁸; **tot, totuși** („*Și dacă luna bate-n lunci / Și tremură pe lacuri / Totuși îmi pare că de-atunci / Sînt veacuri*” — Eminescu, O.I., p. 188) pentru concesive¹⁹; **apoi, dimpotrivă, în schimb, însă**²⁰ și **nici** („*Dacă dumneata poți vedea în inima omului, nici eu nu sînt oarbă*” — Agirbiceanu, O, V, p. 200) pentru opoziționale („false condiționale”); **apoi, apoi (...)** și, **apoi mai și, dar, dar chiar, dar ... încă, dar ... și, dar apoi (...)** și, **încă, nici, și, mai (...)** și („*Pe lingă că era curat, apoi obișnuia să se îmbrace foarte elegant*” — Caragiale, O., I, p. 307; *În afară că plouă, mai bate și vîntul*) pentru circumstanțiale cumulative²¹.

Observații :

a) Dintre aceste corelative, poziție fixă au (fără a-și putea schimba locul în cadrul regentei) cele pentru temporale inverse, condiționale, concesive (**tot**), opoziționale și cumulative. Celelalte (pentru finale, modale propriu-zise, modale comparative, comparative — condiționale, consecutive și concesive — **totuși**) pot ocupa orice poziție în cadrul regentei.

b) Plasarea adverbului corelativ în vecinătatea imediată a conectivului nu generează locuțiuni conjuncționale decît în cazul îmbinărilor **asa încît, astfel încît** pentru consecutive²², cînd în fața adverbelor apare pauza (virgula).

c) Stînd imediat în stînga conectivului, adverbele de mod devin, uneori, termeni regenți pentru subordonate: e cazul circumstanțialelor de mod.

d) Poziția regentei cu corelativ este fixă numai în cazul temporalelor inverse, consecutive și opoziționale („false finale”).

e) La majoritatea subordonatelor, corelativele nu sînt obligatorii din punct de vedere gramatical. Au această calitate numai la temporalele inverse, la unele comparative (cînd conectivul are prepoziție — **E pe atîta de bun, pe cît e ea de rea**) și la cumulative.

f) Indiferent că sînt sau nu obligatorii din punct de vedere gramatical, corelativele au, ori de cîte ori apar, o motivare semantică, fiind impuse din necesitatea de a preciza conținutul semantic al subordonatei, prin reluare sau anticipare.

¹⁵ *Ibidem*, p. 309–310.

¹⁶ *Ibidem*, p. 314.

¹⁷ *Ibidem*, p. 315.

¹⁸ *Ibidem*, p. 323.

¹⁹ *Ibidem*, p. 329.

²⁰ *Ibidem*, p. 333.

²¹ *Ibidem*, p. 337.

²² *Ibidem*, p. 315.

IV. Concluzii

a) Dintre toate adverbele, cele de mod apar în cele mai multe contexte în postură de corelative.

b) Fenomenul apare atât la nivel de propoziție, cât și la nivel de frază, reliefându-se următoarele structuri corelative : adverb — adverb, adverb — prepoziție, adverb — conjuncție (coordonatoare și subordonatoare).

c) Corelația adverbială e un fenomen de limbă motivat mai mult semantic decât gramatical.

d) Raportat la această caracteristică, putem deosebi mai frecvent corelative facultative (aparitii contextuale ca : *A făcut (așa) cum a vrut ; Deși a fost bolnav, (totuși) a plecat* etc.) și obligatorii (*Pe lângă el, a venit și Popescu*). Omiterea lui și schimbă caracterul gramatical al construcției, adică desființează complementul cumulativ : *Pe lângă el a venit Popescu*).

e) Corelația e un fapt de limbă bilateral, simetric, alcătuit din doi termeni.

RÉSUMÉ

Des trois types d'adverbes (de lieu, de temps et de manière), l'adverbe de manière apparaît le plus souvent en posture de corrélatif. On met en évidence les structures corrélatives suivantes : adverbe... adverbe, adverbe... préposition et adverbe conjonction (de coordination ou de subordination). Les plus fréquentes sont les corrélations adverbe... adverbe et adverbe... conjonction. Dans la plupart des cas, l'apparition de l'adverbe de manière comme adverbe corrélatif est un fait facultatif de langue, motivé plutôt sémantiquement, par la nécessité de renforcer et de préciser les faits de langue communiqués. Moins souvent, la corrélation adverbiale est un fait de langue obligatoire du point de vue grammatical.

Septembrie 1978

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

SINTAXA PARTICIPIULUI ȘI DIATEZA PASIVĂ — CATEGORII ÎN CONTRADICȚIE

DE

D. D. DRAȘOVEANU

0. La argumentele împotriva existenței în limba română a unei diateze pasive, aduse pînă în prezent¹, se adaugă și ceea ce pune în evidență sintaxa participiului — a participiului (variabil)-verb² (*par înfipt*, nu *îns înfipt*) —, comparată cu sintaxa adjectivului.

1. Pentru a se urmări mai ușor c o m p a r a Ț i a respectivă, dăm mai întîi exemplele pe cupluri (adjectiv/participiu), fiecare ilustrînd cite una din pozițiile³ sintactice vizate.

1 *Legea cu privire la... este anterioară celei privitoare la...*

1' *Legea cu privire la... este adoptată.*

2 *Conform legii anterioare...*

2' *Conform legii adoptate...*

3 *Conform legii din..., anterioară celei din...*

3' *Conform legii din..., adoptată în...*

4 *Legea privind... este considerată (ca) anterioară celei din...*

4' *Legea privind... este considerată (ca) adoptată.*

5 *Legea privind... o considerăm anterioară celei din...*

5' *Legea privind... o considerăm adoptată.*

6 *Anterioară celei din..., legea din... a fost abrogată.*

6' (*Odată*) *adoptată, legea trebuie respectată.*

Notă. Flînd suficient pentru discuție, dintre funcțiile circumstanțiale — de cauză, de timp, condițională, concesivă⁴ — am reținut funcția cauzală (6/6'). Din același motiv, nu am cuprins nici construcțiile, atipice, cu prepoziția *de* (+ adjectiv/participiu), corepondente, și acestea, la nivelul unor funcții : *de harnică* / *de lăudată*, *e harnică* / *lăudată*.

Parcurgînd exemplele, constatăm, în cadrul fiecărui cuplu, identități și, în cuprinsul u n o r a dintre aceste cupluri, deosebiri.

¹ [12], p. 196—198; [3], p. 204; [17], p. 56; [15], p. 13.

² [16].

³ Pentru „poziție”, vezi Valeria Guțu Romalo, [9], p. 109 și *passim*.

⁴ [8], II, p. 140, și [13], p. 201.

1.1. Identitățile sint: (1) același caz, și la adjectiv, și la participiu, caz-acord, C_2^5 , (2) acesta explicându-se în același fel; unde se pune problema, prin aceleași omiteri:

— în $1/1'$, N_2 , prin acord cu subiectul;

— în $2/2'$, D_2 , prin acord cu *legii* (D_3); întrucît $2/2'$ rezumă sintagma atributiv-adjectivală, substantivul regent putînd sta în indiferent ce caz, vom generaliza, pentru Adj./Part., — C_2 ;

Notă. Exemplele $2/2'$ și $3/3'$ le-am construit anume cu substantivul în „caz oblic” — pentru a putea urmări acordul.

— în $3/3'$, N_2 , prin acord cu subiectul *care* (*ce*) al unei subordonate atributive, omis împreună cu *a fi* la mod personal, [*care este / a fost*];

— în $4/4'$, N_2 , prin acord — după omiterea lui *a fi* la gerunziu [(*ca*) fiind], — cu *legea*;

Notă. În prezența lui *fiind*, acordul se face cu subiectul contragerii⁶ gerunziale: (*ca*)⁷ fiind [*ea*] anterioară/adoptată. (Vezi și *Nota* de sub $5/5'$, *infra*.)

— în $5/5'$, Ac_2 , prin acord cu *legea*;

Notă. În cazul de aici, al elementului predicativ suplimentar „raportat la” complementul direct (*te/il/pă/ți văd sănătoasă/sănătos / sănătoase / sănătoși* — Ac_2), dacă în momentul prezenței lui *fiind* acordul se face cu subiectul (*te văd fiind* [*tu*] *sănătoasă* N_2), după omiterea lui *fiind*, se produce un transfer de acord, calitatea de „centru” preluînd-o *te*; dovada o oferă, (a) în afară de însuși faptul că după omiterea lui *fiind* nu mai este posibilă (re)inserarea lui *tu* (**te văd tu sănătoasă*), (b) limbile care deosebesc și prin expresie *Ac.* de *N.*: *te video sanam*⁸; în sprijinul ideii acestui transfer, adăugăm (c) axioma: cînd (dacă) un adjectiv⁹ se acordă în gen și număr, el se acordă și în caz.

— în $6/6'$, N_2 , prin acord cu subiectul circumstanțialelor, N_2 perpetuat din structurile de bază pe care acestea le reprezintă, același în toate momentele: 1° circumstanțiala *Din moment ce* [*ea*] *era / a fost anterioară / adoptată* → 2° contragera gerunzială *Anterioară / (Odată) adoptată fiind* [*ea*], *legea*... → 3° omiterea lui *fiind*, *Anterioară / (Odată) adoptată, legea*...

Notă. Din punctul de vedere al transformărilor¹⁰ (treccilor) menționate la $3/3'$ — $6/6'$, aceste structuri se împart în:

(a) *reducere*, prin omiterea a lui *a fi* la moduri personale ($3/3'$);

(b) *contragera*¹¹ gerunzială (în *fiind*) + *reducere* (la $4/4'$, $5/5'$, $6/6'$).

Deosebim deci „contragera” — legată de și limitată la celelalte moduri nepersonale —, de „reducere”, ca moment ce ține de sintaxa participiului, ca și de a adjectivului

⁵ [4].

⁶ Pentru „contragera”, vezi Iorgu Iordan, [10], p. 231—234.

⁷ Prezența lui *ca*, aici adverb, nici în prezența, nici în absența lui *fiind*, nu schimbă cazul Adj./Part., după cum nu ar schimba-o nici dacă ar fi prepoziție, prepoziția neputînd împiedica acordul: *de harnică* (N_2), *e harnică ea* (N_1).

⁸ [5], p. 309.

⁹ Excludem de aici pronumele relativ cînd acesta preia numărul și genul termenului regent (*o mulțime de oameni al căror/cărei entuziasm*...), situație în care el, dealtfel, (nici) nu este adjectiv.

¹⁰ Folosim cuvîntul cu sensul său curent.

¹¹ Acredităm, în continuare, categoria „contragera”; în afara ei, ca un exemplu, gerunziul din *Ion vede pe Gheorghe mergînd pe stradă* este considerat atribut [18, p. 236], or, sensul este „il vede cum/că merge” și nu „care merge”.

și de a substantivului (*copil [fiind]*)¹², fie ca moment unic (3/3'), fie ca moment ulterior „contragerii gerunziale” (4/4', 5/5', 6/6').

După cum s-a văzut, funcțiile participiului, în condițiile admiterii diazei pasive, le secundează pe cele ale gerunziului (3'–6').

Pentru cele ce urmează, reținem doar momentul reducerii (considerată ca rezultat), prezent și în sintaxa participiului, și în cea a adjectivului.

1.2. Deosebiriile dintre adjectiv și participiu sînt — dacă menținem diazeza pasivă — de ordinul încadrării sintactice. (Despre unele deosebiri de sens, vezi *Addenda*.)

Această încadrare se prezintă ca în schema de mai jos.

Prescurtările. Adj. = adjectiv; Part. = participiu; ATR. = atribut; N.P. și E.P.S. = (păstrînd terminologia uzuală) nume predicativ și respectiv element predicativ suplimentar; red. atr., red. circ. = reducerea unei atributive, respectiv a unei circumstanțiale; semnul X = blocarea încadrării sintactice; cifrele trimit, ca și mai sus, la exemple.

Adj.	Part.
1 N.P.	1' X ¹³
2 ATR.	2' ATR. ¹⁴
3 red. atr. la N.P.	3' red. atr. la X
4 E.P.S. ¹⁵	4' E.P.S.
5 E.P.S.	5' E.P.S.
6 red. circ. la N.P.	6' red. circ. la X

Notă. Nu adoptăm, pentru 6/6', ca soluție, „atributul circumstanțial”, ex. *Mirat...*, *Grigore... răspunse...*¹⁶,

1) pentru că respectiva funcție nu se confirmă drept a t r i b u t :

(a) nici Adj., nici Part. (*mirat*) nu se acordă cu substantivul (*Grigore*), acesta făcînd parte din regentă; ca dovadă: *mirat...*, *lui Grigore i se păru...*,

(b) ci se acordă cu propriul lor subiect: *mirat [fiind el], ...*,

(c) iar această calitate, de subiect, perpetuată din structura de bază, împiedică înlocuirea poziției „predicat” cu cea de „atribut”, atît Part., cit și Adj. continuînd să dețină poziția predicativă, ca p r o p r e d i c a t e¹⁷ ale contragerii + reducerii, prin moduri nepredicative, dar, în asemenea cazuri, propredicative.

2) Dacă am adopta, pentru 6/6', categoria în discuție, ar însemna ca la 3/3' să avem — după modelul „atribut circumstanțial cu nuanță cauzală” etc.¹⁸ — atribut cu nuanță... atributivă (?).

Schema pune în evidență:

1) deosebirile (tot atîtea „a s i m e t r i i”) de la 1/1', 3/3' și 6/6', create prin blocările din coloana Part.;

2) i n c o n s e c v e n ț e l e din coloana Part.:

(a) încadrare sintactică la 2', 4', 5', dar nonîncadrări la 1', 3', 6';

(b) Part., acceptat ca ATR. adjectival, la 2', dar neacceptat, la 1', ca N.P. adjectival;

(c) dacă în 1', 3', 4', 6', ca și în 5' pînă la momentul penultim al transformărilor (vezi *supra*, *Nota* de sub 5/5') —, prin cazul său N₂, Part.

¹² Vezi exemple în [8], II, p. 139–140, sub titlu de „atribut circumstanțial”.

¹³ „A fi + Part.”, în condițiile menținerii diazei pasive, reprezintă un predicat verbal („la diazeza pasivă”), funcția de N.P. a Part. excluzîndu-se *ipso facto*.

¹⁴ Pentru încadrarea participiului verb la atributul adjectival, vezi [8], II, p. 117.

¹⁵ E.P.S. de aici, ca în majoritatea construcțiilor sale, este și el rezultatul unei reducerii, pe care însă nu o consemnăm în tabel, ea intrînd în definiția acestor construcții.

¹⁶ Exemplul, apud [8], II, p. 140.

¹⁷ Cacofonia, aceeași și în *proprietate*, nu ni se pare intolerabilă.

¹⁸ [8], II, p. 140.

mai poate fi considerat drept componentă a așa-zisei diateze pasive, în 2', cînd poate sta și în G, D, sau Ac, el se situează în afara acesteia; se creează astfel o discriminare artificială — una în funcție de cazul celui cu care se acordă.

Concluzie (la 1.). Confruntate cu identitățile, deosebiri — blocări și inconsecvențe — sînt tot atîtea imperfecțiuni, în ultimă analiză, terminologice, create de admiterea diatezei pasive. Part. și Adj. nu constituie două sisteme (nici subsisteme), ci unul singur, căci ceea ce le unește este esențial, iar ceea ce le separă, neesențial, o falsă problemă.

Alte argumente (— în afara comparației de mai sus).

2. Dacă admitem diateza pasivă între categorii, înseamnă că structura ei, privită în lanțul vorbirii, reprezintă o unitate, în care participiul nu este decît o subunitate, întocmai ca, de ex., participiul invariabil; în acest caz se creează (citește: avem creată) însă *incompatibilitatea* „subunitate” cu „funcție”, incompatibilitate, întrucît, lucru unanim acceptat pentru tot restul situațiilor, subunitatea nu poate avea funcție; lichidarea acestei incompatibilități, în condițiile menținerii diatezei pasive, nu se poate face decît prin desființarea sintactică a Part., întreaga coloană Part. urmînd să dispară. Variabilitatea lui de gen, număr și caz — de unde, funcționalitatea lui — exclude însă o asemenea ipoteză alternativă.

3. În aceleași condiții, ale menținerii diatezei pasive, și verbul *a fi*, la rîndul său, ca cealaltă din două componente, înseamnă că este o subunitate. El este însă același *a fi*, asemantîc, ca și cel așa-numit „copulativ”¹⁹, încît, pentru a dovedi contrariul, nu ne rămîne decît să reproducem argumentul pe care-l aduceam, în [7], împotriva pretinsului rol „de a lega” al verbelor citate sub acest titlu: (a) ca oricare alt verb finit, și *a fi* cel asemantîc cunoaște structura „rădăcină” + „desinență”; (b) această desinență este singură ea, ca morfem de acord (verbal), un fapt de limbă relațional (un R), (c) care subordonează substantivului subiect propriu-rădăcină (*s-*, *es-*, *fu-*); altfel spus, nici *a fi* asemantîc nu leagă pe (alt) cineva de substantiv, ci se leagă și astfel se atribuie pe sine însuși acestuia, se constituie, adică, singur într-o funcție, cea de predicat verbal; este o unitate, și nu o subunitate.

Rezumînd cele de sub 2. și 3., negarea diatezei pasive se cuprinde în negarea predicatului nominal (vezi [7]).

Concluzie. 1) Blocări, asimetrii, inconsecvențe, incompatibilități, în cuprinsul celui și sistem, al acordului în gen, număr și caz, ne apar ca tot atîtea imperfecțiuni, pentru a căror lichidare singura soluție o constituie renunțarea la ceea ce le generează, diateza pasivă.

Date fiind numeroasele luări de atitudine în același sens (vezi nota 1), concluzia noastră nu-și revindică, evident, pretenția noutății (ar însemna „să forțeze o ușă deschisă”); cele de mai sus încearcă doar să suplimenteze competente intervenții anterioare, cu unele argumente așa cum acestea se desprind din schița monografică a funcțiilor Part./Adj.

¹⁹ Despre „lipsa oricărei deosebiri morfosintactice la nivelul lui *a fi*”, vezi G. G. Neamțu, [15], p. 13.

2) Alăturind că nici pronumele reflexiv nu este morfem, ci lexem²⁰ — bază pentru negarea și a subcategoriei²¹ „reflexive”²² —, rezultă că rămânem în prezența unui singur termen, diateza activă, care a s t f e l încetează de a mai fi opozant, făcînd, tot astfel, să înceteze însăși categoria — diateza.

Addenda. Diferențele de distribuție reflectă existența unor distincții de conținut, semantic lexical, între Part. și Adj., fără ca acestea să contracizeze însă datele discuției de mai sus.

1) Criteriul posibilității complementului de agent²³ separă, după cum se știe, nu atît Part. de Adj., cît, limitîndu-ne la Part.²⁴, în cuprinsul acestuia, sensul pasiv al verbelor tranzitive²⁵, de sensul activ al celor intransitive (ex. *El este plecat. Noi sîntem sosiți de ieri.*)²⁶.

2) Grupul de verbe a (se) cere, a (se) cuveni, a (se) vrea, a merita²⁷, compatibile cu Part. (*Cartea trebuie [să fie] citită*), dar incompatibile cu Adj.²⁸, trimite tot la o deosebire de sens: „acțiunea” verbală, conservată de Part., care, potențială, ulterioară, poate constitui obiectul verbelor respective, spre deosebire de „însușire” Adj., (mai mult sau mai puțin) permanentă, inerentă.

BIBLIOGRAFIE

1. AVRAM, MIOARA, *O specie modernă a atributului în dativ și alte probleme ale determinării atributive*, în LR, XIV, 1965, nr. 4, p. 405—428.
2. Idem, *Cu privire la definiția complementului de agent și a complementului sociativ*, în LR, XVII, 1968, nr. 5, p. 468—473.
3. BERCEANU, B. B., *Sistemul gramatical al limbii române*, București, 1971.
4. DRAȘOVEANU, D. D., *O clasificare a cazurilor cu aplicare în problema posesivelor*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 77—81.
5. Idem, *Un acord discutabil*, în CL, XV, 1970, nr. 2, p. 307—311.
6. Idem, *O categorie sintactică — unicitatea*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 325—335.
7. Idem, *Sintagma „verb + adjectiv” — o certitudine?*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 265—277.
8. *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1963.
9. GUȚU ROMALO, VALERIA, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București, 1973.
10. IORDAN, IORGU, *Gramatica limbii române*, București, [1937].
11. Idem, *Limba română contemporană*, [București], 1954.
12. IORDAN, IORGU, GUȚU ROMALO, VALERIA, NICULESCU, ALEXANDRU, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967.

²⁰ „Unitate lexicală” [12], p. 195.

²¹ „Parte”, în [14], I, p. 202.

²² [12], p. 195, [6], p. 334.

²³ Despre caracterul neconcludent al acestui criteriu, caracter ilustrat chiar prin verbe tranzitive, vezi [12], p. 197.

²⁴ Despre alți termeni — verbe la supin, adjective (terminate în *-bil*) și substantive — compatibili cu un „agent” (complement sau atribut), vezi Mioara Avram, [2] p. 470, [1], p. 418.

²⁵ Pentru excepții, vezi [8], p. 230.

²⁶ Timpurile perifrastice, „arhaice și regionale”, am fost mers [8], I, p. 252, nu intră în discuție, participiul din structura lor fiind cel invariabil.

²⁷ Iorgu Iordan, [11], p. 434—435.

²⁸ Incompatibilitatea, în cazul unora dintre aceste verbe, nu este absolută: *ea se vrea spirituală*.

13. IRIMIA, DUMITRU, *Structura gramaticală a limbii române. Verbul*, Iași, [1976].
14. *Limba română contemporană*, vol. I, coordonator Ion Coteanu, București, 1974.
15. NEAMȚU, G. G., « *Predicatul nominal și determinanții săi. Probleme de teorie și analiză. Rezumatul tezei de doctorat* », Cluj-Napoca, 1977.
16. OCHESĂNEANU, R. și VASILIU, L., *Despre valoarea verbală și adjectivală a participiului*, în LR, III, 1954, nr. 6, p. 16–21.
17. ȘERBAN, VASILE, *Teoria și topica propoziției în româna contemporană*, București, 1974.
18. VASILIU, E., GOLOPENȚIA-ERETESCU, S., *Sintaxa transformațională a limbii române*, București, 1969.

RÉSUMÉ

Dans l'article on conteste la voix passive dans la langue roumaine, par les arguments syntaxiques suivants :

1. les fonctions du participe (variable) sont assimilables à celles de l'adjectif ;
2. dans l'hypothèse du maintien de la voix passive, le participe de la structure de celle-ci serait une sous-division, or une sous-division ne peut avoir aucune fonction ; mais sa variabilité de genre, nombre et cas — on le sait — engendre de telles fonctions ;
3. le verbe *a fi* (*être*), de la même structure, se constitue lui-même, comme les soi-disant « verbes copules », en une fonction.

Octombrie 1978

*Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31*

CUM DE — O APARENTĂ ABATERE DE LA „UNICITATE”

DE

ȘTEFAN HAZY

0. Potrivit tezei „unicității” (vezi D. D. Drașoveanu, [5]), fiecărui conectiv interpropozițional îi corespunde un verb finit¹, adică numărul conectivelor (conjunctii subordonatoare simple sau compuse, locuțiuni conjuncționale subordonatoare, pronume și adverbe relative) este egal cu cel al predicatelor din subordonate.

1. Aplicind acest principiu la exemplul *S-au certat fără să știe de ce*, constatăm că, deși apar numai două verbe la mod personal (*au certat*, *să știe*), în realitate avem trei propoziții, unul din predicate subînțelegându-se, fapt implicat de prezența relativului *ce*² : *S-au certat fără să știe de ce s-au certat*.

Observații. (1) Uneori, verbul subînțeles este exprimat anterior (vezi primul exemplu). (2) Alteori, mai puțin frecvent decît situația de sub (1), verbul este deductibil din context, ca în *Nu-i spune nimic despre înțelegerea noastră, că, de nu, mă supăr*, unde prezența conectivului *de* presupune existența unui verb de tipul *a tăcea*, *a-și ține gura* etc.

1.1. În lumina acestei teze, enunțată și exemplificată mai sus, premisă pentru analiza pe care o întreprindem în continuare, vom urmări situația conjuncțiilor subordonatoare compuse, care, din punct de vedere relațional, prin însăși calitatea lor de compuneri, trebuie să se comporte ca un singur tot.

1.2. În privința acestor compuneri, conjuncționale, trebuie semnalat faptul, aparent lipsit de importanță, că gramaticile în general — așa cum rezultă din sumarele observații teoretice și mai ales din exemple — consideră deopotrivă conjuncții subordonatoare compuse pe *ca să*, format din două conjuncții³ subordonatoare, și pe *cum că*, acesta rezultînd din îmbinarea unui adverb relativ⁴ cu o conjuncție subordonatoare.

¹ Vezi [5], p. 329.

² Cazurile cînd un conectiv coordonator implică prezența unui al doilea verb finit (*s-au tot gîndit*, *însă (s-au gîndit) fără să ajungă la aceeași concluzie*) nu le examinăm aici, deoarece fenomenul depășește cadrul discuției pe care ne-am propus-o.

³ Ne limităm a consemna aici precizarea din [6], vol. I, p. 385 și din [1], p. 311. Diferă de această opinie cea exprimată de acad. Iorgu Iordan, vezi [8], p. 484, și cea din [9], p. 291, potrivit cărora în structura unei conjuncții compuse intră obligatoriu o conjuncție, celălalt element putînd fi o prepoziție, un adverb (și nerelativ, n.n. Șt. Hazy) sau o conjuncție. Îmbinările de acest tip, în conformitate cu [6], vol. I, p. 385 și cu [1], p. 311, le considerăm locuțiuni conjuncționale.

⁴ Vezi [6], vol. I, p. 385 și [1], p. 311.

1.3. Comparînd compunerile luate în discuție cu prepozițiile compuse, constatăm, din punctul de vedere al apartenenței morfologice a componentelor, o asimetrie — neconsemnată de către gramatici —, anume că, pe cînd formarea prepozițiilor compuse cunoaște o singură modalitate : *prepoziție + prepoziție*⁵ (+ *prepoziție*, eventual), cea a conjuncțiilor subordonatoare compuse se realizează pe două căi, și anume :

1.3.1. grupajele *că, de, încît, dacă, ca* etc. + *să* sint considerate drept conjuncții compuse, și anume compuse din două conjuncții simple, rezultînd că și *să* din formațiile respective este conjuncție (subordonatoare)⁶;

1.3.2. îmbinările rezultate (a) din *cum* (sau compusul acestuia *precum*) + *că*, și (b) din *cum* + *de*.

În cazul situațiilor de la 1.3.1. este impropriu să se vorbească de compuse subordonatoare, deoarece subordonator este elementul din stînga⁷, lui *să* nerevenindu-i decît rolul de distinctiv modal⁸ și, în consecință, problema calității de compunere nici nu se pune ; este vorba de o simplă vecinătate pozițională a celor două cuvinte, vecinătate care se datorează, exclusiv, folosirii, în subordonată, a unui predicat la modul conjunctiv.

Cît privește situația de la 1.3.2. (a), *precum* sau *cum* din (*pre*)*cum* *că* sint omisibile⁹ fără pierdere de informație, astfel că *precum că, cum că*, egale pe planul conținutului relațional cu *că*, reprezintă variante populare și vechi¹⁰ ale acestuia, menținîndu-se în uz datorită, probabil, caracterului lor ușor emfatic pentru limba actuală.

(b) Apreciem că, la rîndul său, și *cum de*, considerat de gramatici drept funcționînd ca un singur conectiv, este susceptibil de reinterpretare.

Examinînd comportamentul lui *cum de* din punctul de vedere al posibilității de a suprima elementul din stînga (ca în cazul lui *cum că* și *precum că*), este ușor de constatat că acest lucru nu este posibil (*Nu știu cum de n-a venit* — * *Nu știu de n-a venit*), ceea ce înseamnă că elementul *cum* își păstrează valența relațională interpropozițională și, în consecință, reclamă prezența unui verb finit.

Cel de-al doilea termen al compunerii, *de*, nu se comportă identic sau asemănător cu *să* (morfem modal), neputîndu-i-se conferi altă valoare decît cea de conjuncție subordonatoare, calitate în care își păstrează și ea — în virtutea unicității (și, în același timp, confirmînd-o) — regimul verbal personal.

De aici rezultă, pe de o parte, că între primele două compuneri (*cum că, precum că*) și cel de-al treilea (*cum de*) asemănarea este pur for-

⁵ Vezi [6], vol. I, p. 321.

⁶ Vezi [6], vol. I, p. 411.

⁷ D. D. Drașoveanu, [3], p. 13, afirmă că, în cazul compuselor (aparente) de tipul *cum să, ce să* etc., subordonator este relativul din stînga, precizare ce rămîne valabilă și în situațiile de la 1.3.1.

⁸ Cu un alt prilej, [7], am încercat să demonstrăm că, indiferent de situația în care apare, *să* este, în limba contemporană, un distinctiv modal, pierzîndu-și total valoarea de conjuncție.

⁹ A se compara : ... *să cerci a-i dovedi precum că (cum că) se amăgește...* cu... *că se amăgește*.

¹⁰ Vezi [6], vol. II, p. 267 și 289, unde se vorbește însă de locuțiunea conjuncțională *cum că* și nu de o conjuncție compusă.

mală („cum + conjuncție subordonatoare”), intrucit această asemănare acoperă realități gramaticale (relaționale) diferite ; pe de altă parte, din observația anterioară decurge că atît *cum*, cît și *de* își păstrează nealterată valoarea de conectiv subordonator. De aceea, trebuie subînțeles fie impersonalul *se întîmplă*, fie *se face*¹¹, necesare satisfacerii valenței predicative a relativului *cum*. Așadar, comunicarea *Nu știu cum de n-a venit* reprezintă „reducerea”, prin omiterea predicatului guvernat de *cum*, *Nu știu cum (se întîmplă, se face) de n-a venit*. Caracterul curent al omiterii verbului este favorizat, dacă nu chiar determinat, de faptul că verbul absent este întodeauna același¹².

Ca un autentic adverb relativ, *cum* din *cum de*, spre deosebire de *cum* din *cum că*¹³, poate fi întrebuințat și ca interogativ (deci nerelativ), el păstrîndu-și și în această ipostază regimul predicativ [*Cum (se întîmplă, se face) de n-a venit ?*] ; *de* rămîne subordonatorul verbului al doilea, iar primul, cel din construcția interogativă, de care depinde propoziția introdusă prin *de*, se subînțelege.

2. Funcția propoziției introduse prin *de* este cea de consecutivă. În sprijinul acestei interpretări pledează :

(a) verbele impersonale (*a se întîmplă*, *a se face*), transformate în construcții personale, obțin ca subiect neutralele *asta*, *faptul* etc. ;

(b) relativul *cum* dintre *Nu știu* (P₁) și *se întîmplă* (P₂), și ca și el interogativul, servește, în același timp, drept corelativ al consecutivei. Înlocuind relativul *cum* cu opozantul său nerelativ, *așa*, obținem ... *așa se întîmplă de (încît) n-a venit*.

3. Consecințe :

1. Neexistînd în limbă compuneri rezultate din *conjuncție subordonatoare + conjuncție subordonatoare* sau *adverb relativ + conjuncție subordonatoare*, nu există conjuncții subordonatoare compuse.

2. Existența alături de *că* a lui *cum că* și *precum că* cu valoarea lui *că* nu justifică menținerea clasei *conjuncții subordonatoare compuse*.

3. *Cum* (și compusul său *precum*) din imbinările cu *că* nu este adverb relativ, pentru că nu poate fi interogativ¹⁴.

4. Imbinarea *cum de* nu reprezintă o unitate relațională ; fiecare element reclamă propriul său predicat.

5. *Cum* din *cum de* — regimul fiecăruia fiind viabil —, fie relativ, fie interogativ, îndeplinește, la nivel intrapropozițional, funcția de circumstanțial de mod pe lingă verbul absent.

¹¹ Vezi [2], s.v.

¹² Mereu același, pentru că între *a se întîmplă* și *a se face* în contextul discutat nu există nici un fel de deosebire de conținut. Absența verbului regizat de *cum* se aseamănă cu aceea a verbului de existență din *De cînd (există) lumea*...

¹³ *Cum* aici nu reprezintă un relativ, cum se afirmă în [6], vol. I, p. 385, ci un adverb nerelativ, neutral ca funcție și conținut.

¹⁴ Vezi D. D. Drașoveanu, în [4], p. 31, pct. II.

BIBLIOGRAFIE

1. CIOMPEC, GEORGETA, DOMINTE, CONSTANTIN, GUȚU ROMALO, VALERIA, MÎRZA, CLEMENT, VASILIU, EMANUEL, *Limba română contemporană*, sub conducerea acad. Ion Coțeanu, vol. I, București, 1974.
2. *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958.
3. DRAȘOVEANU, D. D., *Elemente de analiză sintactică (fraza)*, în DRAȘOVEANU, D. D., DUMITRAȘCU, P., ZDRENGHEA, M., *Analize gramaticale și stilistice*, București, 1966.
4. Idem, *Observații asupra cuvintelor relaționale*, în CL, XIII, 1968, nr. 1, p. 19–32.
5. Idem, *O categorie sintactică — unicitatea*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 325–335.
6. *Gramatica limbii române*, Academia Republicii Populare Române, ediția a II-a, vol. I–II, București, 1963.
7. HAZY, ȘTEFAN, *O conjuncție devenită morfem?*, în StUBB, Series Philologia, 1963, fasc. 2, p. 87–92.
8. IORDAN, IORGU, *Limba română contemporană*, București, 1956.
9. IORDAN, IORGU, GUȚU ROMALO, VALERIA, NICULESCU, ALEXANDRU, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967.

Ianuarie 1978

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

DESPRE ACUZATIVUL TIMPULUI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

DE

G. G. NEAMȚU

0. Prin conceptul anunțat în titlu, cel de *acuzativ al timpului*, înțelegem realizarea *substantival-acuzativă* — Ac_1 ¹ — a poziției sintactice² *circumstanțial de timp*.

Observație. Reținem, prin gradul ei de specificitate pentru acuzativul timpului, doar această poziție, deși ea nu epuizează sfera categoriei în discuție — aceeași construcție poate materializa și un atribut (*venirea lui seara tirziu...*)³.

0.1. Denumirea aici vehiculată — *acuzativ al timpului* —, dincolo de prezența ei în gramaticile altor limbi⁴, sporadic utilizată și în studiile de gramatică românească⁵, se aliniază, situându-se la același nivel, altora cu care operează sistematic gramaticienii români, precum acuzativul complementului direct, dativul locativ etc.

0.2. Existența acestei categorii în limba română este tot mai frecvent pusă sub semnul întrebării, fie prin interpretarea ca *adverbe de timp* a substantivelor (în Ac_1) ce denumesc zilele săptămânii, părțile zilei și anotimpurile (*Vine des lunea pe la noi*, *Toamna se numără bobocii*, *Seara se întoarce devreme acasă*) (vezi *infra* 1.2., 1.3.), fie prin „scoaterea” din cadrul circumstanțialului de timp a unor realizări (interpretate de regulă ca aparținând acestuia) și trecerea lor la o poziție sintactică distinctă, cea a *circumstanțialului cantitativ* (*A locuit la noi două ierni*, *L-am așteptat trei seri*, *A fost bolnav câteva luni*) (vezi *infra* 2.1.1., 2.1.2.).

0.3. Luind drept premisă generală caracterul „deschis” al acestei probleme, ne propunem în cele de mai jos o reexaminare dirijată în principiu spre argumentarea existenței în română a unui acuzativ al timpului, manifestat în substantive cu „sens temporal”⁶.

0.4. Întrucît situațiile în care apar unitățile în discuție se asociază, în parte, cu interpretări și soluții diferite în literatura de specialitate, grupăm aceste unități, pentru analiză, în două categorii, în funcție de **absența (1.)**, respectiv **prezența (2.)** *determinanților* pe lângă ele.

¹ Vezi, pentru clasificarea funcțională a cazurilor, [4], p. 78.

² Vezi, pentru *poziție sintactică*, [9], p. 90.

³ Vezi [5], p. 133 (*mersul noaptea*).

⁴ Vezi [13], p. 230 (*acuzativ al extensiunii în timp*), [16], p. 169 (*acuzativul timpului*), [17], p. 472 (*acuzativul temporal*).

⁵ Vezi [4], p. 326.

⁶ Vezi, pentru substantive cu *sens temporal*, [11], p. 660.

1. Fără determinanți

1.1. Exemple — vezi supra 0.2.

1.2. Din punct de vedere morfologic, secvențele *toamna* (*iarna* etc.), *ziua* (*noaptea* etc.), *luni/lunea* (*marți/marțea* etc.) sînt interpretate fie (a) ca *adverbe de timp*⁷, fie (b) ca *substantive în acuzativ fără prepoziție*⁸, la acestea, evident situate față în față, adăugindu-se și tratarea lor drept *categorii intermediară* între substantive și adverbe⁹.

Nici *terminologic* soluția nu este unitară: alături de o *denumire* și o *încadrare explicită* și *constantă* la adverbul de timp¹⁰, există și variate trepte de *tranziție terminologică*, manifestate atît în precauția cu care se utilizează termenul „adverb”, cit și în asocierea celor două clase, adverb și substantiv, în cunoscutul model terminologic „substantive cu valoare adverbială”¹¹.

Întrucît o unitate, odată încadrată la una din cele două clase, nu poate aparține, în aceleași condiții, și celeilalte, considerăm nu numai preferabilă, ci și necesară tratarea acestor unități în termeni proprii și exclusivi: ori adverbe, ori substantive, dar nu și una, și alta.

1.3. *Dovedirea* calității adverbiale are ca *principiu* invocarea, pentru unitățile analizate, a acelor *trăsături* pe care ele le au *identice* și *în comun* cu *adverbele de timp*, dar pe care *substantivul* ca parte de vorbire nu le are.

A. Argumentul fundamental și constant formulat este „imposibilitatea [acestor unități — n.n., G.N.] de a fi substituite prin pronume, substitutul lor normal fiind adverbul (...*se călătorește noaptea ~ atunci*...)”¹².

Cum mijlocul sigur (la nivelul expresiei) de a deosebi formele substantivele în nominativ de cele în acuzativ este substituția cu pronume personale (distincte la cele două cazuri) și cum aceste unități (*iarna*, *dimineața*, *lunea* etc.) nu permit mai sus-amintita substituție, alternativa „ori procedeul nu este adecvat, ori aceste unități nu sînt într-un anumit caz și deci nu sînt nici substantive” a fost soluționată în detrimentul calității substantival-acuzativale.

Soluția propusă nu are însă în vedere și existența unei a treia posibilități: *limitele aplicabilității procedului*.

Vin în sprijinul afirmației aici făcute următoarele fapte:

1) Chiar dacă pronumele este substitutul „normal” al substantivului, el nu este, în mod firesc, unul *absolut*, pronumele și substantivul, dincolo de trăsăturile semantic-lexicale care le țin *separate*, au și trăsături

⁷ Vezi [14], p. 275. Sporadic și în [12] și în [8].

⁸ Vezi [18], p. 247.

⁹ Vezi [1], p. 68.

¹⁰ Așa cum apare în [11], p. 275.

¹¹ Dăm cîteva dintre ele: „substantive cu rol de adverb” ([8], vol. II, p. 174); forme substantivele cu valoare adverbială” ([12], p. 272, 274); „substantive cu valoare adverbială” ([11], p. 656).

¹² [14], p. 275, nota 5. Vezi și [12], p. 91; [9], p. 98.

gramaticale *proprie* și *exclusive*, dovadă că sînt clase lexico-gramaticale distincte.

2) Pronumele nu poate substitui un substantiv în poziția dată pentru faptul că nu există în română un pronume¹³ care, în lipsa unei prepoziții, să poată avea funcție temporală.

3) Nu s-a dovedit nicăieri că unica funcție sintactică exprimată acuzativ (Ac₁) ar fi complementul direct; același caz (Ac₁) poate realiza un circumstanțial (de timp¹⁴ sau de loc¹⁵) și chiar un atribut¹⁶. În consecință, faptul că o unitate nu se încadrează nici la acuzativul complementului direct — și în acest caz problema dublării prin pronume personale scurte evident că nu se mai pune —, și nici la acuzativul prepozițional nu demonstrează *ipso facto* că nu este un acuzativ.

4) Caracterul *polifuncțional* al acuzativului se întîlnește (și este asemenea) cu cel al dativului, care, chiar circumstanțial de loc fiind, tot dativ rămîne (*dativ locativ*¹⁷).

Paralelismul „dativ₁ (circumstanțial de loc) — acuzativ₁ (circumstanțial de timp)” poate fi prelungit și printr-o circumscriere lexicală: în fiecare din cele două tipuri de construcții poate apărea numai un număr limitat de substantive, cele cu sens temporal pentru acuzativul timpului, respectiv cu sens local¹⁸ pentru dativul locativ.

5) Cazul de față nu este singurul în care această substituție nu este posibilă. Nici în exemple ca: *L-au ales președinte, Trei ani a stat profesor de chimie la un liceu* etc. secvențele subliniate nu sînt substituibile cu un pronume personal, dar ele rămîn totuși substantive într-un anumit caz (Ac₁ în primul exemplu, N₁ în al doilea¹⁹), nu în afara sau deasupra cazurilor. În situație similară se află mult discutatele *se adună ghem, se face covrig* etc., în care calitatea de substantive în acuzativ (Ac₂) a fost dovedită²⁰. Nici un dativ locativ nu este substituibil cu un pronume personal. (În *așterne-te lui, drumului, ...*, cazul și funcția pronomelui *lui* sînt strict condiționate, ca existență, de substantivul în *aposiție drumului*, în absența căruia secvența **așterne-te lui* este nereperată).

6) Substituția cu un adverb de timp (*atunci, cînd* etc.²¹) ar fi concludentă pentru statutul adverbial numai dacă adverbele pronominale temporale ar substitui exclusiv alte adverbe de timp. Caracterul lor pronominal se referă însă și la posibilitatea de substituție a unei funcții sintactice, indiferent de construcția ei sau de clasele de cuvinte prin care se exprimă.

¹³ În secvența *plînd ee*, probabil unica de acest fel, *ce* (= *cînd*) este neîndoiește un adverb și ca atare este impropriu a-i mai stabili cazul. (Același *ce* „adverbial”, dar modal-cantitativ, îl avem și în *Ce frumos!*, *Ce mai cîntă!* etc.)

¹⁴ Vezi [4], p. 78, nota 8.

¹⁵ Vezi [8], vol. I, p. 78.

¹⁶ Vezi [7], p. 79–82.

¹⁷ Vezi [8], vol. II, p. 171; [18], p. 252; [19], p. 74.

¹⁸ Vezi [18], p. 252.

¹⁹ Vezi, pentru situații de acest tip, [6], p. 272. Despre statutul special al acestor substantive în raport cu sistemul cazual al limbii române, vezi [12], p. 94; [19], p. 27.

²⁰ Vezi [4], p. 78, nota 8.

²¹ Vezi [9], p. 99.

Pentru a limita discuția la relativ-interogativul *cînd*, acesta, substituibil cu *seara, vara, luni/lunea* etc., este specific ²² pentru poziția sintactică *circumstanțial de timp* și, în consecință, este și un *substitut funcțional*, sintactic, nu doar morfologic. Posibilitatea înlocuirii acestor unități cu adverbul de timp indică doar că atît *cînd*, cit și *seara, toamna* etc. sînt circumstanțiale de timp.

B. Un al doilea argument adus pentru calitatea adverbială este „reducerea sau, pentru unele, imposibilitatea combinării cu adjectivul... (*... se călătorește noaptea sau toată noaptea, noaptea întreagă, dar nu *se călătorește noaptea lungă sau *noaptea mea*)” ²³. Prima parte a formulării (*... reducerea ... combinării cu adjectivul...*) nu slujește în principiu argumentului: dacă există totuși anumite adjective (*toată, întreagă*) ce apar subordonate prin acord față de aceste unități, calitatea de substantive a respectivelor cuvinte este neîndoielnică, întrucît nu există adjective acordate cu adverbe (de orice proveniență).

Observație. Modelul *toată ziua (ziua întreagă* etc.) nu se limitează doar la aceste substantive, ci se extinde la diferite alte unități de timp — *toată luna, tot anul, semestrul întreg* etc. (vezi, despre acestea, *infra* 2.1.2.).

Reținem deci numai situațiile în care apar singure: *Venea pe la noi toamna, A sosit dimineața* etc. Nu considerăm că lipsa determinantilor adjectivali poate modifica statutul morfologic al unui substantiv din următoarele (cel puțin) două motive:

1) Nu este obligatoriu ca un substantiv să-și poată actualiza în orice context toate valențele sau, în succesiune, pe fiecare/oricare dintre ele. Funcția sintactică, ansamblul de relații etc. sînt factori care pot influența spectrul de valențe al unui cuvînt, determinînd micșorarea sau sporirea numărului de valențe.

2) Existența în limbă a unor *relații condiționate* ca *realizare* ²⁴ ne face să presupunem și reversul situației: *nerealizarea condiționată a unei (unor) anumite valențe*.

C. Tot în favoarea adverbului se consideră că pledează „posibilitatea combinării directe cu *pînă* pe care o au unele dintre unitățile cu valoare temporală ale seriei menționate (*noaptea, vara, joi* ș.a.) și care este proprie adverbilor de timp și de loc (*... se călătorește pînă seara ~ pînă tîrziu, dar se călătorește pînă spre seară* și nu **se călătorește pînă seară*)” ²⁵.

Această interpretare a distribuției cu *pînă* o întîmpinăm cu următoarele:

1) Părțile de vorbire cu care apare *pînă*, intermediat sau nu de o prepoziție, exprimă toate *timpul* sau *locul*, sintactic fiind circumstanțiale de loc sau de timp ²⁶.

2) Toate se pot dispensa de *pînă*, păstrîndu-și cazul ²⁷ — cele care au —, rămînînd ca funcții aceleași, dar pierzînd, evident, trăsătura „limită

²² Vezi [9], p. 186.

²³ [14], p. 275, nota 5.

²⁴ Vezi, pentru conceptul de *relații condiționate*, inventarul și clasificarea lor, [6], p. 274—275.

²⁵ [14], p. 275, nota 5.

²⁶ Pentru atribut, vezi supra 0., *Observație*.

²⁷ Vezi [10], p. 347.

a extensiunii”²⁸ : *Voi sta la voi pînă la anul viitor — Voi sta la voi la anul viitor, L-am văzut pînă toamna tîrziu — L-am văzut toamna tîrziu. Pînă ieri a întrebat continuu de voi — Ieri a întrebat continuu de voi.*

3) Din cele de sub 2) rezultă că *pînă* apare de fiecare dată în fața unei funcții deja construite. În speță, adverbele de timp realizează raportul fie prin juxtapunere, fie prin joncțiune, iar substantivele *vara, seara* etc. prin flexiune (Ac₁ insuși). Prin aceasta, *pînă* intră în combinație directă cu aceste unități nu pentru că ar fi adverbe, ci pentru că funcția lor este construită *cazul*, fără vreun amestec relațional din partea lui *pînă*. Acesta din urmă rămîne în toate situațiile *exterior valorilor relaționale*²⁹. În consecință, *distribuția cu pînă nu infirmă, dar nici nu confirmă statutul substantival sau adverbial*.

D. Un ultim argument, sau mai exact spus o consecință a interpretării *adverbiale*, este retragerea calității de articole secvențelor *-a* și *-le* din structura acestor cuvinte și trecerea lor la **particule adverbiale**, alături de *-a* din *acuma, aicia* etc. și *-le* din *acile, altmintrele* etc.³⁰

Cît privește *rolul* acestor particule, se face distincție între (a) unitățile care denumesc părțile zilei și anotimpurile, unde „*-a* și *-le* marchează adverbializarea substantivelor, subordonarea lor circumstanțială în locul prepoziției (... *a venit spre seară ~ a venit seara*)”³¹ și (b) unitățile care denumesc zilele săptămînii, unde ele au rolul de a indica iterativitatea, în „opozitie cu formele fără acest amplificativ, care exprimă momentul (comp. *vine marțea* cu *vine marți*)”³².

Comentariul nostru la **D.** îl rezumăm în următoarele observații:

1) Prin modul său de construcție, argumentul este doar în parte concludent: se ia ca *premisa statutul adverbial* al acestor unități, caz în care, odată acceptate ca adverbe, concluzia firească nu poate fi alta decît că aceste particule nu sînt articole, adverbele necunoscînd articularea.

Dacă se pornește însă, deopotrivă îndreptățit, de la cealaltă premisă — statutul substantival —, concluzia este și ea alta: *-a* și *-le* sînt articole, nu particule adverbiale, căci acestea îi sînt străine substantivului.

2) În situația de la (a) — părțile zilei și anotimpurile —, dacă acceptăm — și e firesc așa — că *-a* din *seara* „marchează... subordonarea... circumstanțială în locul prepoziției [s.n., G.N.]”³³, aceasta înseamnă că *-a* este *mijloc de subordonare*, adică un *element relațional* aglutinat temei, un *morfem*, iar odată cu acesta ieșim din sfera adverbului, care se subordonează ori prin juxtapunere, ori prin joncțiune, dar nu printr-un morfem.

Rolul secvențelor *spre* și *-a* din *spre seară* și *seara* este, în principiu, același ca al secvențelor *la* și *-lor* din *solzii la pești* și *solzii peștilor*³⁴ și conduce în egală măsură la aceeași concluzie în privința mijlocului de subordonare: *prepoziție (spre, la)*, respectiv *flexiune (-a, -lor)* — lipsa

²⁸ Vezi [10], p. 347.

²⁹ Ne raliem în acest sens părerii exprimate în [10], p. 348, că *pînă* nu este prepoziție.

³⁰ Vezi [14], p. 279; [12], p. 272.

³¹ [14], p. 279.

³² [14], p. 279.

³³ [14], p. 279.

³⁴ Vezi [7], p. 80.

unei desinențe cazuale fiind suplinită de *articol*³⁵ —, adică *seara* este analizabil morfematic (în *sear-* și *-a*), fiind deci un *cuvînt flexibil*.

3) Lipsa sau prezența unor determinanți nu pot motiva interpretarea diferită a aceleiași *-a* în *Toamna stau la țară* și *Toată toamna / toamna întregă stau la țară* (particulă adverbială în primul caz, articol indiscutabil în cel de al doilea).

Prin analogie, cele constatate pentru situația (a) pot fi extinse și la unitățile din (b)³⁶. (Chiar în ipoteza că s-ar accepta că în situația (a) aceste particule țin locul prepoziției, rămîne fără răspuns de ce nu-și mențin acest rol și în (b), pe lângă marcarea iterativității).

4) Nici o comparație cu celelalte limbi romanice nu infirmă calitatea de articol (modelul structural fiind același — substantiv + articol definit). Prin specificul său — proclitic, neaglutinat temei și necoincident la nivelul expresiei cu particule adverbiale —, acesta nu poate fi, în nici un fel, asimilat particulelor adverbiale.

2. Cu determinanți

2.1. Cel de al doilea tip de acuzativ al timpului — Ac_1 , evident —, recunoscut de regulă în gramaticii³⁷, îl constituie cel pe care l-am putea numi **al duratei temporale**, materializat în substantive cu sens temporal însoțite de determinanți cantitativi (*A locuit la noi trei ani*, *A muncit pe brînci toată ziua*, *L-am așteptat în zadar atîta vreme*, *Stătea ceasuri întregi fără să scoată o vorbă*).

Observație. Rar, și la nivelul expresiei doar, durata temporală se poate exprima și prin substantive fără determinanți: „a așteptat *ani*”³⁸. E de remarcat însă că și aici conținutul substantivului se asociază obligatoriu cu unul al determinanților cantitativi (*ani mulți*, *ani la rînd* etc.).

2.1.1. Cele de sub 2.1. reclamă unele observații și justificări (mai mult sau mai puțin) de detaliu.

1) Calitatea de substantive a secvențelor *ani*, *ziua*, *vreme* etc., prin faptul că au în subordine determinanți acordați cu ele, se dispensează de orice altă argumentare.

2) Cazul lor rămîne cert un Ac_1 , chiar dacă ele nu permit substituția cu un pronume. Dacă româna ar avea *desinențe proprii* pentru acuzativ — fie la substantiv, fie la determinanții săi —, s-ar confirma și la nivelul expresiei această realitate gramaticală, așa cum se întîmplă, de exemplu, în germană: comp. rom. *Lucrează toată ziua*, *Rămîne o lună la părinții lui*, *Călătoria durează o zi cu germ*. *Er arbeitet den ganzen Tag*, *Er bleibt einen Monat bei seinen Eltern*, *Die Fahrt dauert einen Tag*.

³⁵ Vezi, pentru rolul de morfem cazual al articolului, [2], *passim*.

³⁶ Acest *-a* din *lunea*, *marțea* etc. nu este încadrat, dealtfel, la nici unul din cele trei tipuri de structuri (stabilite) după relația dintre tema adverbului și particulele adverbiale (vezi [14], p. 279).

³⁷ Vezi [3], p. 326; [8], vol. I, p. 78 și vol. II, p. 174; [18], p. 247; [19], p. 75.

³⁸ [12], p. 94. Vezi și [9], p. 190; [19], p. 27.

3) Funcția de circumstanțial de timp o îndeplinesc *substantivele singure*³⁹, determinanții cantitativi rămânând exteriori funcției temporale. Această afirmație se bazează pe:

(a) contractarea relației de subordonare față de verb doar de către substantiv, nu și de către atributele (acordate) ale acestuia (adjective, numere etc.);

(b) tratarea, în gramaticile românești, a atributului ca parte de propoziție de sine stătătoare (alături de complement, predicat etc.), nu ca parte a unei alte părți (de propoziție);

(c) neincluderea unor ascemenea structuri (determinanți cantitativi + substantive cu sens temporal) printre locuțiuni și nici printre părțile de propoziție dezvoltate (sau complexe)⁴⁰;

(d) exprimarea duratei temporale doar de către substantivele cu sens temporal, fără a fi antrenați în aceasta și determinanții cantitativi, cărora le este străină această valoare, rolul lor fiind doar acela de a exprima *mărimea* acestei durate.

Adăugind la acestea și

(e) *recunoașterea* unanیمă în gramatici a duratei ca una din valorile circumstanțialului de timp,

rămînem la interpretarea acestor substantive ca circumstanțiale de timp⁴¹ (exprimînd durată).

2.1.2. Determinanți cu sens cantitativ (pe lîngă acuzativul duratei):

1) adjectivul (interogativ, relativ sau exclamativ) *cît*;

2) adjective nehotărîte cu sens cantitativ: *atîta, mult, puțin, destul, (in)suficient, tot, întreg* etc.;

3) numere cardinale: *un, o, doi, două, trei* etc.

Observație. Subsumabile acestui din urmă model sînt structurile cu caracter *distributiv* (*cîte o zi, cîte două luni* etc.) și numeralul adverbial *o dată*.

2.2. O ultimă situație în care se mai poate vorbi de un acuzativ al timpului (Ac) este cea a locuțiunilor adverbiale cu structura „numeral ordinal + substantivele *oară* sau *dată*” (*prima oară* / ~ *dată*, *a doua oară* / ~ *dată* etc.)⁴². Seria se încheie cu *ultima* (*ultima oară* / ~ *dată*).

3. Aparente acuzative₁

3.1. În situații ca *Anul trecut am avut multe fructe*, substantivul *anul* a fost interpretat ca Ac₁ (neprepozițional)⁴³.

În exemplul dat, semnificația și funcția sintactică rămînîndu-i aceleași, substantivul permite introducerea prepoziției *în*: *în anul trecut...*

³⁹ În gramatici se subliniază de regulă substantivul împreună cu determinantul său (vezi [8], vol. II, p. 174; [11], p. 660; [9], p. 189; [18], p. 247).

⁴⁰ Vezi, pentru acestea, [8], vol. II, p. 82–86.

⁴¹ Alt punct de vedere — interpretarea ca circumstanțiale cantitative — este susținut în [9], p. 189–190, [15], p. 160.

⁴² Vezi [11], p. 611, unde aceste structuri apar la circumstanțialul de timp.

⁴³ Vezi, pentru exemplu și interpretare, [12], p. 97.

Cu același statut pot apărea, în aceleași condiții, aproape toate substantivele cu sens temporal⁴⁴, însoțite de diferiți determinanți cu sens necantitativ: **toamna a c e a s t a / în toamna a c e a s t a, luna v i i t o a r e / în luna v i i t o a r e, săptămîna în c u r s / în săptămîna în c u r s** etc.

3.2. Cum variația „+ prepoziție (*în*) / — prepoziție (*în*)” rămîne strict la nivelul expresiei, ea neprelungindu-se prin (eventuale) consecințe în planul opus și solidar expresiei, cel al conținutului, și cum clasificarea cazurilor aici uzitată are în vedere o trăsătură de rangul esenței — *funcționalitatea*⁴⁵, tipul de caz trebuie să fie același în ambele structuri, adică fie un acuzativ₁, fie un acuzativ₃.

Observație. Alta este situația într-o limbă care are prepoziții cu regim bicazual (vezi, de exemplu, în germană: *in diesem Monat* (dativ₃), dar *diesen Monat* (acuzativ₁)).

3.3. Dacă un caz₁ exclude (în mod necesar) o prepoziție — aceasta i-ar acorda un grad „nul”⁴⁶ de funcționalitate —, cazul₃, dimpotrivă, poate avea prepoziția neexprimată, fie ea eliptică sau subînțeleasă. Cităm (din nou) în acest sens interpretarea ca acuzativ₃ a substantivelor *ghem* și *corrig* din *se adună ghem* și *se face corrig*⁴⁷.

3.4. Pentru cele mai sus spuse, considerăm că acolo unde prepoziția, *în* pentru cazul de față, este posibilă, cazul este numai în aparență un Ac₁, el fiind de fapt un Ac₃.

4. Drept **concluzie**, anticipată dealtfel în titlul acestor considerații, reținem existența unui **acuzativ** (Ac₁) al **timpului** în limba română, categorie care, valoric, se subdivide în:

4.1. acuzativ al iterației temporale (*Toamna (noaptea, duminica) plouă mult*),

4.2. acuzativ al momentului temporal (*A venit la noi toamna (noaptea, duminică)*) și

4.3. acuzativ al duratei temporale (*A stat la noi două toamne (nopți, duminici, ceasuri, zile, săptămîni, luni etc.)*).

BIBLIOGRAFIE

1. BERCEANU, B. BARBU, *Sistemul gramatical al limbii române (reconsiderare)*, București, 1971.
2. COTEANU, ION, *Contribuții la teoria articolului*, în SCL, IX, 1958, nr. 1, p. 17—44.
3. DRAȘOVEANU, D. D., *O categorie sintactică — unicitatea*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 325—335.
4. Idem, *O clasificare a cazurilor cu aplicare în problema posesivelor*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 77—83.
5. Idem, *Sensul relațional și expresia lui în limba română*. Teză de doctorat, Cluj, 1974.

⁴⁴ Aceluși tip structural i se încadrează și substantivul *primăvara* din *Primăvara următoare a plecat cu o trupă de teatru prin Moldova*, interpretat în [8], vol. II, p. 174, cu totul neașteptat, drept substantiv „cu rol de adverb”.

⁴⁵ Vezi [4], p. 78—79.

⁴⁶ [4], p. 78.

⁴⁷ Vezi [4], p. 78, nota 8.

6. Idem, *Sintagma „verb + adjectiv” — o certitudine?*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 265—277.
7. Idem, *Un atribut acuzativ*, în CL, XXI, 1976, nr. 1, p. 79—82.
8. *Gramatica limbii române*, Academia Republicii Socialiste România, ed. a II-a, vol. I—II, București, 1966.
9. GUȚU ROMALO, VALERIA, *Sintaxa limbii române. Probleme și interpretări*, București, 1973.
10. HAZY, ȘTEFAN, *În legătură cu încadrarea cuvintului plină*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 345—348.
11. IORDAN, IORGU, *Limba română contemporană*, ed. a II-a, București, 1956.
12. IORDAN, IORGU, GUȚU ROMALO, VALERIA, NICULESCU, ALEXANDRU, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, București, 1967.
13. LASCU, NICOLAE, *Manual de limba latină pentru învățământul superior*, [București], 1968.
14. *Limba română contemporană*, vol. I, sub conducerea acad. Ion Coteanu, București, 1974.
15. PANĂ DINDELEGAN, GABRIELA, *Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română*, București, 1974.
16. ROSETTI, AL., *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, [București,] 1968.
17. SAVIN, EMILIA, ABAGER, BASILIUS, ROMAN, ALEXANDRU, *Gramatica practică a limbii germane*, ed. a II-a, București, 1974.
18. ȘERBAN, VASILE, *Sintaxa limbii române (curs practic)*, ed. a II-a, București, 1970.
19. ZDRENGHEA, MIRCEA, *Limba română contemporană — morfologia*, (curs litografiat), Cluj, 1970.

Februarie 1978

Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

CU PRIVIRE LA IOTACIZAREA VERBELOR ÎN GRAIURILE LIMBII ROMÂNE

DE

RODICA ORZA

Fenomenul cunoscut sub numele de iotacizare¹, iotacism sau iodi-zare, întâlnit în română, provenșală, în graiurile din nord-estul Franței, în aproape întreg domeniul retic și în Italia septentrională², reprezintă evoluția fonetică firească a consoanelor *t, d, n, r, l, s*³ urmate de un *i* latin (adică de *iota* sau *iod*), degajat din *ê* și *î* în hiat⁴. Ca atare, iotaci-zarea afectează verbe ale căror desinență este în latină *-êo* și *-îo* la indicativ prezent, pers. 1 și *-êam, -êas, -êat* etc. sau *-îam, -îas, -îat* etc. la conjunctiv prezent, pers. 1—6, adică toate verbele de conjugarea a II-a și a IV-a, precum și verbe în *-îo* ale conjugării a III-a. În consecință, limba română cunoaște forme iotacizate la verbele de conjugarea a II-a, a III-a și a IV-a la indicativ prezent, pers. 1 (implicit și la conjunctiv prezent, pers. 1) și la conjunctiv prezent, pers. 3 și 6⁵. Generalizarea timpurie a desinenței *-unt* în locul lui *-iunt*, în latina orientală, explică lipsa iotacizării la indi-cativ prezent, pers. 6.

Numeroase verbe românești reflectă conservarea iotului existent în latina clasică: *doleat* > (*să*) *doae*, *maneo* > *mîi*, *teneo* > *ții*, *video* > *văz*, *audio* > *auz*, *morio* > *moriu*, *salio* > *sai*, *venio* > *vii*. Altele urmează for-mele latine populare în care iotul a fost introdus pe cale analogică: **cadeo* (cu noul infinitiv *cadere*) > *caz*, **credeo* (după *video*) > *crez*, **ponio* (după *venio*) > *pu* sau formele din care iotul a dispărut prin analogie cu verbe

¹ Majoritatea lingviștilor acceptă termenul „iotacizare”. G. Ivănescu (*Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1948, p. 302—303, nota 1) îl consideră impropriu și-l combatte cu argumente convingătoare. Totuși, termenul fiind uzual pentru verbe cu tema în *f, z, i*, proveniți din *t, d, n, l, r* ca urmare a influenței unui lot latin, sau pentru verbe cu tema în *f, z, i* datorat analogiei cu prima categorie de verbe, îl vom utiliza în accețiunea respectivă.

² Cf. W. Meyer-Lübke, *Grammaire des langues romanes*, tome II, Paris, 1895, § 174, p. 240; Sever Pop, *Recueil posthume de linguistique et dialectologie*, Roma, 1966, p. 281.

³ În general, se admit ca iotacizate verbe în *t, d, n, l, r*. S. Pop, *op. cit.*, p. 302, remarcă existența unor urme de iotacizare la verbele în *-s*.

⁴ În sistemul fonetic al latinei târzii, consoana *lot* devine un sunet foarte frecvent ca urmare a pronunțării semivocalice a lui *e* și *i* în hiat (cf. É. Bourciez, *Éléments de linguis-tique romane*, ed. III, Paris, 1930, § 52 b, p. 45; E. Petrovici, *Problema moștenirii din romanica comună a corelației palatale a consoanelor în limba română*, în SCL, VII, 1956, nr. 3—4, p. 163). Teoria lui G. Weigand (Jb., III, 1896, p. 240) cu privire la apariția iotacizării persoanei 1 prin analogie cu pers. a 2-a este eronată și a fost combătută la timpul său de S. Pușcariu (*Études de linguistique roumaine*, Cluj—București, 1937, p. 69—70) și L. Morariu (*Morfologia verbului predicativ român*. Partea a II-a, *Flexiunea*, Fasc. 1. *Prezentul indicativ*, în „Codrul Cosminului”, II, 1925, p. 307—308). Dealtfel, este greșit a considera persoana a 2-a iotacizată, „căci la pers. a 2-a n-a existat tot la nici o conjugare” (cf. I. Pătruț, *Recenzie la Gramatica limbii române*, Vol. I. *Vocabularul, fonetica și morfologia*, București, Editura Academiei R.P.R., 1954, în SCL, VII, 1956, nr. 1—2, p. 120).

⁵ Româna a conservat numai persoanele 3 și 6 ale conjunctivului prezent latin; persoa-nele 1, 2, 4, 5 sînt ale indicativului prezent precedate de conjuncția *să*.

de tipul lui *vendo* : **dormo* > *dorm*, **facō* > *fac*, *fero* > *fierb*, *sorbo* > *sorb*, **taco* > *tac*, **torco* (de la **torquo*) > *torc* ⁶.

Alături de formele iotacizate prin evoluție fonetică normală, româna cunoaște și verbe cu forme cvasiiotacizate, rezultate din imitarea celor dintii, căci etimoanele acestor verbe : lat. *adūno*, *a* + *mine*, lat. *cino*, lat. *mino* nu justifică formele iotacizate : *adui*, *amii*, *cii*, *mii*.

Pornind de la faptul că în latina clasică verbele în -*eo* și -*io* aparțineau conjugărilor a II-a, a III-a și a IV-a, în studiile consacrate iotacizării verbelor românești se face precizarea restrictivă că numai verbele aparținând acestor trei conjugări cunosc iotacizarea. Deși face această precizare, Leca Morariu ⁷ admite totuși și pentru conjugarea I câteva forme iotacizate : *taiū* ; *spaiū*, *spai*, *să spaie* ; *miiū*, *mii*, *să mie* ; *laiū*, iar Alf Lombard ⁸ citează formele : *adui*, *amii*, *inmii*, *să ciec*. Ediția din 1966 a *Gramaticii limbii române*, vol. I, editată de Academia R. S. România, indică pentru conjugarea I drept verbe care pot avea și forme iotacizate *amîna* și *mîna*.

Sever Pop ⁹ este singurul lingvist care acordă un spațiu mai larg verbelor iotacizate de conjugarea I și inserează în studiul său, *La iotacisation dans les verbes roumains*, un număr însemnat de asemenea verbe. Este vorba de verbele în -*io* și -*eo* apărute în latina tirzie și formate de la substantive sau adjective, mai rar și de la verbe **attitiāre* (de la *titio*, -*ōnis*), **invitiāre* (de la *vitium*, -*i*), *incalciāre* (de la *calx*, *calcis*), *merīdiō*, -*ās* (de la *merīdiēs*, -*ei*), **expendiolo* (de la *pendeō*, -*ēre*), *cuneō*, -*ās* (de la -*cuneus*, -*i* ; pentru verbul românesc se presupune un derivat cu *in-* : **incuneō*), **moliāre* (de la *mollis*, -*e*, cu un feminin *mollia*), *subtiliāre* (de la *subtilis*, -*e*), *tālīō-āre* (de la *talea*, -*ae*), **ingrassiāre* (de la *grassus* < *crassus*, *a*, -*um*), *bāsiāre* (de la *bāsium*, -*i*), **pinsiāre* (devenit **pissiāre* de la *pīnsō* (*pīsō*), -*ere*) etc. ¹⁰.

Asemenea verbe, la fel ca toate celelalte terminate în -*io* sau *eo*, au evoluat în română la forme iotacizate : *ațiț*, *învăț*, *încalț*, *miriz* (sau *merez*), *spînzur*, *încui*, *moi* (*înmoi*), *subții*, *tai*, *îngrăș*, *piș*.

Spre deosebire de verbele iotacizate ale conjugării a II-a, a III-a și a IV-a, acestea își mențin tema neschimbată de-a lungul întregii lor flexiuni, deoarece iotacizarea intervine la toate formele verbale, exceptînd doar pers. 2 a indicativului prezent, la care alterarea consoanei se datorește desinenței -*is*.

⁶ Cf. É. Bourciez, *op. cit.*, § 84, 84 a), 84 b), p. 77—78 ; W. Meyer-Lübke, *op. cit.*, § 174, p. 240—241 ; S. Pop, *op. cit.*, p. 282.

⁷ *Op. cit.*, p. 306, 308.

⁸ *Le verbe roumain*, tome I, Lund, 1955, p. 270, 273.

⁹ *Op. cit.*, p. 281—315.

¹⁰ Pentru etimologiile, vezi A. Ernout et A. Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Paris, 1967, s. v. *titio*, -*ōnis* ; *vitium*, -*i* ; *calx*, *calcis* ; *merīdiēs*, -*ei* ; *pendeō*, -*ēre* ; *cuneus*, -*i* ; *mollis*, -*e* ; *subtilis*, -*e* ; *tālea*, -*ae* ; *crassus*, -*a*, -*um* ; *bāstum*, -*i* ; *pīnsō* (*pīsō*), -*ere*. Lista verbelor care au la Indicativ și conjunctiv prezent pers. 1, respectiv 3, 6, -*i*, provenit din lat. *t* sau *c* urmați de iot și o vocală posterioară neaccentuată, poate fi completată cu : *acășa* < lat. **accaptiare*, *ameninșa* < lat. **ammīnanciare*, *crușa* < lat. **curllare*, *desculșa* < lat. *disculclare*, *îngheșa* < lat. **glaciare*, *sughtșa* < lat. *subglutllare* (cf. A. Lombard, *op. cit.*, tome I, p. 337).

M. Sala consideră că asemenea verbe au cunoscut în româna comună un stadiu cu *-*ē* : **ancălēu*, **angl'ēu*, **sugl'ēu*. Formele cu *-*ē* fiind aberante și opunîndu-se celor cu -*i* ale paradigmei (*ancalți*, *encalș*, *encălșăm*, *encălșafi*, *encalșe*) au fost înlocuite, sub presiunea sistemului cu formele în -*i* : **ancăliu*, **angl'ēu*, **sugl'ēu* (cf. *Contribuții la fonetica istorică a limbii române*, București, 1970, p. 74—75).

Pentru motivarea formelor românești se impune reconstituirea unei paradigme de felul celei care urmează: *talio*; **talīs*; *taliat*; **taliāmus*; **taliātis*; **taliānt* etc.

Verbele evasi iotacizate de la conjugarea I, care cunosc și forme neiotacizate: *amîn* — *amîi*, *mîn* — *mîi*, *cîn* — *cîi*, se comportă însă la fel ca cele de la conjugările a II-a, a III-a și a IV-a.

Formele iotacizate, odinioară generale în toate dialectele limbii române¹¹, au fost înlocuite ulterior cu forme deiotacizate¹². Tendința de refacere a dentalelor, prin analogie cu acele forme ale paradigmei care păstrează consoana originală intactă sau cu formele similare ale altor verbe, este determinată de nevoia de a evita omonimia cu pers. 2, mai cu seamă în regiunile în care a avut loc afonizarea sau dispariția desinențelor *-u* la pers. 1 și *-î* la pers. 2. Totuși, formele iotacizate se conservă pînă azi în unele graiuri dacoromâne¹³.

Atlasul lingvistic român¹⁴ consemnează forme iotacizate în arii care diferă după consoana în cauză. Astfel, verbele de conjugarea a II-a, a III-a și a IV-a cu tema în *-t*, *-d* prezintă forme iotacizate la indicativ și conjunctiv prezent, pers. 1 și conjunctiv prezent, pers. 3, 6 în estul Olteniei, în Muntenia propriu-zisă, într-o parte a Dobrogei, în sudul Transilvaniei și în regiunea Munților Apuseni, care formează o insulă separată de restul teritoriului iotacizant. Aria formelor iotacizate ale verbelor în *-t* este ceva mai mare decît a celor în *-d* cuprinzînd și sud-estul Moldovei: *trimeț* (*tremeaț*)¹⁵, *înghiț*, *să înghiță*¹⁶, *minț*¹⁷, *simț*, *să simță*¹⁸, *oăz*, *să (nu) vază*¹⁹, *rîz*, *să rîză*²⁰, (*mă*) *tunz*²¹, *vînz*, *să vînză*²², *auz*, *să auză*²³, *orz*²⁴.

¹¹ Cf. S. Pop, *op. cit.*, p. 313; G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 274 și urm.; I. Ghețle, *Baza dialectală a românei literare*, București, 1975, p. 166.

¹² G. Ivănescu apreciază că fenomenul s-a produs independent în fiecare dialect și chiar subdialect în legătură cu anumite stări lingvistice create prin evoluția fonetică normală a acestor dialecte. În funcție de acestea, autorul plasează momentul apariției verbelor în *-t* și *-d* îndată după afonizarea lui *-u* final de la pers. 1 pe o mare parte a teritoriului dacoromân, precum și după velarizarea vocalelor *i*, *î*, *e* și *ê* precedate de *f*, *dz* sau *z*, adică „cu puțin înainte de întemeierea Principatelor române”, iar a verbelor în *-n* după căderea lui *-u* final de la pers. 1, adică „înainte de secolul al XV-lea” (cf. *op. cit.*, p. 284–288, 293).

¹³ În dialectele sud-dunărene abia mai există urme ale iotacizării la verbele de conjugarea a II-a, a III-a și a IV-a. La verbele de conj. I situația e similară cu cea din dacoromână.

¹⁴ Sigle: ALR I/1 = *Atlasul lingvistic român I*, vol. I, Cluj, 1938; ALR I/2 = *Atlasul lingvistic român I*, vol. II, Sibiu—Leipzig, 1942; ALR II/1 = *Atlasul lingvistic român II*, vol. I, Sibiu—Leipzig, 1940; ALRM I/1 = *Micul atlas lingvistic român I*, vol. I, Cluj, 1938; ALRM I/2 = *Micul atlas lingvistic român I*, vol. II, Sibiu—Leipzig, 1942; ALRM II/1 = *Micul atlas lingvistic român II*, vol. I, Sibiu—Leipzig, 1940; ALR II/VII = *Atlasul lingvistic român II*, serie nouă, vol. VII; MN = material necartografiat.

¹⁵ *Trimeț* este o formă iotacizată prin analogie cu *scol* < lat. *excutio* (cf. Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, București, 1968, p. 545). ALR II/VII, 1922 *Trimit*; *trimiți*.

¹⁶ ALR I/1, 83 *Înghiț*; *să înghiță*; ALRM I/1, 126 *Eu înghiț*.

¹⁷ ALR I, MN [1520] *Eu mințesc*.

¹⁸ ALR I/1, 104 *Simț*; ALRM I/1, 142 *Eu simț*; ALR II/VII, 1953, *Simț*; *simți*, 2064 *Să simță* [3].

¹⁹ ALRM I/1, 111 *Eu văd*; ALRM I/1, 112 *Să nu vadă*; ALR II/VII, 1911 *Văd*; *vezi* 2053, *Să vadă* [3].

²⁰ ALRM I/1, 119 *Eu rîd*; ALRM I/1, 120 *El începe să rîdă*.

²¹ ALRM I/1, 133 *Mă tund*.

²² ALR II/VII, 1926 *Vînz*; *vînzî*, 2057 *Să vînză* [3].

²³ ALRM I/1, 114 *Eu auz*; ALR II/VII, 1950 *Auz*; *auzi*, 2063 *Să auză* [3].

²⁴ ALR I, MN [1280] *Eu urzesc* [1–6]; ALR II, MN [5896] *Urzesc* [1–4].

Dacă forma *tunz* are aceeași arie ca și celelalte verbe cu *-d > -z*, nu același lucru se poate spune despre *uciz*²⁵, formă atestată doar în câteva localități din Transilvania și nordul Munteniei. Ambele verbe, *a tunde* și *a ucide*, aparțin conjugării a III-a, au tema în *-d*, și, alături de formele *tund* — *tunz*, *ucid* — *uciz*, cunosc și forma analogică în *-g*: *tung*, *ucig*²⁶, dar, în timp ce *tunz* se datorește unui iot existent în latina clasică (*tondēo*, *-ēre*, trecut apoi la conj. a III-a), *uciz* este iotacizat prin analogie, fapt care explică aria mult mai restrinsă a acestei forme²⁷.

Atlasul lingvistic român relevă păstrarea unei forme arhaice *orz* < lat. *ordio* (pentru *ordior*)²⁸, înregistrată numai în patru localități: într-o localitate din Munții Apuseni (ALR I, pct. 100, Mogoș, jud. Alba), în două localități situate între Alba Iulia și Sibiu (ALR I, pct. 129, Aciliu, jud. Sibiu, pct. 131, Răhău, jud. Alba) și într-o localitate dintre Sibiu și Făgăraș (ALR II, pct. 172, Arpașu-de-Jos, jud. Sibiu).

Pe o arie mult mai întinsă, cuprinzând nord-vestul Olteniei, Banatul (cu excepția citorva puncte nordice), localitatea Feneș, jud. Alba din sud-vestul Transilvaniei și câteva localități din jud. Hunedoara, ALR I și II consemnează forma *ord* (indicativ prezent, pers. 1) și, pe o arie ceva mai restrinsă decât precedentă, forma *să oardă* (conjunctiv prezent, pers. 3)²⁹, cu dentala refăcută. În tot restul țării se înregistrează însă forma sufixată *urzesc*, *să urzească*. Dealtfel sint numeroase verbe de conjugarea a IV-a care continuă forma latină cu sufixul *-esc* și nu cea în *-eo* sau *-io*: *prînzesc* < **prandesc* și nu *prandeo*³⁰, *îmbîlînzesc* < **im + blandesco* și nu *blandio*, *tușesc* < **tussesco* și nu *tussio*³¹.

Anchetele mai recente ale NALR—Transilvania și NALR—Banat confirmă păstrarea pînă în zilele noastre a formelor *orz* și *ord*, dar cu un oarecare retuș al ariilor (cf. chestiunea [1255] *urzesc* pers. 1—6). Din cele cinci localități anchetate atât de ALR, cât și de NALR—Transilvania, numai în una singură se mai înregistrează *orz*: Răhău, sat al orașului Sebeș, jud. Alba (ALR I, pct. 131, NALR—Transilvania, pct. 396), în trei localități se înregistrează *urzesc* și în una *ord* și *urzesc* (Feneș, jud. Alba, ALR II, pct. 102, NALR—Transilvania, pct. 369). Dar NALR—Transilvania mai înregistrează *orz* în alte patru localități din jud. Sibiu și *ord* în alte 17 localități din părțile Hunedorei (toate sint localități neanchetate de ALR). În comparație cu ALR, aria se restrînge în partea nordică, dar se lărgeste spre vest.

Din cele 14 localități comune celor două atlase ALR și NALR—Banat, NALR—Banat înregistrează *ord* numai în 11 localități, dar, rețeaua fiind mai deasă decât la ALR, mai înregistrează aceeași formă încă în alte

²⁵ ALR I/2, 291 *Euucid*; ALRM I/2, 408 *Euucid*; ALR II/VII, 1924 *Ucid*; *ucizi*.

²⁶ S. Pușcariu (*Limba română*, vol. II, București, 1959, p. 348) explică forma *tung* prin analogie cu verbe ca *ung* cu participiul *uns*, de unde s-a ajuns la *tung* și *ucig*, care au participiul *tuns*, *ucis*; cf. și L. Morariu, *op. cit.*, p. 307, 317; Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 514.

²⁷ S. Pop, *op. cit.*, p. 287, 290.

²⁸ A. Ernout—A. Meillet, *op. cit.*, s.v. *ordior*.

²⁹ ALR II/II, 466 *Să urzească*.

³⁰ Forma nesufixată se păstrează în aromână atât în varianta iotacizată: *prîndzu*, cât și în cea delotacizată *prîndu* (cf. Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân*, București, 1932, p. 444).

³¹ A. Ernout—A. Meillet, *op. cit.*, s.v. *tussio*, *-is*; *prandeo*, *-ēs*, *-di*; *blandus*, *-a*, *-um*. Vezi și Rodica Orza, în CL, XXIII, 1978, nr. 1, p. 38 și urm.

30 de localități. În raport cu ALR, aici aria formei *ord* înregistrează o expansiune în partea nord-vestică a Banatului.

La conjugarea I, tendința de refacere a dentalei apare ca o excepție, căci majoritatea verbelor cunosc numai forma iotacizată *agăț* (*acăț*), *să agațe* (*să acațe*)³², *mă încalț*, *să se încalțe*³³, *mă descalf*³⁴, *ameninț*³⁵.

La verbul *sughita*³⁶, datorită oscilației sale între conjugarea I și conjugarea a IV-a³⁷, precum și modelului oferit de *înghiți*, se semnalează și forme deiotacizate. Astfel, ALR I consemnează *sughit* în nord-vestul Olteniei și în sud-vestul Banatului. Sporadic se înregistrează și în sudul și estul Munteniei, precum și în nordul și sudul Moldovei (în total 4 localități).

Conjunctivul *să sughită* cunoaște o arie chiar mai întinsă atît în Oltenia cît și în Banat, cîteva atestări dispartate în Muntenia și vestul Transilvaniei și încă arii în nordul și centrul Transilvaniei (județele Bistrița-Năsăud și Mureș), precum și în nordul Moldovei (în apropiere de Cîmpulung).

Aria formelor iotacizate ale verbelor cu tema în *-n* este mult mai largă decît a celor cu tema în *-t* și *-d*. Astfel, la indicativ prezent, pers. 1, formele *țîi* sau *țiu*³⁸, *spui* sau *spuu*³⁹, *rămîi*, *rămui* sau *rămîu*⁴⁰ cuprind aproape toată Oltenia, Muntenia, Dobrogea (exceptînd partea nordică), Moldova centrală și partea limitrofă cu Transilvania, Transilvania, jumătatea nordică a Crișanei, Țara Oașului. Această arie separă două regiuni inovatoare, unde sînt atestate formele cu dentala refăcută *țin*, *spun*, *rămîn*, *vin*: 1. vestul Olteniei, Banatul și zonele înconjurătoare (județele Hunedoara și Arad); 2. partea nordică a Maramureșului, o porțiune din nordul Transilvaniei (jud. Bistrița-Năsăud), Bucovina și nordul Moldovei.

La conjunctiv prezent, pers. 3, formele cu dentala refăcută *să țină*⁴¹, *să spună*⁴², *să rămînă*⁴³, *să vină*⁴⁴ se întîlnesc numai în Banat și zonele învecinate.

Verbul *a mînea* < lat. *manĕre* este atestat în graiurile din nordul Transilvaniei, Maramureș și Bucovina, precum și în cele din sudul Moldovei, nordul Munteniei și vestul Olteniei. Forma iotacizată *mîi* (indicativ prezent, pers. 1) este predominantă, forma cu dentala refăcută, *mîn*⁴⁵, apare

³² ALR I, MN [2040] *Eu agăț*; *el să agațe*; ALR II/VII, 1868 *Agăț*; *agățt*, 2042 *Să agațe* [3].

³³ Cîteva verbe de conjugarea I cu tema în *-c* au avut aceeași evoluție ca și cele cu tema în *-t*: *încalț*, *descalf*, *ameninț*; ALR I, MN [1855] *Eu mă încalț*; *el să se încalțe*.

³⁴ ALR I, MN [1856] *Eu mă descalf*.

³⁵ ALR II/VII, 1870 *Ameninț*; *amenințt*.

³⁶ ALR I/1, 84 *Sughit*; ALRM I/1, 128 *Eu sughit*; ALRM I/1, 129 *Să sughite*.

³⁷ Al. Graur consideră verbul *sughit* de conjugarea a IV-a, precizînd că *sughit* este de la *sughîti*, care „de fapt constituie forma primitivă (*sughîta* e de la *sughîti*, ca *curăța* de la *curăți*)” (cf. *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968, p. 208, 212).

³⁸ ALR I/1, 106 *Țin*; ALRM I/1, 143 *Eu țin*; ALR II/VII, 1942 *Țin*; *ții*.

³⁹ ALR I/1, 107 *Spun* 1, 2, 3, 4, 6; ALRM I/1, 145 *Eu spun*; ALR II/VII, 1941 *Spun*; *spui*; *spune*.

⁴⁰ ALR II/VII, 1938 *Rămîn*; *rămîi*.

⁴¹ ALR II/VII, 2061 *Să țină* [3].

⁴² ALR II/VII, 2060 *Să spună* [3].

⁴³ ALR II/VII, 2059 *Să rămînă* [3].

⁴⁴ ALR II/VII, 2065 *Să vină* [3].

⁴⁵ ALR I, MN [434] *Eu mîn peste noapte la...* La verbul *a mîna* < lat. *minĕre*, ALR nu dă posibilitatea precizării ariilor cu formele iotacizate, deoarece majoritatea atestărilor sînt la indicativ prezent pers. 3 sau la infinitiv (cf. ALR II, MN [5484] *A mîna caii*).

în Oltenia (punctele 840, 850, 860), în nordul Munteniei (punctele 764, 770), în Bucovina (punctele 363, 370, 375), disparat, în nordul Transilvaniei (punctele 259, 270, 361), în Maramureș (pct. 348), Crișana (pct. 335) și Moldova (pct. 550).

Verbele de conj. I cu tema în $-n > -i$ sint reprezentate în ALR prin *încuia* și *descuia*. Forma iotacizată este generală, dar se semnalează două arii care prezintă stadii diferite ale iotacizării. Astfel, în Banat se conturează o arie cu formele *încuî*⁴⁶, *descuî*⁴⁷ (punctele 2, 27, 29, 36, 47, 76). În restul țării *încui*, *descui* formează aria cea mai întinsă, iar în Maramureș (punctele 353, 362) se înregistrează *încuū*, *descuū*.

Formele iotacizate ale verbelor cu tema în $-l > i$: *sai*, *săi* și *saū* ($< salio$), *să* (*și*) *saije* ($< saliat$)⁴⁷ și *să* (*și*) *mă doaije* ($< dolēat$), înregistrate în ALR⁴⁹, au circulație în graiurile din sud-estul Olteniei, Muntenia (cu excepția părții estice), jumătatea sudică a Moldovei, centrul și nordul Transilvaniei, nordul Crișanei și Țara Oașului. În celelalte graiuri apar formele analogice *sar*, *săr*, după formele în care $-l > r$: *salit* $> sare$, *salire* $> sări$ sau *să* (*și*) *mă doară* după (*mă*) *doare*⁵⁵ $< dolit$.

Voi ($< voleo$), în varianta *oi*, are circulație generală ca auxiliar al viitorului⁵¹.

La conjugarea I se înregistrează exclusiv forme iotacizate: *moi*, *înmoi*, *moū*⁵², *taī*, *taū* (*teau*)⁵³, *subții*⁵⁴.

Consoana *r*, fiind o vibrantă, este mai rezistentă la iotacizare⁵⁵, de aceea, verbe ca *mor* $< morio$, *par* $< pario$, (*a*) *copăr* $< cooperio$ reflectă acțiunea iotului prin muierea consoanei în forme ca *morī*, *morīū*, *morīū*⁵⁶, *parī*, *parīū*⁵⁷, *acoperī*, *acoperīū*⁵⁸.

În cazul verbului *a muri*, ALR I circumscrie două arii cu *r* palatal: 1. o parte din Oltenia, Muntenia estică, sudul și estul Transilvaniei, Crișana și Țara Oașului; 2. sudul și vestul Moldovei cu prelungire în nordul Transilvaniei. În restul teritoriului dacoromân apar forme cu *r* durificat, *mor* fiind considerată o formă relativ recentă⁵⁹.

Aria lui *acoperī* (*acoperīū*) este mai restrânsă deoarece în Oltenia nu se înregistrează formele iotacizate.

⁴⁶ ALR II/1, MN [3805], p. 119 *Încui* (*ușa*); ALRM II/1, 287 Sunetul *i* în cuvîntul *încui*u.

⁴⁷ ALR II/1, MN [3806], p. 120 *Descui* (*ușa*).

⁴⁸ Al. Rosetti (*op. cit.*, p. 545) și G. Ivănescu (*op. cit.*, p. 298) consideră pe *saū* ($< salio$) formă etimologică. L. Morariu (*op. cit.*, p. 306, 339) vorbește de iotacizarea verbelor cu „tulpină lievidă”: $-r < l$ latin și dă ca exemplu *salio*. Ca atare, el presupune faza $l > r$ și apoi iotacizarea lui $-r$: *saū*.

⁴⁹ ALR I, MN [1339] *Eu sar gardul*; ALR II/1, 69 *Sar* [1]; *sai* [2]; *sarc* [3]; *sat!* [imperativ]; *să sară* [subj. 3]; ALRM I/1, 198 *Să mă doară*; ALR II/VII, 2054 *Să mă doară* [3].

⁵⁰ ALR II/VII, 1917 *Mă doare*.

⁵¹ ALR II/VII, 2021 *Voi cînta*.

⁵² ALR II, MN [4626] *Moi* [1–4].

⁵³ ALR I, MN [2029] *Tai* [1–6]; ALR II/VII, 1878 *Tai* [1, 2].

⁵⁴ ALR II, MN, [3469] *Subțiez*. Majoritatea atestărilor sint cele cu sufixul $-ez$.

⁵⁵ Cf. O. Nandriș, *Phonétique historique du roumain*, Paris, 1963, p. 23.

⁵⁶ ALR I/2, 285 *Eu mor*; ALRM I/2, 395 *Eu mor*.

⁵⁷ ALR II/VII, 1915 *Par*; *pari*.

⁵⁸ ALR II/VII, 1960 *Acopăr*; *acoperi*.

⁵⁹ S. Pop, *op. cit.*, p. 303.

Verbele *pier* (< *pereo*) și *cer* (< *quereo*) își datorează formele iotacizate: *piei*, *cei* analogiei cu verbul *sar* (*sai*)⁶⁰. Această analogie nu s-a produs la verbul *a muri* din cauza verbului *muia*, cu care o virtuală formă iotacizată a lui *muri* ar fi devenit sinonimă: *mollio* > *moi(u)*, *morio* > **moi(u)*⁶¹.

Formele *piei* și *să pieie*⁶², *cei* și *să ceie* (*ceai*)⁶³ se găsesc în partea centrală a teritoriului dacoromân pe o arie care pornește din Maramureș, trece prin vestul Transilvaniei și coboară în Oltenia de est și Muntenia de vest. Conjunctivul mai apare și în sud-estul Moldovei. Aria formelor *pieu* (punctele 200, 227, 325) și *ceu* (punctele 200, 227, 584, 614, 675, 790, 870, 872, 886, 890, 896) este mai redusă.

Formele actuale ale verbului *speria*, la indicativ prezent, pers. 1; atît cele cu tema în -*r*: *spar*, *spari*, *sper*, cit și cele cu tema în -*i* sau *u*: *spei*, *spai*, *spau*⁶⁴, ar presupune un etimon cu tema în -*r*, ulterior iotacizat. În realitate este vorba de *expaveo* evoluat la *spaiu* care, prin analogie cu dubletele *cer* — *cei*, *par* — *pai*, *pier* — *piei*, *sar* — *sai*, a dobîndit și varianta cu -*r*: *spar*⁶⁵.

Oscilația verbului între conjugările a II-a și I, manifestată prin sincretismul pers. 1 cu pers. 6, caracteristic conjugării a II-a: *eu spar* (*spai*) — *ei spar* (în punctele cartografice 166, 170, 215, 217, 218, 268, 269, 343, 347, 354, 357, 359, 361), prezența desinențelor persoanelor 4 și 5 ale conjugării I: *spăriem*; *spăriați* (166, 170, 269, 343, 354, 357) sau existența în unele graiuri (341, 345, 348, 350, 351) a unei întregi paradigme de conjugarea I, dar cu forme hibride, constituite atît din tema în -*r*, cit și din tema iotacizată: *spar* (*spai*); *spai*; *sparie*, *spăriem*, *spăriați*, *sparie*, demonstrează faptul că verbul nu și-a găsit în toate graiurile paradigma cea mai convenabilă. În marea majoritate a graiurilor dacoromâne, verbul s-a încadrat însă în conjugarea I printre verbele de tipul: *apropia*, *peria*, cu infinitivul în -*ia* și cu forme omogene în întreaga paradigmă, chiar dacă, regional, se constituie două arii în funcție de consoana tematică a indicativului prezent, pers. 1: -*i*: *mă spării* (*sparii*, *asparii*, *sparii*, *sperii*, *spăru*), *spăriu* (*spariu*) în cea mai mare parte a teritoriului dacoromân; -*u*: *spariu* (*speriu*), *spăriu* (*spariu* care presupune o formă *spariu*) în arii restrinse în Transilvania (94, 250, 259, 289, 575), în Crișana (279, 310, 316, 333, 335, 337) și în nordul Munteniei (795)⁶⁶.

⁶⁰ S. Pușcariu (*Limba română*, vol. II, București, 1959, p. 333), Al. Rosetti (*op. cit.*, p. 545), G. Ivănescu (*op. cit.*, p. 299), L. Morariu (*op. cit.*, p. 317) indică pentru *cei* etimonul **quaerjo*, cu *i* introdus.

⁶¹ Cf. Al. Philippide, *Originea românilor*, vol. II, Iași, 1927, p. 105; S. Pop, *op. cit.*, p. 303.

⁶² ALR I/2, 286 *Eu pier*; *tu pieri*; *el piere*; ALRM I/2, 397 *Eu pier*; ALR II/VII, 1962 *Pier*; *pieri*; *piere*, 2067 *Să piară* [3].

⁶³ ALR II/VII, 1945 *Cer*; *ceri*, 2062 *Să ceară* [3].

⁶⁴ Formele cu -*u* ale verbelor iotacizate: *rămîu*, *fiu*, *viu*, *incu*, *spuu*, *sau*, *mo*, *ceu*, *pieu*, *spau* sînt explicate prin analogie cu verbele *să fiu*, *seriu* sau *dau*, *stau* (cf. L. Morariu, *op. cit.*, p. 317; Alf Lombard, *op. cit.*, tome I, p. 407; tome II, p. 942, 1052) sau sînt explicate fonetic: prin delabializare: *ju* > *i*, iar apoi prin velarizare: *i* > *u*, evoluție sprijinită de o cauză morfologică: analogia cu formele în -*u*: *dau*, *stau* etc. (cf. I. Pătruț, *Studii de limba română și slavistică*, Cluj, 1974, p. 36—37).

⁶⁵ Cf. Al. Graur, *Etimologii românești*, București, 1963, p. 140—141.

⁶⁶ ALR I/1, 99 *Mă speriu*; ALRM I/1, 138 *Mă speriu*; ALR I, MN [2035] *Mă sperii* [1—6]; ALR II/VII, 1876 *Sperii* [1, 2].

Pentru verbele cu tema în $s > \text{ș}$ prin iotacizare, exemplele sînt foarte puține. S. Pop⁶⁷ citează după REW cîteva urme de iotacizare a verbelor în $-s$: ar. *baș* < *basio* și dr. *îngraș* < **ingrassio*⁶⁸.

Alături de *îngraș*, *să îngrașe*⁶⁹, ALR aduce încă un exemplu: *piș* < *pissio*⁷⁰.

Iotacizarea lui $-s$ are loc numai la verbe de conj. I și se menține în întreaga paradigmă. Refacerea dentalei nu este obișnuită la aceste verbe. Totuși, ALR II înregistrează cîteva forme cu dentala refăcută: *șgrășu* (indicativ prezent, pers. 1) și *și-șgrășe* (conjunctiv prezent, pers. 3) în Boeșa, jud. Sălaj (pct. 279) și *șgrășă* (indicativ prezent, pers. 3) și *să șgrășă* (conjunctiv prezent, pers. 3) în Negrești, jud. Satu Mare (pct. 346). În aceste cazuri pare să fie vorba de un fenomen individual determinat probabil de modelul lui *las*; *lasă*; *să lese* (*leşă*).

Pe plan morfologic, atît formele iotacizate, cît și cele deiotacizate exprimă o valoare unică. Cu toate acestea, iotacizarea afectează morfologia graiurilor prin anularea opoziției consonantice a persoanelor 1 și 2 ale indicativului prezent. În ariile care mențin desinența $-u$ a pers. 1, distincția între cele două persoane se operează prin această desinență. Ariile lingvistice care au pierdut desinența $-u$ prezintă următoarele situații: 1. persoanele 1 și 2 se disting prin desinența $-î$ a pers. 2 la verbele în $-t$ și $-z$ în ariile în care aceste consoane pot avea și timbru palatal și, ca atare, tolerează desinența $-î$: *eu simț — tu simți* (182, 192; 886; 728, 784, 928), *eu trimiț — tu trimiți* (157, 192; 886; 762, 784, 899, 928; 987), *eu auz — tu auzi* (157, 182, 192; 886, 762, 784, 899, 928); 2. persoanele 1 și 2 sînt omomorfe în ariile în care $-t$ și $-z$ au numai timbru velar și, ca atare, nu tolerează desinența $-î$: *simț* [1, 2] (791; 157, 228, 574; 531); *auz* [1, 2] (798). Se sustrag acestui omomorfism verbele care au alternanța vocalică a teinei: *eu vîz — tu vez*; 3. persoanele 1 și 2 sînt întotdeauna omomorfe la verbele cu tema în $-n > -i$, $-l > -î$, $-r > -î$: *rămîi* [1, 2] (346; 102, 157, 182, 192, 219, 228, 260; 531, 551, 605; 812, 886; 791, 784, 899, 928; 987), *țiî* [1, 2] (219, 228, 235; 531, 537, 551; aria este mai redusă decît în cazul lui *rămîi* deoarece în graiurile din Muntenia, Oltenia și sud-vestul Transilvaniei, pers. 1 are tema în $-u$: *țîu*), *sai* [1, 2] (346; 157, 192, 219, 228, 235; 531, 551; 812, 872, 876; 791, 784, 928), *tai* [1, 2] (Banatul, zonele învecinate din Crișana și Transilvania, Oltenia, Muntenia în cea mai mare parte, Moldova și Bucovina, jumătatea estică a Transilvaniei); 4. persoanele 1 și 2 sînt omomorfe în ariile în care ș este fie numai dur: *îngraș* [1, 2] (2, 27, 36, 76; 105, 833, 219, 235, 260, 574; 353, 362; 365, 386, 414, 514, 520, 531, 537, 551, 574, 605, 728, 791, 928, 899), fie numai palatal: *îngraș* [1, 2] (812, 836, 848, 876; 784; 182, 192; 987). Se sustrag acestui omomorfism graiurile din punctele 334, 228 și 574 (informatorul III)

⁶⁷ *Op. cit.*, p. 313.

⁶⁸ Al. Graur consideră că *îngrașa* este un „derivat manifest de la *gras*” (cf. *Etimologii românești*, București, 1963, p. 8).

⁶⁹ ALR II/VII, 1873 *Îngraș*: *ingrași*, 2041 *Să îngrașe* [3].

⁷⁰ ALR I/1, 97 *Mă piș*.

prin alternanța vocalică *ă/e* : *eu îngrăș* — *tu îngreș* și din 386 prin alternanța *ă/a* : *eu îngrăș* — *tu îngraș*.

Formele iotacizate, deși etimologice, au fost înlocuite în unele graiuri cu formele deiotacizate. În cele mai multe graiuri dacoromâne ele persistă însă fie la indicativ prezent, pers. 1, fie și (sau numai) la conjunctiv prezent, pers. 3, 6.

Nevoia de a realiza o opoziție bine marcată între persoanele 1 și 2 ale indicativului prezent justifică aria mai restrinsă a formelor iotacizate la indicativ prezent, pers. 1, decît la conjunctiv prezent, pers. 3, 6.

Singura regiune din țară care a înlocuit integral formele iotacizate la verbele de conjugarea a II-a, a III-a și a IV-a este Banatul și zonele învecinate : sudul Crișanei, Hațegul și estul Olteniei. La verbele de conjugarea I, la care forma iotacizată este unica păstrată în limbă, forma iotacizată apare și în această arie (*acăț, tai, îngraș*) ; la verbele în *-n > -i*, Banatul (exclusiv zonele învecinate) conservă stadiul de tranziție *-ń* : *incunń, descunń*.

Parte din graiurile care conservă formele iotacizate dispun de mijloace suplimentare de marcare a opoziției între persoanele 1 și 2 ale indicativului prezent : desinența *-u* la pers. 1 și alternanța vocalică a temei : *ă/e, ă/a*, fapt care reduce considerabil aria în care cele două persoane sînt omomorfe.

RÉSUMÉ

À propos de la iotacisation des verbes roumains, l'auteur passe en revue les classes des verbes qui ont connu la iotacisation : des verbes appartenant à la IIe, IIIe et IVe conjugaison, et même à la I^e, des verbes ayant en latin une des consonnes thématiques *t, d, n, r, l* ou *s* et la désinence *-eo* ou *-io*.

En ce qui concerne l'expansion géographique des formes iotacisées et déiotacisées, on remarque le maintien des formes iotacisées dans la plupart des parlers roumains, pendant que les autres les ont remplacé par des formes déiotacisées. Au Banat et dans les régions limitrophes sont employées seulement les formes déiotacisées de la IIe, IIIe et IVe conjugaison, ces régions y étant inovatrices. À la Ier conjugaison sont employées, comme ailleurs, les formes iotacisées dont celles des verbes en *-n* reflètent le stade *-ń* : *incunń, descunń*.

Octombrie 1978

Institutul de lingvistică
și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

ÎN LEGĂTURĂ CU TEORIA EXPANSIUNII A LUI A. MARTINET (II) *

DE

VIOREL HODIȘ

Concluzia primei părți a acestei cercetări era că termenul *expansiune* este aplicabil cu real folos nu atât relației de subordonare, cât construcțiilor de tip coordonativ, care ilustrează sintactic relația logico-matematică de echivalență.

Din această perspectivă, ne propunem în cele ce urmează să demonstrăm că — alături de coordonare — relația apozitivă este o fenomenalizare a expansiunii, o nouă ipostază a acesteia.

Pornim de la definiția autorului ce ne preocupă :

1. „Numim *expansiune* orice element adăugat unui enunț, care nu modifică raporturile reciproce și funcțiile elementelor preexistente [s.a.]”¹.

Examinând cele două tipuri de relații pe care A. Martinet le are în vedere vom constata lesne că elementele adăugate vor satisface cerința definiției. Astfel, de la *mergi* vom obține prin subordonare *mergi repede*, de la *el vinde mobile* obținem prin coordonare *el vinde și cumpără mobile*; nici expansiunea prin subordonare (*repede*), nici cea prin coordonare (*cumpără*) „nu modifică raporturile [...] și funcțiile elementelor preexistente”: *mergi* și *vinde* rămân în continuare predicate, *mobile* — obiect direct.

Această exigență este satisfăcută din plin și de către o unitate sintactică supusă expansiunii prin relația apozitivă, neglijată de A. Martinet. De la „*se-nalță slabul...*” până la „*se-nalță slabul, omul...*” (Arghezi)² noul element (apozitia *omul*) nu aduce vreo modificare elementelor vechi, nici raporturilor mutuale dintre acestea, *se-nalță* și *slabul* rămânând în continuare în relația în care se găseau: predicat — subiect.

Cîteva precizări se impun :

a) La subordonare problema nemodificării funcțiilor preexistente este de la sine înțeleasă, cită vreme în această relație avem de-a face cu o ierarhie în care fiecare membru, fiind în subordinea regentului său, își primește funcția sintactică doar de la acesta, nedepinzînd de nimeni

* Prezentată inițial sub forma unei comunicări la Institutul de Lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca, partea I a acestui studiu a apărut în CL, XXII, 1977, nr. 1, p. 101—108. Partea de față a constituit obiectul unei comunicări la Sesiunea științifică a Facultății de filologie din Cluj-Napoca, mai 1977.

¹ Vezi A. Martinet, *Elemente de lingvistică generală*, București, 1970, p. 168.

² Vezi T. Arghezi, *Versuri*, [București], 1959, p. 402.

și de nimic din afară. Cum afirmam cu alte prilejuri ³, în subordonare elementele relației își actualizează valori eterogene, *m o r f o l o g i c ă* (regentul) și *s i n t a c t i c ă* (subordonatul), iar sensul determinării este — spre deosebire de toate celelalte relații — unic și ireversibil, de la subordonat către regent, și niciodată și invers. Expansiunea (elementul subordonat adăugat) de acest tip n-are cum afecta funcția sintactică a regentului (elementul preexistent) pentru simplul motiv că funcția acestuia este hotărâtă de un supraordonat, deci de la un rang superior. Dar este tot atât de clar că noul element (*repede*) este afectat de cel preexistent, regentul, primind o anume funcție sintactică hotărâtă, cum spuneam, de valoarea morfologică a regentului preexistent.

b) Cit privește expansiunea prin coordonare se impune să distingem între diferitele ranguri de unități sintactice. În *el vinde și cumpără mobile* vom distinge în primul rind rangul unității sintactice care suportă operațiunea de expansiune (*vinde și cumpără*), interpus rangului imediat superior, cuprinzând termenul regent (subiectul (*el*)) ⁴, și celui imediat inferior, al termenului subordonat (*mobile*) :

rangul I	el
II	vinde — și — cumpără
III	mobile

Dacă, așa cum cere definiția lui A. Martinet, elementul-expansiune nu aduce modificări elementului situat la rangul său, sau celui din rangul imediat superior, precum nici raporturilor reciproce dintre acestea, nu același lucru se poate pretinde întotdeauna elementului din rangul imediat inferior, respectiv raporturilor acestuia cu regentul său. Astfel, în exemplul nostru, dacă înainte de operația de expansiune *mobile* aparținea primei propoziții (cu predicatul *vinde*), după efectuarea expansiunii acest termen se încadrează ca obiect direct al celei de-a doua propoziții, *cumpără mobile*. Și aceasta chiar și subînțelegind că — logic și semantic — *mobile* ar fi obiectul ambelor propoziții. Factorul relațional, deci sintactic, precum-pănește ⁵. Prin urmare, ceva din raporturile sintactice reciproce ale elementelor preexistente s-a „modificat”. Cu această precizare, definiția rămâne în ansamblu valabilă.

c) Aceeași observație (de sub b) se impune ca necesară, cum se va vedea mai departe, și în ceea ce privește expansiunea prin apozare.

2. Confruntăm în continuare definiția specială a expansiunii prin coordonare cu relația apozitivă.

³ Vezi V. Hodiș, *Natura sintactică a relației apozitive. Coordonarea și relația apozitivă în opoziție cu subordonarea*, în CL, XVIII, 1973, nr. 2, p. 308 (în continuare: *Natura sintactică (I)*); idem, *În legătură cu teoria expansiunii a lui A. Martinet (I)*, în CL, XXII, 1977, nr. 1, p. 105—107 (în continuare: *Teoria expansiunii (I)*).

⁴ Sintem de părerea, încetățenită deja (vezi D. D. Drașoveanu, *Despre natura raportului dintre subiect și predicat*, în CL, III, 1958, p. 175—182), că — în relația predicativă — subiectul este termenul regent, iar predicatul — în baza acordului acestuia cu subiectul, și nu invers — cel subordonat.

⁵ Logicul și semanticul trebuie să cedeze — după opinia noastră — locul intui sintacticii în sintaxă.

„Avem a face cu expansiunea prin *coordonare* cînd funcția elementului adăugat este identică cu aceea a unui element preexistent în același cadru [...]”⁶.

După cum un termen coordonat cu „partenerul” său — odată cu „inaugurarea” noii relații de coordonare — repetă funcția acestui „partener”⁷: *vinde mobile* (c.d.) și *stofe* (c.d.), la fel termenul-apoziție, care constituie expansiunea „partenerului” preexistent — odată cu „inaugurarea” noii relații apozitive — îi repetă acestuia funcția: *vinde stofe* (c.d.) ⇒ *vinde stofe* (c.d.), *adică textile* (c.d.). Construcțiile prin coordonare și prin apozare sînt în esență, din punctul de vedere al structurii sintactice, particularizări ale aceluiași mecanism de expansiune.

Deosebirea dintre aceste ipostaze ale expansiunii, cea fundamentală (din care decurg mai multe altele, despre care am scris cu alte prilejuri⁸), constă în faptul că — în timp ce expansiunea prin coordonare face „pași” înainte în ceea ce privește acumularea de referenți distincți (obiecte din lumea extralinguală) — expansiunea apozitivă „bate pasul pe loc” acumulînd, în desemnarea unuia și aceluiași referent, doar termeni lingvistici, pe care-i numim din acest motiv *coreferenți*, considerați în contextul dat echivalenți semantic și sintactic⁹.

Din moment ce expansiunea prin apozare nu aduce, ca cea prin coordonare, un referent nou, înseamnă oare că termenul apozat „bate pasul pe loc” și în ceea ce privește conținutul funcțional? Există asemenea opinii¹⁰. Nu putem să le confirmăm decît ignorînd realitățile morfo-sintactice. Gramatical, apoziția este construită identic termenului preexistent, repetînd indicii de subordonare (desinențe cazuale, prepoziții etc. — la cazurile oblice) sau de nonsubordonare (la nominativ, vocativ) ai „partenerului” — cauză care ne obligă să vedem și o consecință: repetarea funcției, „expansiunea” acesteia¹¹. Ca în setul de exemple următor:

se vînd stofe (nominativ — subiect), *adică textile* (nominativ — subiect);

vînzarea stofelor (genitiv — atribut), *adică a textilelor* (genitiv — atribut);

raion rezervat stofelor (dativ — obiect indirect), *adică textilelor* (dativ — obiect indirect);

vinde stofe (acuzativ — obiect direct), *adică textile* (acuzativ — obiect direct).

Putem afirma, utilizînd un termen de lingvistică matematică și transformățională, că cei doi termeni (pot fi chiar mai mulți) ai relației

⁶ Vezi A. Martinet, *op. cit.*, p. 169.

⁷ Vezi V. Hodîș, *Dintr-un viitor lexicon de terminologie sintactică: f u n c ț i a*, în StUBB, XXI, 1976, p. 37—38.

⁸ Vezi V. Hodîș, *Echivalența semantico-sintactică a termenilor raportului apozitiv*, în CL, XI, 1966, nr. 1, p. 51—52 (în continuare: *Echivalența semantico-sintactică (I)*); idem, *Natura sintactică a relației apozitive. II. Diferențe specifice ale coordonării față de apozare*, în CL, XXI, 1976, nr. 1, p. 91—94 (în continuare: *Natura sintactică (II)*).

⁹ Idem, *Natura sintactică (II)*, p. 92 (pentru termenul *coreferenți*).

¹⁰ Vezi Viorica Florea, *Cu privire la apoziție*, în LR, XVI, 1967, nr. 2, p. 184. Concluzia autoarei este că „raportul dintre apoziție (apozitivă) și determinatul său nu e nici de subordonare, nici de coordonare, e un raport de reluare, un raport n e g r a m a t i c a l [s.n., V.H.]”.

¹¹ Vezi V. Hodîș, *Teoria expansiunii (I)*, p. 104—105.

apozitive, ca și ai celei de coordonare, sint construiți recursiv¹². Considerăm că acest caracter recursiv al expansiunii nu poate fi ignorat; apozitia, ca și termenul coordonat, nu repetă steril dezințele cazuale sau prepozițiile „partenerului” de relație. Din existența obiectivă a unor factori morfologici — cauză (existența unui termen regent și a unor indici de subordonare: desințe cazuale, prepoziții, conjuncții subordonatoare, alteleori acord), credem că nu putem trage decît concluzia existenței obiective a consecinței: funcția. Funcția sintactică „repetată” prin expansiune are o existență obiectivă. Altmintrelea facem concesii nemeritate — credem — semantismului, cum-pănirii valorilor sintactice în funcție de sensurile (referențiale — coreferențiale), infinitezimal gradate uneori, ale termenilor implicați.

Dar apozitia, cum este indeobște cunoscut, poate să nu repete desinența cazuală, prepoziția etc. Dorim să precizăm că și acolo unde avem astfel de expansiuni apozitive, care dau impresia izolării și ruperii de structura sintactică a textului, ca în:

vinzarea textileLOR, stofe... etc.,

chiar și acolo avem de-a face cu o expansiune prin apozare, iar „încadrarea” apozității în funcția termenului preexistent se explică prin redun-danța totală a respectivilor indici de gramaticalitate, ca și în coordonare, dealtfel:

serie CU stiloul, pixul etc. (coordonare);

serie CU un instrument modern, pixul (apozare).

Înseamnă, oare, că — pentru simplul motiv al nerepetării prepoziției CU — expansiunea *pixul* este, în ambele mesaje, un element „rupt” din structura morfo-sintactică a textului, este un „noncasus”¹³, sau vreun alt fel de nominativ lipsit de investitură sintactică? Nu ni se pare convingător.

Dimpotrivă, avem certitudinea că — fiind construit recursiv, adică pe același „tipar”, prin reaplicarea aceleiași reguli — caracterul previzibil este atît de evident, entropia¹⁴ respectivului indice de gramaticalitate este atît de redusă, încît — total redundant¹⁵ fiind — el nu se mai repetă, pur și simplu, fără ca prin aceasta să sufere structura de rezistență morfo-sintactică a textului. Valențele „acuzativ” și „instrumental” sint, deci, „prezente” prin nerepetarea, cauzată de redundanță, a prepoziției instrumentale (CU).

„Este în momentul de față foarte vie tendința de a nu repeta o prepoziție atunci cînd introduce două complemente coordonate între ele” afirmă acad. Al. Graur¹⁶, afirmație întrutotul valabilă — considerăm noi — și pentru expansiunea prin apozare.

Prin aceasta afirmăm implicit că în lipsa indicilor de gramaticalitate prezența funcțiunii sintactice se explică prin redundanță. Invers, a b s e n ț a acestei funcțiuni sintactice — cum susțin unii specialiști¹⁷ —

¹² *Ibidem*, p. 102.

¹³ Vezi S. Pușcariu, *Limba română*, vol. I. București, 1940, p. 144.

¹⁴ Vezi *Elemente de lingvistică structurală*, București, 1967, p. 163 și urm. (în continuare: *Lingvistică structurală*).

¹⁵ *Ibidem*, p. 167 și urm.

¹⁶ Vezi Al. Graur, *Gramatica azi*, București, 1973, p. 219.

¹⁷ Vezi Viorica Florea, *art. cit.*, p. 185.

în prezența indicilor de gramaticalitate repetați este, după părerea noastră, o imposibilitate. Explicațiile date pînă în prezent acestei opinii ni se par neconcludente.

Una dintre aceste explicații merită o atenție specială. Este vorba de așa-numita „poziție parantetică”¹⁸, adică de faptul că expansiunea prin apozare (apozitia și — bineînțeles — propoziția apozitivă corespunzătoare, neglijată de noi conștient, din motive de spațiu) este încadrată între semne ale juxtapunerii (perechea de virgule, parantezele orizontale sau rotunde etc.).

Într-adevăr, aceasta constituie o altă diferență specifică¹⁹ a apozării față de coordonare, care se realizează de obicei prin joncțiune și uneori — cînd termenii expansiunii sînt mai numeroși decît doi — prin juxtapunere și joncțiune, calea așa-numită „mixtă”, conjuncția coordonatoare apărînd doar între ultimul și penultimul termen. De menționat că nici aici conjuncția nu apare obligatoriu, ci facultativ, cum dealtfel facultativă este și apariția adverbilor explicativ-apozitive, tendința spre parataxă a acestor tipuri de relații (expansiuni) fiind foarte pronunțată²⁰:

Părinții acestei fete înalte (și) frumoase...

Părinții acestei fete înalte, frumoase (și) inteligente...

Nu mai la o privire stăruitoare se poate vedea că lucrurile nu stau în tocmai așa cu expansiunea prin apozare:

Părinții acestei fete obraznice, (adică) rele, ...

Părinții acestei fete obraznice, rele, (adică) certărețe, ...

Diferența specifică, existentă, se materializează în prezența/absența pauzei posterioare elementului sintactic ce constituie expansiunea, pauză ce se invederează doar atunci cînd lanțul expansiunii este inserat în text, altfel spus, cînd textul continuă și după încheierea procesului de multiplicare prin expansiune. Vom constata, astfel, că această pauză este — în general — absentă în expansiunea prin coordonare, dar prezentă în cea prin apozare; termenul adăugat prin apozare este cu p r i n: între d o u ă p a u z e (cu însemnele corespunzătoare: perechea de virgule, paranteze etc.), pe cînd cel coordonat este — în lipsa conectivului — s e p a r a t de antecedentul său printr-o s i m p l ă p a u z ă, cea anterioară. Ceea ce sperăm că se poate vedea din exemplificările următoare:

— în expansiunea prin coordonare:

Părinții acestei fete înalte, frumoase sosiră.

Părinții acestei fete înalte, frumoase, inteligente sosiră.

— în expansiunea prin apozare:

Părinții acestei fete obraznice, (adică) rele, sosiră.

Părinții acestei fete obraznice, (adică) rele, certărețe, sosiră.

Aceasta este situația în g e n e r a l, cum afirmam mai sus, pentru că abateri sînt înregistrabile în ambele sensuri. Astfel, putem întîlni coordonări în „poziție parantetică”, ca în exemplele:

„Stă lungit ziua, și noaptea, pe covor și citește” (G. Călinescu).

¹⁸ Vezi D. D. Drașoveanu, *O categorie sintactică — unicitatea*, în CL, XVI, 1971, nr. 2, p. 332, nota 36.

¹⁹ Vezi V. Hodiș, *Natura sintactică (II)*, p. 91—92.

²⁰ Idem, *Echivalența semantico-sintactică (I)*, p. 51, nota 22; I. Rîzescu, *Note asupra subordonatelor explicative*, în LR, IX, 1960, nr. 1, p. 21—26.

„Etosul creației (și al cercetării) derivă din [...]” (I. Vlad).

„Cea mai curentă — și mai penibilă — confuzie este aceea a « școlii formaliste » cu așa-numitul formalism [...]” (S. Iosifescu).

Invers, întîlnim, chiar destul de frecvent, apozări în care expansiunea (apozitia propriu-zisă) nu apare în „poziția parantetică” fie prin absența pauzei anterioare :

„A venit fiul său *adică Ion*” [s.a.] (Valeria Guțu Romalo), a celei posterioare :

„A susține că brevilocvența, *adică expresia-schiță* s-a născut prin scurtare din expresia-desen este [...] greșit [...]” (S. Pușcariu), fie prin absența ambelor pauze :

„Omul acela ce stă aproape de D-dzău cu inima și cu gîndul [...] *acela* să chieamă șerbu lui D-dzău [...]” (Varlaam)²¹.

Avînd în vedere încă un fapt, și anume că izolarea unei unități sintactice, respectiv „poziția parantetică”, se întîlnește — destul de frecvent — și în relația de subordonare, fenomenul fiind deci propriu tuturor relațiilor sintactice, ne-am putea considera îndreptățiți să credem că avem de-a face nu atît cu un procedeu gramatical specializat, cît cu unul a f e c t i v - e m f a t i c ²². Iată un set de exemple conținînd subordonări în numita „poziție parantetică”, suprapusă mijloacelor certe de realizare a subordonării :

„Maturitatea politică a creatorului de azi, *din România*, precum și opțiunile lui n-au lăsat nimănui nici un dubiu” (R. Guga),

„Am găsit de cuvîntă să te poftesc (*la praznic*) și pe dumneata”²³,

„Ritmul este succesiunea regulată a unor grupe de silabe, numite : *picioare* [...]” (E. Sperantia).

Astfel încît nu mai surprinde afirmația unui lingvist de talia lui G. Ivănescu :

„[...] citeodată și complementele autentice sînt separate prin perechea de virgule”²⁴. Acest „citeodată” nouă ne pare a acoperi situațiile în care locutorul sau scriitorul vrea să atragă atenția asupra componentei afective (emfaza), precum și asupra altor intenții ale limbajului.

Nepropunîndu-ne un studiu stilistic, credem că este necesar să ne oprim aici cu aceste considerații.

3. Încheiem cu un scurt comentariu asupra ultimului fragment din definiția dată de A. Martinet :

„[...] funcția elementului adăugat este identică cu aceea a elementului preexistent în același cadru, astfel încît am regăsi s t r u c t u r a [sintactică, n.n., V.H.] e n u n ț u l u i p r i m i t i v d a c ă a m s u p r i m a e l e m e n t u l p r e e x i s t e n t [...] și d a c ă n u a m l ă s a s ă s u b z i s t e d e c ît e l e m e n t u l a l ă u r ă t”²⁵.

²¹ Vezi Varlaam, *Cazania* (1643), ediție îngrijită de J. Byck, București, [1966], p. 16. Procedeu neizolării, mai specific limbii vechi — poate din nestatuarea, încă, a punctuației —, este folosit și azi. Exemplu : „[...] evocarea activității sau mai bine zis *inactivității* Ligii Națiunilor pînă în 1940 [...]” (Al. Piru). Precizăm că aici *sau* are, după părerea noastră, valoare apozitivă, termenii „legați” fiind coreferenți. Este vorba de o specie de apozitie, pe care am putea s-o numim „de corectare”.

²² Vezi V. Șerban, *Teoria și topica propoziției în româna contemporană*, București, 1974, p. 153.

²³ Vezi T. Blajovici [s.a.], *Culegere de texte pentru dicțări*, București, 1976, p. 222.

²⁴ Vezi G. Ivănescu, *Sintaxa limbii române* [curs universitar xerografiat], Iași, 1948, p. 106.

²⁵ Vezi A. Martinet, *op. cit.*, p. 169.

În expansiunea prin coordonare structura sintactică a propoziției primitive poate fi regăsită după operația de suprimare, astfel :

El vinde stofe [subiect — predicat — obiect direct],

El vinde stofe și mobile [subiect — predicat — obiect direct]

El vinde mobile [subiect — predicat — obiect direct].

Nu altfel stau lucrurile cînd este vorba de expansiunea prin apozare :

El vinde stofe [subiect — predicat — obiect direct],

El vinde stofe, adică textile [subiect — predicat — obiect direct],

El vinde textile [subiect — predicat — obiect direct],

ceea ce demonstrează — pe cit de simplu, pe atît de elocvent — credem noi — că termenii ce constituie expansiunea, în ambele sale fenomenalizări, *mobile* (în coordonare) și *textile* (în apozare), sînt investiți cu funcția sintactică corespunzătoare, aceea a „partenerului” lor (obiect direct). Altmintrelea, prin suprimarea operată, n-ar mai fi posibilă „regăsirea” structurii enunțului primitiv, structură și funcție s i n t a c t i c e, desigur.

„Suprimarea” cu care operează teoria expansiunii a lui A. Martinet nu este altceva decît metoda comutării cu zero, de care se servesc noile orientări lingvistice în verificarea unor valențe ale textului, mai ales în validarea tipurilor de relații ²⁶.

Putem conchide, astfel, că relația apozitivă este, alături de cea de coordonare, o altă ipostază a expansiunii ²⁷.

RÉSUMÉ

L'auteur applique la théorie d'expansion aux constructions appositives, ignorées par A. Martinet, le fondateur de la théorie.

La conclusion envisage l'idée que — au contraire d'autres auteurs — la relation appositive est, à côté de la coordination, une autre hypostase de l'expansion.

Iunie 1978

Universitatea „Babeș-Bolyai”

Facultatea de filologie

Cluj-Napoca, str. Horea, 31

²⁶ Vezi *Lingvistică structurală*, p. 23—37.

²⁷ Tentația confruntării relației apozitive cu teoria expansiunii l-a încercat și pe alți cercetători. Amintim, în acest sens, lucrarea *Types de constructions appositives en français*, Wrocław — Warszawa — Kraków, 1973 — teză de doctorat —, apărută sub auspiciile Polska Akademia Nauk, Komitet Językoznawstwa.

Autorul polon, însă, — mergînd pe linia tradițională — vede apozitia ca o fenomenalizare a expansiunii prin subordonare, una din tezele fundamentale opuse punctului de vedere al autorului acestui articol.

CÎTEVA DISOCIERI ȘI INTERFERENȚE TEORETICE ÎN STATUTUL CUVÎNTULUI — SEMN LINGVISTIC

DE

RODICA MARIAN-POPESCU

1. Observația lui Tullio de Mauro, conform căreia „dacă la nivelul argumentelor abstracte formalismul a fost înfrînt, la nivelul efectivei culturi lingvistice, el este, în schimb, învingător”¹, implică, revendicativ, depășirea deschiderii teoretice și validarea ei în cercetări de semantică generală și istorică. Cîmpul argumentelor noii orientări (reluare sau reafirmare a unor elemente neglijate de structuralism) este bogat reprezentat prin studii antropologice, semiotice, poetice, fenomenologice etc. Descrierea obiectivă a valorilor are în lingvistica structurală scopul de a demasca credința, încă modernă, după care în limbaj există și zone de mister², pe cînd antistructuraliștii acuză „obiectivismul semiologic contemporan” de lipsa unui umanism plenar, de ancorare în scepticism³. Pozițiile teoretice care se înfruntă aici sînt bazate, în esență, pe de o parte pe susținerea primatului semnului lingvistic, ca unitate a sistemului limbii, și pe de alta, pe prioritatea simbolului, înțeles ca unitate a limbii, ceea ce implică prioritatea sensului figurat față de cel conceptual. Semnul este legat de teoria arbitrarului, iar simbolul de motivare, atribute care ne întorc, printr-un larg periplu, la vechea polemică antică dintre concepția legăturii naturale a numelui cu obiectul („physei”) și cea a legăturii convenționale („thesei”). Termenul „arbitrar”, cu o binecunoscută carieră modernă, a fost folosit cu același sens, de exemplu, între 1750 și 1850, de către 20 de autori⁴, în timp ce motivarea avea mari adepți în Herder, Humboldt etc.

Încercarea de sistematizare pe care ne-o propunem va pune în discuție natura semnului lingvistic, relația semn-simbol, semn-referent, precum și unele aspecte ale actului semnificării, care decurg din analiza acestora. Expunerea va implica principiul totalității verticale (de care se vorbește în poetică)⁵, integrînd complementaritățile teoretice pe plan sincronic, dar și diacronic. Asociațiile vor viza tocmai acele aspecte și poziții teoretice ce se pot regăsi în curente și epoci diferite și care conduc spre o sinteză care să permită recunoașterea și delimitarea unui conținut specific în limbă (problemă fundamentală și pentru semantica lingvistică). Totodată aceste

¹ Tullio de Mauro, *Introducere în semantică*, București, 1978, p. 143.

² Algirdas Julien Greimas, *Sémantique structurale*, Paris, 1966, p. 58.

³ Gilbert Durant, *Structurile antropologice ale imaginărilor*, București, 1977, p. 529–530.

⁴ Cf. Stephen Ullman, *A Survey of Semiotics*, în „Times”, nr. 5 (12 oct.), 1973, p. 3.

⁵ Principiu exprimat în poetică de formaliștii ruși și aprofundat de T. S. Eliot.

disocieri sînt necesare ca preliminariei de analiză pentru statutul cuvîntului semn sau simbol poetic.

2. *Statutul cuvîntului — semn lingvistic.* Structuralismul absolutizat în filozofie⁶ atribuie sistemului limbii puteri determinante și active în structurarea lumii, ceea ce seamănă, credem, în mod curios cu credința ritualismului vedic indian investind cuvîntul cu forțe miraculoase ce ordonează lumea obiectiv și subiectiv⁷. Unii lingviști actuali, autori ai analizei automate a discursului⁸, condamnă iluzia formalistă postehomskyană ca reproducînd-o pe cea idealistă (adică iluzia subiectului de a fi la originea sensului), de pe pozițiile unui obiectivism pur, nu întotdeauna convingător.

În ce privește statutul acordat cuvîntului, lingvistica idealistă și cea structurală au profunde deosebiri de vederi. Fetișizat de teoreticienii romantici, cuvîntul, act spiritual-creator, era considerat drept singura realitate a limbii⁹ (vezi Humboldt, Croce etc.), iar limba = totalitatea cuvintelor. Lingvistica modernă acordă rareori cuvîntului prioritate absolută și obiectivă¹⁰, primatul fiind revendicat de frază, sub influența psihologiei gestaltiste, care se opune reducerii întregului la suma părților (vezi teoria frazei la Fr. Kainz). De la investitura de esență, cuvîntul ajunge în postura de decupaj. Structuralismul va readuce în discuție cuvîntul, independent de frază, dar dependent de sistem, de norma preexistentă, deoarece sensul total este preluat acum de sistem. Cuvîntul va fi deci o unitate a limbii, nu a vorbirii (în termenii lui Saussure). Dincolo de excesele divergente, categoria cuvîntului se impune ca o limită a gîndirii, ca un element central în mecanismul limbii, traversînd „insurmontabilele” dificultăți ale definirii lui.

Statutul cuvîntului-semn lingvistic este legat de calitatea lui ca unitate a unui sistem, entitate relativă și opozitivă, componentă a unei structuri. E. Benveniste¹¹ dezvoltă teoretic acest statut, precizînd locul privilegiat, central, al cuvîntului în sistem, loc impus de dubla sa natură, ideală și formală. Cuvîntul apare ca o *unitate autonomă*, unitate semnificantă liberă, susceptibilă de a forma o frază și de a fi format din foneme. Semnul lingvistic, în statutul său semiotic, se definește prin raportare la cuvînt, unitate semnificativă fundamentală, deși H. Frei acordă și frazei calitatea de semn¹².

⁶ O reacție împotriva acestuia îlntînim și la Ion Coteanu, *Semantica și funcția reflexivă a limbii*, în PLG, VII, 1977, p. 15—21.

⁷ Cf. Sergiu A. George, *Limbă și gîndire în cultura indiană*, București, 1976, p. 42. Am folosit această trîmîtere, luînd-o în considerare din punctul de vedere al culegerii și informației realizate, textele indiene fiind greu accesibile. Despre importanța acordată cuvîntului în miturile cosmogonice, privit ca puterea primordială și ordonatoare, vezi și Ernst Cassirer, *Language and myth*, New York, 1953, p. 45.

⁸ Michel Pecheaux, C. Fuchs, A. Grésillou, P. Henry, *Analyse du discours. Langue et idéologie*, în „Langages”, martie 1975, nr. 37, p. 3—80.

⁹ Vezi o analiză a cuvîntului în romantism la Galvano della Volpe, *Critica gustului*, București, 1975, p. 83—88.

¹⁰ B. Collinder: „Postulăm existența în sine a cuvîntului ca realitate psihică și fizică” — apud Al. Rosetti, *Filozofia cuvîntului*, București, 1946, p. 23. Vezi și Georges Matoré, *La méthode en lexicologie. Domains français*, Paris, 1953, p. 19—23.

¹¹ Emile Benveniste, *Les niveaux de l'analyse linguistique*, în *Problèmes de linguistique générale*, Paris, 1966, p. 119—131.

¹² Apud Paul Miclău, *Semiotica lingvistică*, Timișoara, 1977, p. 38.

3. *Semn — simbol; arbitrar — motivat.* O discuție teoretică oricât de concisă nu poate ocoli dubla raportare a cuvîntului, pe de o parte la calitatea sa de semn într-un sistem de semne (vezi și caracterul fonologic al suportului fonic¹³) și pe de altă la caracterul său de simbol în relație cu gîndirea. Însăși comunicarea nu s-ar putea realiza fără ceea ce E. Cassirer numea funcția de reprezentare simbolică a limbii, care redă lingvistic gîndirea. Cuvîntul este determinat de forma simbolică a gîndirii, avînd un rol activ în cunoaștere¹⁴. Cuvîntul fiind însă o imprimare a logosului, realitatea, obiectul rămîn, epistemologic, inaccesibile limbii, care are însă posibilitatea imaginației și creației. K. Bühler numea „funcțiune de simbol” pe cea care, în procesul comunicării, reflectă invarianta sau conceptul. Cuvîntul este indispensabil legat de noțiune, deși aceasta-i devine uneori un „pat al lui Procust” (ca în sistemul totalitar al lui Wartburg și Hallig), deoarece cunoașterea cuprinsă de cuvînt nu rămîne numai la aspectul ei logic, obiectiv, ci și la aspectul subiectiv și afectiv, ambele forme fiind imperative ontologice. Mult invocatele limite și virtuți ale cuvîntului¹⁵ implică relația lui cu realitatea, cu interioritatea, dar și cu creația. Funcțiile cuvîntului nu trebuie confundate cu funcționarea¹⁶ (Saussure făcea distincția). În explicarea funcționării limbii ca sistem de sisteme, semnul este indispensabil.

Într-o accepție modernă, limba este totodată efect și condiție pentru gîndirea logică¹⁷, dar postulatul dependenței reciproce dintre gîndire și cuvînt a fost o descoperire romantică, intuitiv definită de Humboldt. Reevaluată de Saussure, această idee pătrunzătoare a fost condusă spre extreme în care limba devine modelatoare a conștiinței umane (Weisberger). Logica semnului din vechea cultură indiană era de un tip deosebit față de logica conceptului, *semnul* ca și *forma* ținînd de logica *realului*. Analizînd elementele acestei teorii, avem a face cu o concepție asemănătoare cu veracitatea ontologică a limbajului, afirmată de analiștii fenomenologi sau existențialiști¹⁸, mai mult decît cu o preconizată orientare semantică, axată pe o logică a cuvintelor¹⁹, orientare cu care semnul indian a fost asociat. Caracterele structurale proprii *semnului lingvistic*, necorporalitate (sistem de diferențe), biplanitate (strict funcțional) și arbitrar (în raport cu semnificatul), fac din acesta un semn *sui generis*, fiind totodată fundamente teoretice pentru unele sisteme de interpretare generate. Primele două conduc la conceperea limbii ca releu, scopul limbii fiind esențializat la redarea gîndirii, ceea ce va duce la mentalism sau la o semantică (poetică) „a cuantumului de gîndire și adevăr exprimat”²⁰, iar pe de

¹³ Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 40.

¹⁴ Ernst Cassirer, *Le langage et la construction du monde des objects*, în *Psychologie du langage*, Paris, 1933, p. 12—28.

¹⁵ Vezi, de exemplu, critica făcută cuvîntului de romanticii germani și de Bergson. Proust, Gide, Eluard, pentru limitele lui în a reda esența lucrurilor și a individualității, la care răspund exegezele laudative ale lui Baudelaire, Valéry, Mallarmé, Kleist.

¹⁶ Întorcîndu-se la materialitatea specifică limbii, autorii AAD (Michel Pecheaux ș.a., *op. cit.*, p. 6—25) reiau ideea de funcție în sens saussurian, opunînd-o funcționării limbii.

¹⁷ Vezi și Georges Matoré, *op. cit.*, p. 17—22.

¹⁸ Vezi Serge Doubrovsky, *De ce noua critică?*, București, 1977, p. 139.

¹⁹ P. Guiraud, *La sémantique*, Paris, 1972, p. 109.

²⁰ Galvano della Volpe, *op. cit.*, p. 96.

altă parte, prin absolutizarea arbitrarului, la o conștiință a „irealității” limbii²¹. În accepția sa lingvistică (cea impusă de Saussure), *semnul* este coordonat și limitat în dialectica sa de *arbitrar*. Alături de preexistența sistemului, arbitrarul devine în structuralism principiu care dă coerență metodei. În acest cadru, aserțiunea acceptată devine: subiectul nu vorbește limba, este vorbit de ea (principiu extrapolat și în poetică²²); limba devine astfel subiect în sens ontologic. Pe această coordonată se înscrie demersul autorilor analizei automate a discursului, care încearcă să propună o teorie nonsubiectivă a constituirii subiectului în discurs, context care exclude ideea însăși de analiză semantică. Teoriile chomskyene sînt amendate, de aceeași autori, pentru recursul lor inevitabil la o semantică universală, implicînd o hermeneutică²³ spontană specifică efectului subiectiv și care provine din imixtiunea în sistemul teoretic saussurian a două elemente străine de natura acestuia: subiectul și raportul său cu lumea.

Față de excluderea subiectivității prin absolutizarea arbitrarului, reacția pozițiilor antiformaliste cuprinde și poziția lui E. Benveniste²⁴, care instituie statutul subiectivității ca o condiție a limbajului, proprietate ce asigură limbii funcția de comunicare. Repudiata subiectivitate creatoare (vezi și rolul activ al cuvîntului lui Humboldt) este reînstituită ca element formativ din perspectiva studiilor antropologice²⁵, demers ce implică prioritatea *simbolului motivat* și plin de conținut, față de *semnul* gol și convențional (semnul este aici derivat din simbol, într-o filiație inversă față de Saussure, la care simbolul este o subclasă a semnului). Simbolul este legat prin conținut de mit, acesta fiind primul în toate sensurile, deci simbolul este procesul inițial, primar, fapt demonstrat și de studiile psihologice, ca și de analiza procesului de formare a imaginii, respectiv a gândirii, și acceptat adesea de lingviști²⁶.

Concluziile acestei teorii antropologice sînt întărite de serioase cercetări moderne, precum și de analiza semnului la vechii indieni. Gîndirea indiană a urmat un proces al obiectivării în cunoaștere, drum cronologic paralel cu evoluția reală a acesteia. Invers decît în antichitatea europeană, speculația a pornit din textul sacru, din exegeza actului ritual, a cărui natură simbolică explicită a devenit „model” pentru analiza lingvistică²⁷ (Panini a anticipat principiul structuralist al definirii formei prin funcție, așa cum s-a remarcat, totuși sugestiile acestei gramatici nu sînt încă epuizate pentru lingvistica actuală). Corespondența rit-limbă s-a stabilit pe funcții simbolice comune, prin care se realiza transferul magie sau semantic. Teoria europeană a cuvîntului-simbol al gândirii, asimilabilă formal cu natura simbolică a procesului metaforic indian, este, credem,

²¹ Roland Barthes, *Essais critiques*, Paris, 1964, p. 264.

²² Jacques Lacan, *Ecrits*, Paris, 1966, p. 9–15.

²³ Michel Pecheux ș.a., *op. cit.*, p. 9–18; *hermeneutică* este folosit aici cu sensul din logica și epistemologia actuală: disciplină a înțelegerii și interpretării informației științifice.

²⁴ Emile Benveniste, *De la subjectivité dans le langage*, in *Problèmes de linguistique générale*, Paris, 1966, p. 119–131.

²⁵ Gilbert Durand, *op. cit.*, p. 527–535.

²⁶ J. Delacroix, E. Cassirer, Merleau-Ponty, J. Vendryes (cuvintele sînt simboluri cu care operăm asupra ideilor noastre, așa cum operăm cu cifrele asupra numerelor), mai recent E. Lerch, Adam Schaff, Tzvetan Todorov etc. acceptă, în genere, primatul *simbolului* față de *semn*.

²⁷ Cf. Sergiu Al. George, *op. cit.*, p. 43.

esențial diferită de acesta, prin conținut, deoarece se referă la o gândire reflectată, iar gândirea, în însăși conceperea ei europeană, este impregnată de logică. Științele limbii, în stadiul lor actual, resimt încă amprenta decisivă a primatului „logos”-ului, pe când gândirea indiană a realizat un raționament semiotic specific, plasând analiza „structurilor logice” după analiza limbajului în general.

Încă din 1923, C. K. Ogden și I. A. Richards făceau o distincție clară între semne și simboluri²⁸. Simbolurile erau o clasă aparte de semne, folosite de oameni pentru a comunica sau ca instrumente ale gândirii, definiție ce ne apare convergentă cu o bună parte din teoriile altor lingviști. Motivarea este pusă tot mai des în acord cu sistemul limbii²⁹, fiind determinată de coeziunea și eficacitatea acestuia, iar statutul semnului este nuanțat în relație cu simbolul (atunci când trimite la alt semn, el devine simbol verbal³⁰). În studiul amintit³¹, Ullmann face interesante precizări în legătură cu motivarea, susținând că, sub raport lingvistic, motivarea face parte integrantă din ceea ce Chomsky a numit competență, aspectul creator al folosirii limbii, și se manifestă prin capacitatea de a inventa, sau cel puțin de a înțelege, un număr nelimitat de elemente lexicale. Într-o epocă de asalt neologistic, acest aspect al competenței are o importanță vitală.

4. *Semn-referent; natura și caracterul semnului lingvistic.* Spre deosebire de statutul semnului din semiotica de tip saussurian, care exclude referentul concret, semioza indiană funcționează pe baza unui semnificat concret, regula semnului neadmițând ruperea de referent, de „obiectul material”. Remarcăm revenirea, peste milenii, la o poziție conceptual comparabilă, în care identificarea semnificației cu obiectul perceptibil senzorial (teoria lui G. Frege, în care sensul este obiectiv, ca și gândirea) reduce în discuția teoretică raportul ontologic dintre limbaj și realitate. Sistemul filozofic al lui M. Heidegger, cu tot iraționalismul său, are meritul reliefării zonei ontologice: limba „condiționează” lucrurile și „determină” oamenii, cuvântul însuși fiind numit „locuința existenței”³². Psihologia gestaltistă argumentase și ea o percepție sincretică a realității structurate, din care se detașează unele aspecte mai pregnante ce vor fi denumite. Funcția reflexivă a limbii³³ se regăsește, afirmat, în limba interioară a lui Humboldt, explicând dimensiunea imaginării unor lumi hereale. Denominarea și funcția reflexivă ne apar convergente cu viziunea lui G. Durand, în care din matricea semiotică se desfășoară două modele fundamentale: „realul” și „imaginarul”.

Sintaxa lui Panini, construită pe relații ontologice, este incompatibilă cu structurile de adâncime chomskiene, care reia schema logicii aristotelice³⁴. Conceptul structurii de adâncime (comparat cu cel al „forme interne” la Humboldt, asociat la rindu-i cu semantica structuralistă³⁵)

²⁸ Cf. Stephen Ullmann, *art. cit.*, p. 3.

²⁹ Ion Coteanu, *op. cit.*, p. 21.

³⁰ Idem, *Stilistica funcțională a limbii române*, București, 1975, p. 23.

³¹ Stephen Ullmann, *art. cit.*, p. 3.

³² M. Heidegger, apud *Limbaj, logică, filozofie*, București, 1968, p. 253.

³³ Ion Coteanu, *op. cit.*, p. 18.

³⁴ Cf. Al. George Sergiu, *op. cit.*, p. 43.

³⁵ Bertil Malmberg, *Les nouvelles tendances de la linguistique*, Paris, 1966, p. 185.

repune în circulație universalile logice, în timp ce G. Durand fundamentează niște universalii simbolice, care se apropie de conținutul sistemului semiotic al limbii la indieni, ce se sustrage logicii, fără a fi alogic.

Analiza referențială, introdusă de celebrul triumghi al lui C. K. Ogden și I. A. Richards³⁶, pornește de la descrierea semnului în termenii unei relații ternare. Termenul numit *referent* reprezintă obiectul denumirii, dar nu reflectă realitatea obiectivă a acestuia, epistemologic, lucrul, realul rămânând inaccesibile ca și la Cassirer. Metoda lor analitică servește la o mai bună înțelegere a „arbitrarului”³⁷, și deschide calea analizei referențiale. „Natura triadică” a semnului este o teză esențială și în prima teorie semiotică cu mari consecințe în limbă, cea a lui Ch. S. Peirce, teză nuanțată și dezvoltată de Ch. W. Morris³⁸. Analiza semnului natural la indieni poate fi apropiată de această analiză semiotică, pe cînd reprezentarea lui într-un triumghi este surprinzător analogă cu cea a lui Ogden și Richards³⁹.

Revoluția produsă de Saussure nu rezidă în impunerea contrariilor sau în prevalarea teoretică a unui din termeni, ci în analiza naturii specifice a semnului lingvistic, analiză acceptată ca strict lingvistică. „Semnul scapă mereu, într-o măsură oarecare, voinței individuale sau sociale, iar acesta este caracterul său esențial [...] care nu se manifestă decît în limbă, la nivelul sistemului”⁴⁰. În general, conceptul de semn bilateral este inseparabil de sistemul saussurian, adecvat implicit și conceperii semnului în termeni relaționali. Natura specifică este determinată de unitatea a două elemente interioare conștiinței, constringînd la uniunea de nedespărțit a elementelor, pentru că semnul nu poate fi gîndit fără a fi spus, nici spus fără a fi gîndit, fenomen verificabil și în vorbirea interioară de care vorbește Lotman. Din punct de vedere lingvistic (saussurian) teoria tradițională a semnului ce „ține locul a ceva” nu este acceptabilă, necesară fiind tocmai uniunea expresie și conținut, formarea unui tot. Semnul saussurian își include propria semnificație, ca element constituent⁴¹, iar obiectul este exclus din el. Prin prisma analizei referențiale, semnului saussurian îi este reproșată⁴² condiția sa închisă în sine, care-l duce la situația de a nu semnifica nimic, ceea ce ar părea să fie incompatibil cu funcția sa de semn al unui sistem. Teoriile moderne semiotice acceptă însă și o funcție internă a semnului, pe lîngă o alta, externă, care-l vizează ca semn unilateral.

Sistemul de analiză a semnului elaborat de L. Hjelmslev⁴³ este consecvent immanent și se apropie poate cel mai mult de accepția semnului din celelalte științe. Semnul este definit prin funcții interne și externe (relații cu alte semne), iar limba este analizată numai ca formă, în tradiția

³⁶ C. K. Ogden and J. A. Richards, *The Meaning of Meaning*, London, 1953, p. 9—14.

³⁷ Paul Miclău, *op. cit.*, 1977, p. 21.

³⁸ Charles W. Morris, *Foundation of the Theory of Signs*, The University of Chicago Press, 1938, p. 6—22.

³⁹ Vezi și Al. George Sergiu, *op. cit.*, p. 52—80.

⁴⁰ Ferdinand de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1975, p. 34. Sublinierile ne aparțin.

⁴¹ Paul Miclău, *Le signe linguistique*, Paris, 1970, p. 8.

⁴² E. Vasiliu, *Semn, sens, referință*, în PLG, VII, 1977, p. 105—107.

⁴³ Louis Hjelmslev, *Prolégomènes à une théorie du langage*, Paris, 1963, p. 77, 79, 102, 103—104.

lui Saussure. Hjelmslev ajunge însă la o poziție extremă „antisubstanțialistă”. Semnul lui Hjelmslev va fi reprezentat grafic de așa-numitul trapez al lui Klaus Heger, trapez repus în discuție de Kurt Baldinger ⁴⁴, împreună cu „triumghiul lui Ullmann”, combinație din care se elaborează o teorie ce ar corespunde mai bine dublei naturi a semnului lingvistic (definit în termenii lui Hjelmslev). „Substanța” saussuriană, considerată nonlingvistică ⁴⁵, conduce la Hjelmslev spre arbitrarul sensului lingvistic, sens realizat în limbă prin principiul formei, iar descrierea lui revine antropologiei sociale. Introducând în analiza semnului verbal aspectul psihologic al teoriei comunicării, K. Bühler fundamenta principiul pertinentei abstracte a semnului lingvistic, cea care face posibilă funcția sa de semn în general. Hjelmslev teoretizează și el valabilitatea generală a semnului lingvistic, considerând-o determinată de principiul pertinentei exclusive a funcțiilor semnului. E. Benveniste ⁴⁶ aduce, la rându-i, unele precizări în analiza semnului, nemodificându-i însă caracterul dual, ajungând la concluzia că arbitrară nu este relația dintre cele două fețe, ci numai relația dintre obiect și semnificant, care duce spre motivarea obiectivă a desemnării. Obiectul rămânând însă în afara definiției semnului verbal, ca o entitate nelingvistică, analiza lui Benveniste este de tip saussurian, ca și cele ale lui Coseriu și Greimas.

Absolutizînd sistemul, concepția structuralistă imanentistă a făcut din semn (foaia cu două fețe) o natură impenetrabilă și indiferentă, care nu definește exclusiv nici un câmp de semnificații, adică nici realitatea obiectivă, nici pe cea subiectivă. Dar, cu toate că sensul era definit prin sistem, opozitiv, însuși părintele structuralismului apela la semnificația cuvîntului, așa cum s-a observat ⁴⁷, pentru a-și determina unitățile sistemului. Semnul lingvistic incluzînd însă semnificația, în unitatea laturilor sale, ea nu mai era analizabilă în afara semnului. Categoria semnificației va fi neglijată de aproape toți continuatorii lui Saussure, în același context cu eludarea din știința limbii a conținutului și a substanței. Reacția semioticii actuale (la care subscriem) față de această excludere este simptomatică pentru insistența cu care tinde spre descrierea sistemelor de semnificație, și nu a celor de semne preconizate de Saussure, dar mai ales pentru că vede în scopul cercetării unui sistem de semne însăși stabilirea conținutului său ⁴⁸. Studiul conținutului și al semnificației este cu atât mai necesar în știința limbii, și ea un sistem de semne. Pledoaria lui Tullio de Mauro pentru o semantică generală și istorică are în vedere aceleași imperative ale științei moderne a limbii, care a depășit și a incorporat rezultatele metodologice structuraliste.

Necesitatea stabilirii conținutului, a „cîmpului semnat”, își găsește argument în compararea cuvîntului-simbol la indieni și la Cassirer, de exemplu. Funcția simbolică fiind identică, ar urma ca cele două concepte să fie identice. Dar pe de o parte, semioza indiană era legată de un referent concret, pe cînd cuvîntul lui Cassirer era de natură spirituală, iar

⁴⁴ Kurt Baldinger, *Teoria semantică. Hacia una semantică moderna*. Madrid, 1970.

⁴⁵ Louis Hjelmslev, *op. cit.*, p. 99.

⁴⁶ Emil Benveniste, *Nature du signe linguistique*, în *op. cit.*, p. 49–55.

⁴⁷ Tullio de Mauro, *op. cit.*, p. 139–142.

⁴⁸ I. Lotman, *Problema semnificațiilor în sistemele modelatoare secundare*, în *Poetică și stilistică*, București, 1972, p. 345–355.

pe de alta, însăși gîndirea reflectată avea un conținut diferit. Dacă pentru descrierea semnului metoda referențială ni se pare mai potrivită (caracterul ternar) și deschisă la accesul abstracției semnului spre semnificat (sens), judecînd funcționarea limbii (diferită de funcțiile ei) ca un sistem de semnificații, semnul lingvistic poate fi interpretat, ca oricare alt semn, adică unilateral⁴⁹. Semnele verbale trebuie studiate în relație cu universul discursului, ceea ce impune, de asemenea, stabilirea „condițiilor de adevăr” cuprinse în limbă, deci, a conținutului ei.

Spunînd că „limbajul nu este mai convențional decît natural”, neavînd un obiect propriu, un cîmp semnificat care să-i revină exclusiv⁵⁰, antica dispută pare conciliată, dar studiul limbii nu poate rămîne la acest imanentism, căci determinarea conținutului specific al limbii revine cu necesitate lingvisticii.

Octombrie 1978

*Institutul de lingvistică
și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21*

⁴⁹ E. Vasilă, *op. cit.*, p. 115.

⁵⁰ Maurice Dayan, *Sémiotique et langage*, în „Semiotica”, 1972, nr. 2, p. 154.

ZAMFIRA MIHAIL, *Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1978, 254 p.

În ultimii ani se constată o orientare tot mai susținută spre abordarea, de obicei din perspectivă interdisciplinară, a diferitelor terminologii populare, în vederea evidențierii mijloacelor lexico-semantică de care dispun graiurile pentru a denumi aspecte ale realității.

Lucrarea Zamferei Mihail, apărută sub egida Institutului de studii sud-est europene, se înscrie acestei tendințe, ea reprezentând sinteza studiilor, constante și îndelungate, întreprinse de autoare asupra portului popular românesc.

Cartea are un capitol introductiv, în care se precizează obiectul și obiectivele cercetării, izvoarele și metodele folosite. Remarcăm problemele teoretice intervenite în discuție, dintre care amintim relația obiect-termen, noțiune-sens, aculturație și împrumut, corespondențe între terminologia etnografică și cea lingvistică. Impresionează bogăția și varietatea surselor din care s-a excerptat materialul lexical, alese astfel încât să permită stabilirea stratificării în spațiu și în timp a termenilor folosiți „în vorbire”: răspunsurile la anchetele dialectale directe și indirecte, la care autoarea a contribuit direct, marile corpusuri de documente scrise în românește sau în alte limbi, arhiva DLR, glosare regionale, monografiile dialectale, precum și lucrări etnografice, ultimele folosite cu spirit critic. Anexele de la sfârșitul cărții, cuprinzând întrebările din chestionarele ALR I și ALR II și localitățile anchetate, sînt utile celor interesați de oricare dintre domeniile terminologiei populare. O mențiune specială merită cele 38 de hărți, în primul rînd pentru ineditul cartografiilor răspîndirii unor termeni în secolul al XIX-lea și, în al doilea rînd, pentru că permit cunoașterea autentică a distribuției geografice a cuvintelor, în plan sincronie, și compararea ansamblurilor terminologice corespunzătoare unei noțiuni la etape diferite, în plan diacronic.

Aceeași documentare temeinică s-a făcut, după cum reiese din numeroasele note care completează lista izvoarelor și a lucrărilor de referință, și pentru realitățile și termenii corespunzători din limbile celorlalte popoare cu care a fost confruntat materialul românesc.

Materialul lexical analizat în capitolul de bază al cărții este structurat nu după tipurile de costum din fiecare zonă etnografică, ci după piesele componente, deoarece numai la acest nivel se pot surprinde modificările intervenite în portul popular românesc și se poate explica procesul denominației sale. În cadrul ansamblurilor onomasiologice, fiecare termen a fost analizat din punctul de vedere al originii, al vechimii sale și al ariei de circulație, corelîndu-se datele lingvistice cu fapte de istorie a civilizației, în special de etnografie, toate privite în contextul larg, cultural și lingvistic, sud-est european.

Păreri cu caracter de concluzii sînt exprimate la sfârșitul fiecărei secțiuni, ca și într-un capitol aparte, remarcabil prin observații generalizatoare, care vizează structura etimologică a terminologiei portului popular românesc, aria de răspîndire a termenilor și relațiile semantice specifice acestui compartiment lexical.

Lucrarea pe care o discutăm este o certă realizare a lingvisticii românești. Valoarea ei rezidă, după părerea noastră, mai întîi în însuși obiectul supus analizei și apoi în metoda de lucru.

Specificul terminologiei portului popular este determinat și de faptul că portul constituie un element caracterizant al unei națiuni, avînd rol important în cadrul vieții culturale și sociale a acesteia. „Portul popular românesc reprezintă sinteza pe care poporul român a realizat-o de-a lungul secolelor între funcțional și artistic, într-o manieră care îl diferențiază între celelalte popoare, deși influențele reciproce n-au lipsit niciodată” (p. 9). În consecință, ansamblul terminologic corespunzător are cîteva însușiri relevante în ce privește componența. Obiectele fundamentale, absolut necesare, sînt denumite prin elemente vechi, autohtone sau moștenite din latină, cu răspîndire generală, în timp ce piesele supuse schimbărilor, în special hainele de sărbătoare, sînt denumite prin elemente de origini diferite, cu răspîndire pe arii mai mici, în apropierea limbilor din care au fost împrumutate. Astfel, această terminologie reprezintă și ea o dovadă a permanenței românilor pe aceste meleaguri și a legăturilor neîntrerupte între provinciile românești.

În ce privește metoda de cercetare, se poate observa că autoarea a avut în vedere relația cuvintului cu designatul obiectiv, căci trăsăturile etnografice ale pleselor de port se reflectă în sensul denominativului, iar stratificarea realităților este determinantă pentru stratificarea terminologiei. Datele etnografice și istorico-sociale sînt indispensabile în cercetarea de față, și autoarea posedă cunoștințele și puterea de interpretare necesare. În planul limbii, cuvintele sînt analizate în interdependența lor, elementele fiecărui „microsistem de denotație” fiind prezentate în succesiunea lor cronologică și caracterizate adesea, fiecare în parte, prin raportare la întreg lanțul sinonimic. Se realizează astfel un studiu în primul rînd onomasiologic, completat cu o interpretare semasiologică, mai ales pentru explicarea relațiilor semantice care au stat la baza formării terminologiei populare a portului. Nu constituie obiectiv al cercetării analiza tuturor semnificațiilor unui cuvînt, nici chiar a acelor care au devenit elemente ale limbii comune, denumind plesile ale portului orășenesc.

Evidențiem în continuare alte cîteva aspecte meritorii ale cărții. Autoarea acordă o atenție deosebită problemei originii cuvintelor, informîndu-se cu grijă asupra părerilor exprimate într-o serie de lucrări românești și străine. Se bazează pe principii etimologice directe și-și formează opinia, originală sau similară altor lingviști, prin cercetarea aprofundată a tuturor elementelor definitorii ale unui cuvînt. Argumentele invocate pentru susținerea unui elimon vizează aria de răspîndire atît a termenului românesc (*cioareci, ciupag, șal*), cît și a corespondentului străin (*suman, berneveci, glugă*), datarea (*pălărie, glugă, cioareci*), sensul (*rochie, păstură, zădie*), prezența în aromână (*bundă*) etc. Pe baza acestora se precizează originea pînă acum necunoscută a unor cuvinte (*burdic, murea*), se propun alte etimologii pentru unii termeni (*bitușă, castnăc, dimti, zăvelcă, cortel, ilic, căput*), se aduc noi date menite a servi la descifrarea originii, deocamdată nesigure (*bundă, catrină, zeghe, pomeselnic*); totodată se completează cunoștințele despre cuvintele pe care alte limbi le-au luat din limba română (*glugă, brtu*). Adesea, analiza conduce la etimologie multiple, în special dacă termenii sînt priviți la nivelul întregii limbi (*cizmă, nădragi, șubă, cușmă, dulamă*). Aceste contribuții impun cartea atenției și acelor care vor elabora lucrări tratînd probleme de etimologie și care vor putea judeca valabilitatea afirmațiilor privind originea cuvintelor.

Comparînd materialul lexical din acest volum cu cel inclus în cele mai extinse lucrări lexicografice (DA, DLR), constatăm semnalarea aici, pentru prima dată, a unor cuvinte, nu puține la număr (*gitrac, jolnică, pîrșăică, vâlitoare, buștar*), a unor sensuri (la majoritatea cuvintelor), a unor variante (vezi *pantaloni, mantie, castnăc*), a primei atestări, uneori chiar cu două sute de ani mai vechi decît cea cunoscută pînă acum (*nădragi, cioareci, cojoc, papuci*), precum și corectarea definițiilor la o serie de cuvinte (*burnuz, ocolitoare, păclie, castnăc*).

Autoarea a lăsat, în general, deoparte datele pe care dicționarele ni le oferă cu privire la termenii analizați — sensuri, atestări, variante etc. —, ceea ce ne face să ne gîndim dacă nu e necesar ca în asemenea lucrări de sinteză să fie incluse și aceste date, pentru informarea mai completă a cititorului. Ne-am întărit de asemenea convingerea că numeroasele surse de material dialectal apărute în ultimul timp trebuie avute în vedere la elaborarea viitoarelor noastre lucrări lexicografice.

A adăuga la unii termeni completări privind aria (pieptar *înfundat*, prin jud. Sibiu, pantalonii *prici*, com. Boarta — jud. Sibiu, cuvîntul folosit numai ca adjectiv) sau sensul (pl. *foi, crătînțe*, „costum național f.”, com. Boarta; sensul acesta, ca și cel de „tăbile” pentru *foaie*, poate fi derivat din „bucată dreptunghiulară de...”, nu din „fustă”, care, în localitatea menționată, nu se cunoaște), a regreta neluarea în considerare a expresiilor pentru aprecierea importanței și vechimii termenului (*cămașă*), a reproșa lipsa notării consecvente a accentului nu se pare observabilă nesemnificativă în fața acestei lucrări de cîtă valoare științifică.

Octombrie 1978

Elena Comșulea
Institutul de Lingvistică
și istorie literară
Cluj-Napoca, str. Racoviță, 21

ALEXANDRU NICULESCU, *Individualitatea limbii române între limbile romanice. 2. Contribuții socioculturale*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1978, 333 p.

Reluarea demersului științific asupra definirii românei în context romanic, prin acest al doilea volum, reprezintă nu numai o continuare a preocupărilor autorului în acest domeniu, ci și o deschidere către noi modalități de investigare a problemei.

Așa după cum se subliniază și în *Cuvânt introductiv*, volumul de față încearcă să supună „unul examen complex, în cadrul relațiilor dintre limbă — societate — cultură [...], fenomenele constitutive caracteristice romanității românești: statutul sociocultural colocvial al latinei transplantate (neprelucrate de școli și de cultură) în regiunile dunărene, contactul cu latina Bizanțului, continuitatea unei *language loyalty* dar și dezvoltarea [...] fidelității tirzii față de cultura latină [...]” (p. 5).

Cartea are trei secțiuni (I. *Romanitatea românească*, II. *Occidentalizarea romanică a limbii și culturii românești moderne*, III. *Sintaxa romanică în perspectivă românească*), dar după problematică și modul de abordare are, de fapt, două părți.

În prima parte (cuprinzând primele două secțiuni) sunt tratate probleme legate de romanitatea de limbă și cultură, orientarea spre Occidentul romanic a limbii și culturii noastre, cultura latinistă în Transilvania etc.

Partea a doua, tratând probleme de sintaxă în context romanic, precum: *Determinarea în română și italiană, Pronominalizarea românească și romanică, Completivizarea romanică etc.*, aduce într-un cadru romanic comparativ unele mecanisme sintactice ale limbii române și, spre deosebire de prima parte, se adresează unui auditoriu mai restrins, deprins cu perspectiva generativă și contrastivă a faptelor de limbă.

Examinarea datelor istorice și lingvistice ale prezenței și conservării latinității în acest spațiu carpato-dunărean, în care, efectiv, administrația romană a durat mai puțin ca în celelalte provincii romane, a statutului familial, colocvial al latinei din Dacia, își afirmă comunitatea de opinie cu mai vechile luări de poziție ale literaturii noastre de specialitate în acest domeniu (I.-A. Candrea, S. Pușcariu, O. Densusianu, N. Iorga etc.).

Cartea vehiculează ca un bun câștigat ideea că influența latină s-a făcut simțită în Dacia încă înainte de cucerire și, privată de posibilitatea contactului neîntrerupt cu romanitatea occidentală, latina danubiană a menținut totuși strânse legături cu Bizanțul latin, până în secolele VI—VII, în a cărei filolatinitate s-a recunoscut. Cu toate acestea caracterul latinei devenite limba română era unul „rustic”, lexicul latin moștenit fiind expresia unor grupuri lingvistice conservatoare, „care, pentru a-și păstra identitatea, uzau de un cod lingvistic «restrins» [...] într-un repertoriu cultural elementar” (p. 16), singurul filon de cultură fiind legat de creștinism, care s-a răspândit în Dacia deosebit de după secolul al III-lea.

Aceste circumstanțe socioculturale au marcat de fapt „ruperea” (p. 16) latinei ce avea să devină română de latina Occidentului și au oferit, mai repede decît pentru celelalte limbi romanice, cadrul de a se constitui într-un idiom independent.

În aceste împrejurări s-a produs contactul cu celelalte limbi, nelatine, din sud-estul Europei. Era limba română constituită în momentul contactului cu slava? Autorul consideră că această problemă nu mai poate fi pusă, astăzi, în astfel de termeni. În fiecare moment al existenței sale o limbă este în același timp „formată” și „în formare” (p. 18). Important pentru limba română este că structura ei, în urma contactelor cu elemente alogene, a rămas mereu latină, ba chiar, proliferînd structura sa latină asupra elementelor alogene receptate, și-a întărit latinitatea.

Sub aspectul interferențelor culturale, însă, întreruperea contactelor cu latina Occidentului a plasat româna într-un proces de asimilare culturală bizantino-slav, care a creat pentru o perioadă îndelungată modele dominante în detrimentul celor originale latine. Acest fapt nu a atîns însă decît grupuri sociale restrînse, păturii socioculturale superioare.

Un spațiu important este consacrat în lucrare regăsirii filonului latin, la început prin legături mediate de alte culturi (polonă, rusă, neogreacă, germană, turcă). Acest proces a început la sfîrșitul secolului al XVIII-lea în Transilvania și s-a derulat diferit, dar paralel, în cele trei regiuni românești, sfîrșind prin „integrarea limbii și culturii românești moderne în Europa latino-romanică a Occidentului” (p. 55).

Spiritul apusean pătrunde în Transilvania odată cu evenimentele politice, religioase, culturale, premergătoare Școlii Ardelene. Procesul care are loc în Transilvania este strîns legat de spiritualitatea creată în jurul „dominiului Blajului” (p. 58).

Răspîndirea ideilor luminismului european, care pentru românii transilvăneni însemnau mijlocul de a căpăta „o identitate culturală specifică națiunii sale” (p. 62), punerea în circulație în limba română a cunoștințelor științifice, a culturii occidentale, a limbii latine, reprezentau tot atîtea filioane care au dus la crearea unei culturi de masă în Transilvania.

Spre deosebire de Moldova și Muntenia, unde regăsirea și receptarea Occidentului latino-romanice se face printr-un filtru „ortodox pravoslavnic” (p. 71), avînd ca destinatar doar cercuri restrînse, în Transilvania caracteristica principală a acestui proces este socializarea. Aici „se puneau bazele unei culturi naționale a poporului român care-și găsea în Occidentul latin confirmarea istoriei sale” (p. 68).

Dacă redescoperirea latinității și orientarea culturii noastre spre Occident revin Transilvaniei, deschiderea către romanitate se realizează mai ales în și prin Muntenia, astfel că, la mijlocul secolului al XIX-lea, cele trei provincii românești sînt sincronice în procesul ireversibil care a stat la baza limbii și culturii noastre moderne.

Perspectiva socioculturală pe care ne-a propus-o cartea ni se pare productivă și plină de sugestii. Urmărirea în strînsă legătură a faptelor de limbă cu cele de cultură a oferit o perspectivă mai largă, mai adecvată a domeniului abordat, fapt care recomandă lucrarea ca pe o reușită cu o largă audiență.

Octombrie 1978

A. Goția
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

M. BUCĂ, I. EVSEEV, FR. KIRÁLY, D. CRAȘOVEANU, LIVIA VASILUȚĂ, *Dicționar analogic și de sinonime al limbii române*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1978, 479 p.

Complexitatea fenomenelor de limbă, interesul specialiștilor și al publicului larg pentru acestea, precum și posibilitățile rapide și precise de informare oferite de lucrările lexicografice, privind cele mai variate domenii de activitate, constituie sursa unei activități prodigioase în acest sens și, de ce n-am spune-o, foarte pretențioasă, solicitînd cunoștințe temeinice de limbă, un volum de muncă deosebit și un timp relativ îndelungat de elaborare.

Produs al unei astfel de activități, *Dicționarul analogic și de sinonime* ocupă un loc aparte în istoria dicționarelor unilingve românești, începînd din a doua jumătate a sec. al XIX-lea și pînă azi, dicționare care înregistrează lexeme cu valoare sinonimică și analogice. Definit nu numai prin ascendențul firesc oferit de timp și tradiție, dicționarul se distinge și prin prisma elementelor noi de ordin lexicografic care-l individualizează. Modificări și înnoiri notabile a suferit în timp și limba — obiectul acestor investigații —, element deloc neglijabil, atît din perspectiva prelucrării materialului factual, cit și din aceea a posibilităților judecătorești de valoare ulterioare.

Apelîndu-se la criteriul semantic în sistematizarea și gruparea lexemelor, autorii au fost conștienți în egală măsură de meritele și riscurile unei astfel de întreprinderi (p. 5), concepția de ansamblu fiind subordonată unei funcționalități multiple.

Aria tematică, succint exprimată în titulatura celor trei domenii: *Omul, Natura și Societatea*, surprinde, prin termenii dați, varietatea impresionantă ca natură și număr a elementelor care alcătuiesc lumea înconjurătoare, universul uman, fără a fi epuizate toate posibilitățile lexematice și analitice existente în limba română. Cele 612 de grupări analogice însumează peste 27 000 de cuvinte, față de 17 000, cit înregistrează *Dicționarul analogic* al lui Șt. Florescu din 1938 (și jumătate față de *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX) din 1975).

Corelîndu-se termenii sinonimici cu cei analogici din vocabularul activ (asupra accepțiunii s-ar mai putea discuta, avînd în vedere categoriile de cuvinte incluse) și aparținînd unor sisteme funcționale diferite, au fost cuprinse în egală măsură substantivele, adjectivele, verbele și adverbele, formele diminutive, compusele, locuțiunile și expresiile, constituîndu-se un tablou lexical unitar și veridic, necesar informării imediate. Sînt surprinse, în același timp, indirect, o serie de aspecte interesînd planul lexical: bogăția și varietatea vocabularului, raporturile dintre sens — categorie gramaticală și familia cuvîntului, relația lexem-mijloc analitic etc. Se oferă, astfel, cercetării lexicologice românești o sursă prețioasă nu numai de material lingvistic propriu-zis, ci și de idei, sugerate, adesea, cu generozitate de formula preconizată în lucrarea grupărilor analogice. Aranjamentul sintetic și atotcuprinzător al materialului lexical subordonat acestora urmează o schemă constantă, unitară și suficient de mobilă pentru a putea cuprinde diversitatea materialului investigat, în final operîndu-se corelări binevenite între grupurile analogice tangente.

Consultarea rapidă și eficientă a dicționarului este susținută nu numai de ordonarea alfabetică a articolelor redacționale, ci și de indicele grupurilor analogice care o precedă și de substanțialul indice de cuvinte care o urmează și care însumează, cu trimiterile de rigoare, întregul bagaj lexical prelucrat.

Rigurozitățile izvorite din tehnica redacțională adoptată, dincolo de calitățile majore indiscutabile conferite lucrării, au generat și o seamă de situații a căror soluționare poate părea uneori echivocă sau chiar mai puțin mulțumitoare pentru fenomenul respectiv. În afara unor neconcordanțe sau inconsecvențe semnificabile la niveluri diferite (de pildă, la *Păsărele* —

429 — se dă și *pasărea-muscă „colibri”*, care în inventar (p. 406) lipsește; la *Acoperământul pe cap* — 1 — se trimitte și la grupul analogic *obiecte de îmbrăcăminte*, care de fapt nu există), considerăm că anumite nedumeriri privind tehnica de selecție și de interpretare s-ar putea evita în bună măsură prin lărgirea corespunzătoare a principiilor teoretice și metodologice expuse în prefață.

Conceptele reprezentate prin grupările analogice apar într-o gamă foarte diferită de generalizare, cu consecințe firești asupra termenilor aferenți, atât sub raport cifric cât și în ceea ce privește oportunitatea includerii unor termeni într-unul sau altul din grupări. Există, de pildă, *Doctor* (și nu *Cadru medical*), dar apare *Instituții sanitare* (și nu *Spital*). Dificultățile sporesc când conceptele vizează și aspectualitatea unor acțiuni. La *Aeronavă* (12), de pildă, se dă *amarțiza* — *amarțizare* (neînregistrat deocamdată în nici un dicționar — vezi MDENC, DEX, DN₃, inclusiv *Dicționarul de astronomie și astronomică* — dar virtual posibil), repetate la *Coborâre* (107) și *Sosire* (535), în timp ce *aseleniza* — *aselenizare* sau *aluniza* — *alunizare* nu apar deloc la (12), deși impuneau un regim asemănător cu *amarțiza*.

Un sondaj asupra inventarului lexical, atât de bogat, dealtfel, ne dezvăluie, de exemplu, o serie sinonimică pentru *Cap* (74), dar nu și pentru *Gură* (cf. *bot, cloc, plise, clonț* etc.), menționările din dicționar a unor interesând alte grupări. Animalele, plantele sau păsările sînt nuanțat asociate, dar lipsesc păsările de vinat, cum ar fi: *ierunca, fazanul, dropia sau prepelia*; lipsesc, de asemenea, termenii privitori la mijloace tehnice de transmitere la distanță: *televizor, telefoto, telefon, telegraf, telex* (*radio* și *televizor* apar doar pentru a indica „măsuța” destinată acestora, iar *telefon* și *telegraf*, pentru *fir de telefon* (*telegraf*)); menționăm alci și faptul că există soluții tehnoredacționale unitare pentru elementele de compunere (vezi *ante-, anti-, simili-, post-*), dar nu și pentru *radio-* sau *tele-*, care nu sînt menționate deloc.

Polisemantismul și determinarea serilor sinonimice și analogice ridică suficiente dificultăți, ceea ce, credem, explică, în parte, lipsa unor termeni sau rezolvarea neuniformă a unor situații identice. În timp ce se pune pe același plan *cronică* și *cronograf* (vezi 181), nu apare sinonimul *hronic* (inv.); de asemenea, la *Carte* (77) se dă *uoraj* (inv.) sau *op* (livresc), dar nu se dă și *operat* (latinism — vezi DEX); pentru *buletin* (181) „legitimăție” se dă separat *buletin de identitate*, deși exista tehnica de la *foaie (dotală)*, în timp ce la *Jurnalistică* (323) nu se menționează sub nici o formă primul sens al cuvîntului, după cum atestă și DEX „publicație periodică...”, pentru seria *jurnal, gazetă* ș.a.m.d.; la *Teatru* (562), unde este *piesă (de teatru)*, nu găsim nici *repertoriu* și nici *regie* — aceasta fiind consemnată doar la verb „a semna regia (unui film)” — (93) și ca „tutungerie” — (341). Situații asemănătoare observăm și la categoria adjectivului sau a adverbului: la *Teatru* (562) se dau adjectivele *dramatic, scenic, teatral* și chiar *de teatru*, dar nu și *regizoral* (vezi DEX); la *Convorbire* (126) apar substantivele *deliberare* și *deliberație*, dar nu sînt consemnate adjectivele *deliberant* sau *deliberativ*; la *Acțiune* (4) dacă se dă *strădalnic* (inv. și reg.) s-ar impune și prezența lui *ostenitor* (inv. și pop.) ș.a.m.d.

Ținînd seama de unele particularități morfologice, cu repercusiuni în planul semic (derivarea cu sufixe specifice, construcții de tipul de + ... , *în mod* + ... etc.) și pentru a evita repetarea unor termeni în dauna prezenței altora, era necesară, credem, o soluționare metodologică de principiu și expusă ca atare. Afirmția se susține și în ceea ce privește unele particularități privind termenii figurați și locuțiunile și expresiile, cu valori polisemantice, dat fiind că aceste categorii reprezintă un potențial lexicemic însemnat la nivelul domeniilor consemnate.

Dicționarul analogic și de sinonime, lucrare de incontestabilă valoare, constituie o întregire simțitoare a mijloacelor de informare lingvistică oferite publicului larg și totodată o realizare lexicografică românească de ținută, un omagiu adus limbii române.

Octombrie 1978

Doina Negomitreanu
Centrul de științe sociale
Universitatea din Craiova

DUMITRU IRIMIA, *Structura gramaticală a limbii române*. Verbul, Iași, Editura Junimea, 1976, 306 p.

Binevenită și de real folos pentru toți cei interesați de fenomenul lingvistic românesc, lucrarea lui Dumitru Irimia sintetizează opiniile de pînă acum asupra verbului românesc, reținînd pe cele conforme punctului său de vedere sau avînsind păreri proprii. Autorul se plasează pe pozițiile unor metode moderne de cercetare, fără însă să subestimeze metodele clasice.

Lucrarea situează verbul, element fundamental în procesul de comunicare, într-o perspectivă monografică, „[...] aducînd la un loc cele două ipostaze esențiale sub care se prezintă,

ca unitate lexico-gramaticală, supusă flexiunii, și ca nucleu al propoziției, unitate de bază a comunicării" (p. 5).

E definit verbul, arătându-se că el exprimă mai ales *acțiunii, stări, fenomene, existența*, toate văzute și comunicate *dinamic*, sub formă de *proces*. Definind și substantivul, autorul evidențiază specificul acestor două unități lexico-gramaticale, opoziția dintre ele la nivel semantic constituindu-se și manifestându-se în perspectiva de concepere și de exprimare a realității. Autorul subliniază faptul că trăsăturile specifice, definitorii, ale verbului apar deplin în evidență la nivelurile structurii gramaticale, verbul selectând dintre categoriile gramaticale tocmai pe acelea care au sau care dezvoltă un caracter dinamic, cum este timpul sau modul. Dinamismul caracterizează verbul și la nivel sintactic, funcția de predicat, prin excelență verbală, însemnând actualizare, fiind de fapt „[...] un proces de «trezire» a unor elemente lingvistice din starea de «inerție» proprie «depozitului» lexical, care este *inventarul* oricărei limbi" (p. 9).

În economia lucrării, capitolul consacrat morfologiei verbului ocupă locul cel mai important. Vorbind de structura morfologică a verbului autorul remarcă cu justețe că „pentru ca un sens lexical să devină, din *potențial*, *real*, trebuie ca rădăcina să intre în relații de solidaritate cu *flectivul*, la rîndul său purtător al unor *predispoziții* (potențe) semantic-gramaticale [...]” (p. 13).

În stabilirea diferitelor clase de verbe, D. Irimia are în vedere atît notele comune, cît și pe cele diferențiative din comportamentul verbelor considerate individual, în diverse situații morfologice și sintactice. După comportamentul lor în timpul flexiunii, verbele sînt împărțite mai întîi în două mari clase: regulate și neregulate, primele păstrînd, în linii generale, neschimbată rădăcina în toată paradigma. Arătînd că „[...] se impune ca fundamental, pentru o clasificare morfologică a verbelor regulate, criteriul temel verbale, al schimbării temelor verbale” (p. 31), autorul distinge cinci grupe, cinci tipuri de flexiune verbală. Unele din cele cinci tipuri se subîmpart în cite două clase.

Cu finețe sînt analizate categoriile gramaticale ale verbului (modul, timpul, numărul, persoana și diateza), precum și valorile particulare temporale, modale, uneori aspectuale ale unor timpuri verbale, împrejurările în care acestea apar. Sînt minușios prezentate structurile morfologice ale tuturor timpurilor și modurilor.

În capitolul de sintaxă a verbului se tratează mai întîi problema verbelor nepredicative (cele copulative și cele semiauxiliare), autorul insistînd asupra laturii semantice care condiționează apartenența lor la aceste clase. Din perspectiva relațiilor sintactice în care intră verbul, sînt discutate apoi verbele personale și impersonale, cele tranzitive și intranzitive. Autorul consideră verbe tranzitive și pe cele care intră în relație cu un complement indirect sau sociativ (ca de exemplu *a corespunde*, *a aparține*, *a-i plăcea*), pe acestea numindu-le tranzitive indirecte. Intranzitive sînt socotite doar verbele care nu admit un complement-obiect, care „[...] nu admit o relație sintactică cu un astfel de complement, pentru că *nu le este necesar* din punct de vedere semantic” (p. 162). Realizîndu-se sintactic, categoria gramaticală a diatezei este tratată în acest capitol. În afară de diatezele activă, pasivă și reflexivă, autorul distinge diateza reciprocă, în cazul acestor două din urmă insistîndu-se asupra diferențelor dintre ele. Sînt destul de multe verbe pronominale însoțite de pronume reflexiv (ca *a se întîmpla*, *a se uita*, *a se trezi*, *a se hotărî* etc.), care nu sînt la diateza reflexivă. În observațiile asupra diatezei verbale, D. Irimia face pertinente și fine disocieri între verbe, privind acceptarea acestor categorii gramaticale. Sînt considerate ca fiind exterioare categoriei gramaticale a diatezei verbele tranzitive indirecte, cele intranzitive și cele impersonale, ele fiind încadrate, îndeobște, la diateza activă.

Pe linia unor cercetări mai noi de gramatică românească, autorul admite că predicatul verbal poate fi, din punctul de vedere al alcătuirii sale, simplu, compus și complex, arătînd pentru fiecare în parte structura, rolul elementelor componente, intercondiționările dintre ele în realizarea predicției.

Lucrarea se încheie cu utile anexe cuprinzînd conjugarea verbelor regulate și a celor neregulate, cu un bogat indice al comportării verbelor românești, din punct de vedere fonetic, morfologic și sintactic, precum și cu o bibliografie a lucrărilor folosite de autor.

Prin cele cîteva observații și sugestiile de amănunt pe care le vom face nu intenționăm cîtuși de puțin să diminuăm valoarea lucrării. Mai întîi cîteva abateri ortografice, unele, foarte posibil, greșeli de tipar: *i* din *cîrți*, *lucrezi*, *cobori* etc. e numit *ultrascurt* (p. 40), dar și *ultra scurt* (p. 42); *mai*, *și*, *tot* etc. sînt numite *adverbe regim* (p. 98, 115, 117 etc.) și *adverbe-regim* (p. 110, 135); *nemaiputîndu-i* e ortografiat *ne mai putîndu-i* (p. 137). Sîntem de părere că omonimia *eu vreau — ei vreau* nu apare doar în limba vorbită (p. 41). Vorbind de accentuarea formelor la paradigma prezentului indicativ, autorul ar fi putut aminti, măcar într-o notă, eventual pentru a le combate, accentuări ca *făceți*, *vindeți* etc., cu atît mai mult cu cît ele pot fi auzite adesea chiar în emisiuni de radio sau televiziune. În *Anexe*, la conjugarea verbelor neregulate, ar fi fost bine să se dea paradigma completă a lui *a fi* la indicativ prezent (adică și formele *îs*, *-s*, *îi*, *e* etc.) și la conjunctiv prezent, precum și persoana a III-a a prezentului conjunctiv al tuturor verbelor

neregulate, mai ales că, așa cum preconizează însuși autorul, lucrarea se vrea, în special prin această parte, un instrument util și strălucitor care studiază limba română.

Privitor la *Indice* avem de făcut câteva observații. Astfel, *legăna* (p. 256) și *vătăma* (p. 259) sînt date că se conjugă ca *boteza*, respectiv *căpăta* (dar eu *botez* — eu *leagăn*; tu *vatămi* — tu *capești*). Unele verbe date în *Indice* că se conjugă cu sufixul *-ez*, respectiv *-esc* la prezentul indicativului și conjunctivului, sînt flexionate adesea și fără sufix: *defalca*, *ingenunchea*, *ingreuna*, *intina*, *mădăia*; *dălnut*, *drăcui*, *huidui*, *tămădui*, *se tîngu* etc., iar *melița* se conjugă foarte rar cu sufix. Alte verbe, trecute în *Indice* în clasa celor ce se conjugă fără sufixele de mai sus, sînt folosite și cu sufix: *dibui*, *întrui*, *se lăfăi*, *mintui*, *molfăi*, *moșăi*, *stăru* etc. Deși autorul atrage atenția că „se au în vedere întrebările cele mai frecvente, specifice în primul rînd limbii literare” (p. 244), credem că era bine să se dea pentru aceste verbe, în notă, și cealaltă variantă de conjugare, așa cum s-a făcut în cazul altor verbe, pentru că adesea e greu de spus care din aceste forme sînt întrebinate mai frecvent. În sfîrșit, la p. 297, primul rînd (TIPUL IV DE FLEXIUNE) a fost omis, iar în josul paginii în loc de TIPUL IV DE FLEXIUNE trebuia TIPUL V...

Repetăm, aceste greșeli (și altele, evident de tipar, pe care nu le semnalăm) nu scad meritele lucrării lui D. Irimia, făcîndu-ne să așteptăm cu interes alte contribuții ale autorului privind structura limbii române.

Octombrie 1978

Viorel Bidtan
Institutul de lingvistică
și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

DIMITRIE CANTEMIR, *Istoria teroglică*. Ediție îngrijită, note și glosar de Ion Verdeș și P. P. Panaltescu. Prefață și tabel cronologic de Alexandru Dușu, vol. I—II, București, Editura Minerva, 1978, 346 + 360 p.

Dimitrie Cantemir, interpretat de... Antologie, prefață, cronologie și bibliografie de Suzana Carmen Dumitrescu, București, Editura Eminescu, 1977, 270 p.

Printr-o coincidență fericită, la două edituri bucureștene au apărut două lucrări ce au în comun un nume ilustru, Dimitrie Cantemir: o ediție a *Istoriei teroglice*, alcătuită la Editura Minerva (1978), și *Dimitrie Cantemir*, apărut în binecunoscuta colecție „Biblioteca critică” a Editurii Eminescu (1977).

1. *Istoria teroglică* a mai văzut lumina tiparului în 1965 (ed. P. P. Panaltescu și I. Verdeș) și în 1973 (prefață de V. Căndea, text stabilit și glosar de Stela Toma, studiu introductiv, note, bibliografie și indice de N. Stolcescu). În raport cu acestea, ediția de față, apărută în 1978 în „Biblioteca pentru toți” (lector Carmen Dumitrescu), este prima care pune *Istoria teroglică* la îndemîna unor cercuri largi de cititori, ceea ce, după cum pe drept cuvînt remarcă Al. Dușu în prefață, „ar fi fost de neconceput în prima parte a secolului nostru”. Ediția de față, care are la bază ediția din 1965, a fost supusă unui serios control de către I. Verdeș, profund cunoscător al operei lui D. Cantemir. Editorul a revizuit textul, a elaborat un număr sporit de prețioase note explicative — care conferă o înaltă înaltă intelectuală ediției — și a întocmit un minunat glosar.

Ediția a fost întregită printr-o bine documentată prefață și un substanțial tabel cronologic, ambele datorate lui Al. Dușu.

De un mare interes din punct de vedere lingvistic este glosarul, extrem de bogat, pe măsura lexicului atît de variat, arhaic, popular și neologic, vehiculat de Cantemir în *Istoria teroglică*; într-adevăr, glosarul se întinde pe mai bine de 125 de pagini, ceea ce este foarte mult, odată ce textul are cca 550 de pagini, dintre care 2/3 aparțin comentariilor din amintitele note de subsol. Editorul a făcut un efort deosebit în special în descifrarea semnificației cuvintelor și a expresiilor cu sens filozofic, pentru care a cercetat corespondențele în terminologia aristotelică, în circulație în filozofia vremii în estul Europei. Aceasta cu atît mai mult cu cît D. Cantemir a fost nevoit să scoată din nimic un vocabular filozofic (G. Călinescu, *Istoria literaturii române*, București, 1941, p. 41).

În glosar sînt cuprinse mai ales cuvintele arhaice sau regionale, cărora I. Verdeș le dă corespondența din limba comună de azi, de ex.: *hulub* „porumbel”, *oblici* „a afla, a descoperi”, *sămăluire* „asemănare”, *topșica* „a otrăvi”, *pesti* „a întîrzi”, *loci* „a ascuți”, *țipar* „formă”, *iarbă* „plantă medicinală” etc. De asemenea, editorul acordă o atenție deosebită fonetismelor

specifice, de ex. *dzuă* pentru *ziua*, *Dumnedzău* pentru *Dumnezeu*, *nuăr* pentru *nor*, *bișug* pentru *belșug*, *candilă* pentru *candelă* etc., dar, după părerea noastră, ar fi trebuit specificat că este vorba despre fonetisme, spre a le distinge de celelalte, care sînt cuvinte diferite. Remarcăm însă că alte forme regionale lipsesc din glosar, de ex. *pasiri* (p. 172), *imbă* (p. 163) etc. Foarte lăudabilă este inițiativa editorului de a fi adăugat, atunci cînd a fost cazul, expresii sau turnuri speciale, de pildă: *a-și trage duhul*, „*a-și trage aerul*”, *bunătățile obiceinice*, „*virtuțile morale, bunele moravuri*”, *dzuă izbîndzii*, „*ziua răfueii, a răzbunării*”, *izvodul norocului*, „*cartea vieții*”, *puterile firii*, „*forțele naturii*”, *dor dulce*, „*dorință înfocată*”, *cuvînt prost*, „*zicală, proverb*”, *binele de obște*, „*binele general*”.

Se poate afirma că, în general, glosarul a fost alcătuit cu multă grijă și că își atinge scopul principal, acela de a contribui la o largă difuzare a romanului lui D. Cantemir.

Din perspectivă lexicografică se impun și cîteva observații critice, pe care le prezentăm succint în vederea unei eventuale reeditări a acestui excelent text:

— Cuvintele scrise cu caractere grecești în original nu-și au locul în glosar, ci în notele de subsol, unde ar fi trebuit explicat ce înseamnă (vezi p. 258, 307). Este neîndoielnic că cititorul *Istoriei*, necunoscînd limba greacă, nu va ști unde să caute cuvintele grecești în glosar.

— Cînd un termen polisemantic cunoaște în textul lui D. Cantemir și accepția actuală, credem că mai indicat ar fi fost să se folosească un sinonim al lui, nu chiar termenul respectiv (așa se procedează, de ex., la *anomalie*, *antidot*, *asprime*, *aspru*, *austru*, *bold*, *cataractă*, *cină* etc.). Dar, la cuvinte monosemantice, a se nota ca „explicație” același cuvînt ca cel din titlu este de-a dreptul de neconceput; totuși așa se procedează, de ex., la *cabala* sau *planetă*.

— Cu aceasta ajungem la un alt punct critic al glosarului: se explică unii termeni de largă răspîndire. Considerăm astfel că unele cuvinte din glosar ar fi putut lipsi, fiind bine cunoscute de orice vorbitor al limbii române și neavînd semnificații suplimentare; în această categorie intră, de ex., *camătă*, *tăgădui*, *noimă*, *tămăduire*, *pacoste*, *palat*, *blînd*; în schimb se poate observa absența din glosar a unor cuvinte rare, ca *imbumbăca*, *înăcăji*, sau a unor sensuri deosebite, ca la *tei* (p. 173).

— Tehnica lexicografică curentă cere ca cuvîntul-titlu să fie singur și nu însoțit de alte cuvinte cu care formează o anumită unitate. Astfel, nu se obișnuiește ca *butucul morții*, *clătițele firești*, *dor dulce*, *duhul cel mai de pe urmă*, *ducere în grabă*, *dzuă izbîndzii* etc. să constituie titluri; după regula generală, secvențele citate ar fi trebuit să figureze la unul dintre cuvintele din construcția respectivă, conform criteriilor pe care și le impune autorul, cu atît mai mult cu cit, de ex., sub *duh* apar unele expresii, iar sub *duhul cel mai de pe urmă* altele!

— În glosare, ca și în dicționare, substantivele apar la sg., cu excepția substantivelor plurale *tantum*. În glosarul *Istoriei ieroglifice* însă apar ca titlu la plural și substantive care cunosc singularul, de ex. *categorii*, *duhuri* (bărbătești).

— În fine, de dorit ar fi fost, mai ales pentru buna înțelegere a cuvintelor polisemantice (cele mai numeroase!), să se fi indicat pagina unde se întîlnesc în text.

Mai presus de aceste observații, care vizează ameliorarea glosarului, atît în sensul accesibilității lui marilor mase, cît și în sensul exigențelor lexicografice, întreaga ediție, care poartă pecetea erudiției lui I. Verdeș, este extrem de valoroasă, pentru că înlesnește familiarizarea unui public larg cu una dintre capodoperele literaturii române din trecut.

2. *Dimitrie Cantemir interpretat de...* este o antologie alcătuită de Suzana Carmen Dumitrescu. Trebuie precizat că aceasta este lucrarea de debut a editoarei, îndeaproape ghidată de gustul sigur al rafinatei poete, de data aceasta în postură de lectoră a cărții, Aurelia Batală.

Este bine cunoscut că opera lui Dimitrie Cantemir a fost supusă la numeroase — uneori contradictorii — interpretări, și în trecut, dar mai ales în vremea din urmă, în special în anul 1973, cînd s-au împlinit 300 de ani de la nașterea lui D. Cantemir, așa că nu a fost o sarcină prea ușoară a selecta, cu gust, textele cele mai potrivite din exegeza cantemiriană. Meritul editoarei este că a reușit, într-un număr limitat de coli, impuse de exigențele colecției „Biblioteca critică”, să cuprindă cîteva dintre cele mai semnificative pagini despre Dimitrie Cantemir.

Înarmată cu o bună știință a „arhitecturii” unei asemenea lucrări, Suzana Carmen Dumitrescu, după ce pune pe cititori în contact direct cu două fragmente grăitoare din opera lui D. Cantemir (din *Istoria ieroglifică* și *Descrierea Moldovei*), a clasificat opiniile despre opera lui Cantemir în două mari secțiuni. În *Portrete contemporane în posteritate* a recompus figura marelui scriitor din crochirlor datorate lui Nicolae Costin, Radu Popescu, I. Neculce, M. Kogălniceanu, N. Iorga, P. P. Panaitescu, L. Blaga, Mihnea Gheorghiu, Ion Dodu Bălan. Capitolul următor, cel mai vast, este dedicat lui D. Cantemir ca *personalitate a culturii românești*. Aici editoarea a grupat o serie de contribuții ale unor specialiști cunoscuți — precum G. Călinescu, Perpessiciu, Al. Pîru, C. C. Giurescu, V. Căndea, P. Valda etc. — care evidențiază cîteva dintre laturile de seamă ale principelui moldav: dimensiunea istoricului, dimensiunea literatului, dimensiunea universală, expresia lingvistică, arta poetică. Ne rețin atenția în special ultimele două capitole

amintite, care se ocupă, cu alte cuvinte, de limba și stilul lui Dimitrie Cantemir. Astfel, în capitolul *expresia lingvistică* sint inserate fragmente din două articole ale academicienilor Al. Rosetti și Iorgu Iordan, primul cuprinzând observații despre limba lui D. Cantemir în *Istoria ieroglifică*, cel de-al doilea despre limba lui D. Cantemir în cele trei opere ale sale scrise în românește. În *Arta poetică* sint urmărite aspecte speciale ale stilului lui D. Cantemir: retorica (Șerban Cioculescu), metafora (D. Bălăeț), structurile sinonimice binare (Al. Niculescu). Toate aceste articole propun perspective interesante din care se pot studia, în continuare, diverse fațete ale operei cantemiriene. Ca o notă bună pentru editoare observăm cu satisfacție că aceasta a verificat citatele din D. Cantemir, date în antologia sa după cele mai bune ediții ale operei lui Dimitrie Cantemir, de ex. *Istoria ieroglifică* după ed. Stela Toma (București, 1973), *Divanul* după ed. V. Cădea (București, 1974) etc.

De acord cu trierea articolelor incluse în volum, considerăm că poate și-ar fi găsit locul la capitolul *limbă* încă două: *Limba lui Dimitrie Cantemir* de E. Petrovici (în LR, II, 1953, nr. 6, p. 5 ș.u.) și (evident în traducerea în limba română) Stela Toma, *Über den Wortschatz in Cantemirs Roman „Istoria ieroglifică”*, în „Dacoromania”, 2, 1975, p. 288 ș.u., așa după cum în capitolul *stil* s-ar fi putut extrage o parte din valorosul studiu *Stilul lui Dimitrie Cantemir* de Dragoș Protopopescu, publicat în „Analele Academiei Române”, 1915.

Lucrarea se încheie cu o bibliografie, în general bine pusă la punct. Desigur că aceasta, potrivit profilului colecției, este selectivă; ne întrebăm însă de ce unele articole care apar citate în subsolul articolelor integrate în volum apar în bibliografie, și altele nu (de ex. V. Cădea, *Dimitrie Cantemir și începuturile chestiunii orientale*, citat la p. 175, nota 3; Șerban Cioculescu, *Despre stilul lui Dimitrie Cantemir*, în „Tribuna”, II, 1958, nr. 35/82, p. 1 și 7, citat la p. 250; L. Démeny, *Continuitate și erudicie în Hronleul vechimei a romano-moldo-vlahilor*, în „Magazin istoric”, 7, 1973, nr. 9 (78), p. 38 ș.u., citat la p. 178, nota 6 etc.).

Dintre scrierile despre Dimitrie Cantemir credem că s-ar fi convenit să fie amintit volumul care reunește lucrările consacrate lui Dimitrie Cantemir cu prilejul împlinirii a 300 de ani de la naștere, în 1973, la colocviul științific din Berlin. Volumul *Ein bedeutender Gelehrter an der Schwelle zur Frühaufklärung: Dimitrie Cantemir (1673–1725)*, Akademie-Verlag, Berlin, 1973, cuprinde atât contribuții românești (datorate lui Șerban Cioculescu, M. Diaconescu), cit și contribuții străine (W. Bahner — autor și al unui alt articol despre Cantemir, publicat în „Beiträge zur romanischen Philologie”, 1968, p. 49–72 —, J. Irmscher, E. Werner, W. Markov, H. Grashoff, P. Hoffmann).

În fine, poate nu ar fi trebuit uitat nici capitolul consacrat lui Dimitrie Cantemir de către L. Șăineanu, în *Istoria filologiei române*, București, 1892, p. 59–73.

Înainte de a sfârși, semnălam că s-au strecurat două erori: G. Ivănescu, *Problemele capitale ale vechii române literare* este un volum, deci trebuia încadrat la secțiunea A, în schimb A. Armbruster, *Dimitrie Cantemir și romanitatea românților* este un articol, deci trebuia trecut în secțiunea B.

Volumul mai conține o concentrată *Prefață* și un bine întocmit *Tabel cronologic*. În întregime, se poate constata că această carte a fost alcătuită nu numai cu seriozitate, dar și cu pasiune, dovadă a unui frumos început de drum în domeniul filologiei românești.

Martie 1978

Florica Dimitrescu
Universitatea din București
Facultatea de limba și literatură română
București, str. E. Quinet, 7

Radovi Simpozijuma o jugoslovensko-rumunskim jezičko-dijalektalnim interferencijama i filološkim paralelizmima — Actele Simpozionului dedicat interferențelor lingvistico-dialectale și paralelismelor filologice iugoslavo-române (Zrenjanin 9–13.X.1974), Pančevo—Zrenjanin, Libertatea, Societatea de limba română din P.S.A. Voivodina, 1977, 559 p.

Consensem am într-o cronică a revistei noastre organizarea, la Zrenjanin (Iugoslavia), în octombrie 1974, a celui de-al III-lea simpozion iugoslavo-român, la care au participat, cu comunicări, cadre didactice și cercetători din cele două țări vecine și prietene (vezi CL, XX, 1975, nr. 1, p. 113). În mai 1978 a ieșit de sub tipar, sub îngrijirea unui comitet de redacție, condus de prof. dr. Radu Flora, volumul cu comunicările prezentate.

La începutul volumului sînt cuprinse cuvîntările de deschidere, ale organizatorilor (în numele comitetului de organizare; din partea Adunării Provinciilor Socialiste Autonome Voivodina; în numele Adunării orașului-gazdă) și ale oaspeților. Urmează apoi cele 51 de comunicări (puține dintre ele au fost trimise, nu și prezentate la simpozion), în limba sîrbocroată sau română, urmate de un rezumat în cealaltă dintre aceste două limbi și de un altul într-o limbă de largă circulație (franceză, germană, engleză, rusă, italiană), precum și de discuțiile purtate.

Majoritatea materialelor cuprinse în volum se înscriu între coordonatele indicate de tematica simpozionului (vezi titlul volumului), puține doar urmăresc și alte probleme. O prezentare a studiilor și nici măcar o înșirare a titlurilor lor nu este posibilă aici, din lipsă de spațiu.

Calitatea materialelor cuprinse în volum (apărut, ca și cele două ale simpoziunilor anterioare, în foarte bune condiții tehnice) îndreptățește afirmația că aceste simpozioane — care au devenit tradiționale (al V-lea a avut loc la București, în octombrie 1976, vezi CL, XXII, 1977, nr. 1, p. 123; al VI-lea este programat la Belgrad, în martie 1979) — reprezintă, într-adevăr, mici congrese iugoslavo-române.

Noiembrie 1978

I. Pătruț

E. EICHLER, I. BILY, R. GLÄSER, H. WALTER (Red.), *Beiträge zur Theorie und Geschichte der Eigennamen* (Materialien der namenkundlichen Arbeitstagung „Name, Geschichte, kulturelles Erbe“, Karl-Marx-Universität, Leipzig, 23–24.10.1974; Linguistische Studien, Reihe A, 30), Berlin, 1976, 200 p.

În 23 și 24 octombrie 1974, din inițiativa colectivului de onomastică de la secția de lingvistică teoretică și aplicată a Universității „Karl Marx” din Leipzig și a Comisiei de lingvistică a Academiei Saxonice de științe din Leipzig, a avut loc o consfătuire cu tema „Nume, istorie, moștenire culturală”, la care au participat, în afară de specialiști din R.D.G., lingviști din U.R.S.S., R. S. Cehoslovacă, R. P. Polonă, R. P. Ungară, Belgia, Suedia și Elveția.

Din cele 30 de referate și comunicări (axate pe următoarele cercuri de probleme: 1. Teoria generală a onomasticii, sistemul și structura numelor (germ. Namenschatz) sub aspectul relației dintre limbă și societate; 2. Probleme ale interferenței (lingvistice) în lumina onomasticii; 3. Nume proprii și istorie; 4. Numele proprii în operele literare), 19 sînt publicate în volumul de față.

În comunicarea *Contactele lingvistice în lumina onomasticii* (p. 9–21), Ernst Eichler (Leipzig) arată că, după două decenii de la apariția cărții (devenită deja clasică) a lui Uriel Weinreich, *Languages in Contact. Findings and Problems*, a sosit timpul ca și numele de locuri, care constituie „prisme ideale în care s-a condensat istoria de secole a comunităților lingvistice și teritoriale” (p. 9), să fie cercetate în această direcție. Materialul toponimic avut în vedere de autor cuprinde teritoriul dintre Marea Baltică în nord și Munții Metalici în sud, așadar, în esență, teritoriul actual al R.D.G., teritoriu pe care se găsesc numeroase nume de locuri de origine slavă (în regiunea de nord se vorbea cîndva polaba, iar în sud vechea sorabă). Ne aflăm, prin urmare, într-o zonă de contact slavo-german. Pornind de la teoria generală a interferențelor lingvistice, autorul relevă importanța onomasticii pentru studiul limbilor în contact, oprindu-se în special asupra a două probleme: 1. descrierea lingvistică a contactului dintre limbi în toponimie și 2. clasificarea numelor perechi (germ. Namenpaare). Sînt evidențiate trei aspecte în descrierea multiplului proces de integrare care a avut loc la preluarea toponimiei slave în germană și a celei germane în slavă: aspectul lingvistic (la nivel fonologic, gramatical și lexical-semantic, sociologic și areal (geografic)). În privința numelor perechi, E. Eichler propune următoarea clasificare: a. nume perechi legate fonetic; b. nume perechi legate semantic și c. nume independente.

O problemă asemănătoare tratează Stefan Sonderregger (Zürich) în *Interferențe lingvistico-onomastice și probleme ale granițelor lingvistice în Alpi* (p. 166–173). De data aceasta ne aflăm în domeniul romano-germanic, mai exact în Alpii elvețieni, în zona de contact a germanei cu trei limbi romanice: franceza, italiana și retoromana. Reținem și din această lucrare că cercetarea interferențelor trebuie să se refere la întregul sistem lingvistic (fonetică, formarea cuvintelor, gramatică, lexic), că valorificarea diacronică a interferențelor reprezintă un mijloc esențial pentru cercetarea istoriei așezărilor omenești.

Scrlind *Despre problema numelor proprii din punctul de vedere al teoriei semanticii* (p. 22–37), Gerhard Wotjak (Leipzig) arată că acestea se deosebesc de unitățile lexicale (*nomina*

appellativa) înainte de toate în domeniul semantic: ele servesc, ca și alte elemente delictice ale limbii (de exemplu pronumele demonstrative), la singularizare, la individualizare, opunându-se funcției de generalizare, de abstractizare, pe care o au cuvintele obișnuite. În loc să denumească clase de obiecte, cum e cazul cu lexemele, numele proprii, prin definiție, individualizează și singularizează exemplare concrete, elemente ale unor clase de obiecte (în sens general). Autorul cercetează posibilitățile de întrebuițare a unor trăsături ca animat, uman, abstract, concret, local etc. la numele proprii.

Lucrarea lui Hans Walther (Leipzig), *Despre bazele istoriei culturii tezaurului de nume germane* (p. 38–47), relevă relațiile strinse care se stabilesc între evoluția culturii pe de o parte și limbă, respectiv nume (germ. Namenschatz), pe de altă parte, încercând o fundamentare sociolingvistică a onomasticii.

Luându-și exemplele din engleză și germană, Rosemarie Gläser (Leipzig) se ocupă de *Numele proprii ca factor constitutiv al vocabulelor de specialitate* (p. 40–59), arătând că numele proprii (nume de familie, de orașe, de regiuni, de țări) devin elemente constitutive ale terminologiei folosite în știință, în tehnică, în comerț, în publicistică și în presă. Numele proprii apar mai ales cu funcție de atribut (cf. rom. *gîndac-de-Colorado*, *legea lui Ohm* etc.).

A. V. Superanskaja (Moscova) discută *Legătura dintre numele proprii și viața societății* (p. 60–71), pe baza unui material lingvistic rus. Ea stabilește o serie de deosebiri referitoare la formarea numelor proprii prin derivare „naturală” și „artistică” (estetică). I. A. Vorob'eva (Barnaul) scrie despre *Cercetarea sistematică a toponimiei și a istoriei* (p. 72–82), iar Iu. A. Karpenko (Odesa) despre *Toponime de diferite origini și granițele unui sistem toponimic* (p. 83–93). V. D. Belehkaja (Moscova) se ocupă de *Aspecte sociolingvistice ale toponimiei de limbă engleză* (p. 94–101). Cu ajutorul metodei contrastive, autoarea compară toponimia de origine engleză din Marea Britanie, S.U.A. și Australia, ajungând la concluzia că majoritatea numelor de locuri din insulă azi nu mai sînt înțelese, spre deosebire de cele din S.U.A. și de pe continentul australian. Se relevă apoi că deosebirile dintre numele de locuri din Marea Britanie și Australia nu sînt atât de mari ca cele dintre Marea Britanie și S.U.A., fenomenul găsindu-și explicația în cauze de ordin sociolingvistic.

De aspectele mai noi ale toponimiei din R.D.G., cauzate de noul condiții sociale (colectivizarea agriculturii), se ocupă Karlheinz Hengst (Zwickau), *Neologisme în toponimia R.D.G.* Numele uniunilor cooperatiste (p. 102–109), și Horst Naumann (Zwickau), *Despre evoluția microtoponimiei în agricultura socialistă a R.D.G.* (p. 110–116). Gerhard Schlimpert (Berlin) discută despre unele *Aspecte sociologice ale antroponimelor slave în izvoarele medievale* (p. 117–122), atrăgînd atenția asupra faptului că una din sarcinile onomasticii este și cercetarea unor probleme ca apariția, dezvoltarea, întrebuițarea și dispariția numelor proprii în funcție de condițiile istorice și sociale. Autorul analizează numele întregi (Vollname), prescurtate (Kurzname) și supranumele (Beiname) slavilor în secolele VI–XII/XIII, pornind de la structura socială a acestei comunități etnice. De obicei, numele întregi sînt purtate de nobili, ele avînd și un caracter oficial, iar numele prescurtate și supranumele sînt atribuite claselor de jos.

Tratînd opoziția nume propriu – apelativ, Rudolf Šramek (Brno), *Trăsătura onimică* (p. 123–128), este de părere că discutarea fenomenelor care formează sistemul onimic trebuie să se bazeze neapărat pe studiul trăsăturilor onimice inerente, așadar trebuie căutate și găsite astfel de semne, fenomene și momente caracteristice care rezultă din onimia însăși, care sînt specifice numai ei, care nu se regăsesc în domeniul apelativelor. Fiecare nume propriu, arată R. Šramek, trebuie să fie înzestrat cu un complex minimal de trăsături obligatorii, prin care el este utilizat în actul comunicării. Complexul de trăsături minimale îi aparțin atît elemente generale ale trăsăturii onimice (ca identificarea, individualizarea, eventual localizarea), cît și diferite grade de abstractizare ale trăsăturii specifice (clase sau tipuri de nume, nume individuale, izolate). Cînd se are în vedere limba ca sistem, hotărîtoare este privirea „de sus în jos”, adică relația dintre general și particular. Cînd se are în vedere limba ca act al vorbirii, criteriul decisiv este, dimpotrivă, privirea „de jos în sus”, adică principiul concret/abstract. Concluzionînd, autorul stabilește că în orice limbă există *nomina appellativa* și *nomina propria*, că se găsesc două feluri de trăsături onimice: generale și specifice, că cele specifice sînt de diferite grade de abstractizare. Orice nume propriu, arată R. Šramek, este identificabil în cadrul onimiei dacă apare cu toate trăsăturile specifice. Unele din trăsăturile specifice pot fi pentru noi, azi, necunoscute sau neclare. Trăsăturile onimice trebuie tratate ca semn distinctiv al relației dintre general și particular, dintre abstract și concret. Elementele izolate ale onimiei sînt întotdeauna purtătoare ale sistemului, descoperirea valorilor sistematice depinzînd de gradul de abstractizare a trăsăturii onimice.

Aducînd în discuție unele *Aspecte sociale ale antroponimelor* (p. 129–134), Vincent Blanár (Bratislava) subliniază caracterul dinamic, condiționat sociologic al sistemului antroponimic, sistem ce reflectă schimbările survenite în familie. Fetele și flăcăii se căsătoresc, copiii devin părinți, părinții, bunici etc. Numele femeilor căsătorite și al copiilor se dau de obicei după cel

al capului de familie. Ținând seama de funcționarea sistemului antroponimic, pot fi stabilite trei clase de denotații: persoane masculine căsătorite, persoane feminine căsătorite și copii necăsătoriți. În sistemul antroponimic de două nume, persoanele înrudite prin singe se deosebesc prin prenume, iar coincidența numelor de familie dovedește apartenența la același nucleu familial (xA, yA, zA). Prin nume de familie diferite și prenume identice sunt denumite, în principiu, persoane neînrudite (xA, xB, xA₁). Aceste legități generale au o formă specifică în sistemul antroponimic oficial și una complicată, „învăluțată”, în sistemul antroponimic „vlu”, neoficial.

De mare interes teoretic și practic este lucrarea lui Mieczysław Karaś (Cracovia), *Prenume, nume de familie, supranume = nume de persoane?* (p. 135–152), care, pe baza unui material al sistemului antroponimic polonez, descrie trecerea de la sistemul cu un singur nume la sistemul cu două sau cu mai multe nume. Autorul tratează relațiile dintre prenume, nume de familie și supranume, cercetând opozițiile dintre aceste trei grupe. M. Karaś încearcă o nouă clasificare a sistemului antroponimic (și, mai larg, a numelor proprii), propunând drept criteriu caracterul închis, respectiv deschis, al numelor, adică posibilitatea lor de a deriva noi forme la nivel lexical, respectiv morfologic. Având în vedere acest criteriu, la nivel lexical, autorul deosebește: I. nume închise (prenume + nume de familie) și II. nume deschise (supranume). În principiu, prenumele și numele de familie sunt limitate, reprezintă o sumă închisă; supranumele, în schimb, pot fi formate spontan, numărul lor fiind nelimitat. Având în vedere criteriul morfologic, se pot distinge, de asemenea, două grupe: I. nume închise (nume de familie + supranume) și II. nume deschise (prenume). În cazul numelor acționează des derivarea, obținându-se diminutive și hipocoristice. „Hipocoristicele” provenite de la nume de familie au caracter de porecle (Spitzname). Combinarea celor două criterii duce la următorul rezultat:

1. nume închise lexical și morfologic (nume de familie);
2. nume deschise lexical și morfologic Ø (?);
3. nume: lexical închise, morfologic deschise (prenume);
4. nume: lexical deschise, morfologic închise (supranume).

Reiese că numele de familie constituie cea mai stabilă grupă. Pe locul al doilea în ierarhia stabilității se situează prenumele (ele sunt lexical închise), la polul opus aflându-se supranumele, în special în raport cu prenumele. Pentru grupa 2 (nume deschise lexical și morfologic) nu există material ilustrativ. Aici ar putea fi incluse o parte din porecle, anume supranumele, care pot fi moștenite și, prin aceasta, stabile. Adesea supranumele trec în categoria numelor de familie, îndeplinind funcția acestora. (În unele comunități, numele de familie pur și simplu nu sunt folosite.) În privința toponimelor, M. Karaś arată că acestea se plasează, în schema propusă, în grupa a doua, deoarece numele de locuri se caracterizează ca o mulțime lexicală și morfologică deschisă. Ele se pot identifica cu numele de familie, fiind asemănătoare cu acestea din punct de vedere lexical și morfologic. În final se propune următoarea clasificare: 1. Prenume; 2. Nume de familie + nume de locuri; 3. Supranume; 4. Nume comune (apelative). În sfârșit, întregul tezaur lexical al unei limbi poate fi împărțit în două grupe principale: A. Nume proprii; B. Nume comune (apelative). Deosebirea dintre cele două grupe nu trebuie făcută numai la nivel semantic, ci și formal. Categoria care le desparte este numărul. Această categorie poate, ce-l drept, să apară uneori și în domeniul numelor proprii, dar ea are numai o funcție stilistică. Formele de plural la numele proprii sunt fenomene de excepție și tocmai pe acest fapt se bazează teza despre funcția de delimitare a numelor proprii de apelative.

După ce face un scurt istoric al toponimiei flamande, în *Evoluția și stadiul cercetărilor de toponimie din Flandra* (p. 153–156), Henri Draye (Louvain) discută probleme metodologice privind culegerea, depozitarea, imaginizarea și analiza materialului onomastic.

Două lucrări sunt dedicate numelor de persoană din operele literare: V. Rūķe-Dravina (Stockholm), *Numele de persoane în literatura beletristică din punct de vedere sociologic* (p. 174–181), și Karl Gutschmidt, *Numele proprii în opera clasicului bulgar Ivan Vazov* (p. 182–196).

Volumul se încheie cu lucrarea lui Kazimierz Rymut (Cracovia), *Nume de așezări poloneze provenite de la serii. (Semantică și geografie)* (p. 197–200). Analiza semantică a acestor nume, ca și distribuția lor geografică, dovedesc că ele aparțin straturii vechi de locuri poloneze.

Prin varietatea tematică, prin înalta ținută științifică, volumul de față reprezintă o contribuție de seamă în domeniul onomasticii teoretice. El se alătură altor lucrări de acest gen ale onomaștilor din R.D.G. (cf., de exemplu, *Wegweiser zur Namenforschung*, Halle (Salle), 1962; *Der Name in Sprache und Gesellschaft. Beiträge zur Theorie der Onomastik*, Berlin, 1973; *Namenforschung heute. Ihre Ergebnisse und Aufgaben in der Deutschen Demokratischen Republik*, Berlin, 1971). Dealtfel, onomastica este în R.D.G. una din ramurile lingvisticii cu rezultate demne de luat în seamă. E suficient să amintim aici colecția *Deutsch-slawische Forschungen zur Namenkunde und Siedlungsgeschichte*, inițiată de Th. Frings și R. Fischer, din care au apărut până acum

peste 30 de volume, revistele „Namenkundliche Informationen”, Leipzig (33 de nume), și „Onomastica Slavogermanica” (11 volume), scoasă în colaborare de lingviștii de la Leipzig cu cei de la Wrocław.

Septembrie 1978

V. Frățiță

McCORMACK, W. C., St. A. WURM (Eds), *Language and Thought. Anthropological Issues*, Paris — The Hague, Mouton Publ., 1977, XIII + 525p.

Volumul pe care vrem să-l prezentăm — succint — face parte dintr-o serie care cuprinde lucrările cu implicații lingvistice (comunicative) prezentate de oamenii de știință înscrșiși la al IX-lea Congres internațional de antropologie și științe etnologice, care a avut loc la Chicago (S.U.A.) în anul 1973. Nu vom discuta — din motive de spațiu — decît acele aspecte care se referă, într-un fel sau altul, la *teoria relativismului lingvistic* (ipoteza Sapir-Whorf). După cum se știe, ipoteza Sapir-Whorf (ISW) este cunoscută sub forma a două variante: 1. care consideră dependența gândirii de limbă (ISW-1) și 2. care consideră influența unor categorii ale limbii naturale (LN) asupra cunoașterii (ISW-2, sau ipoteza Whorf-Korzybski); vezi și Julia Penn, 1972: 10, 34, 43 și Schveiger, 1976: 123-124; Schveiger, 1977, b: 61-67 și McCormack, 1977: 5. Aceste concepții se confruntă și în volumul pe care îl prezentăm aici (vezi McCormack, 1977; Haugen, 1977 și Wurm, 1977).

1. Existența unei *baze biologice* a vorbirii (utilizării unei LN), care este specifică pentru întreaga umanitate (vezi Lenneberg, 1967; Chomsky, 1967; Chomsky, 1968, dar și Gregersen, 1977), face imposibilă acceptarea ISW-1, ca fiind în contradicție cu datele științifice empirice și teoretice existente. Tot pe această bază, credem noi, poate fi respinsă teza primordialității (cauzalității) gândirii față de vorbire (vezi și McCormack, 1977: 4). În acest fel ciștigă o justificare teoretică și respingerea categoriei vehiculate de unii reprezentanți ai teoriei gramaticilor generative: ‘vorbitor ideal’.

2. Haugen, 1977: 11-28, discută pe larg evoluția *concepției* despre gândire (G) și vorbire (Vo), înclinînd spre pozițiile ISW-2, care — așa cum am mai subliniat — pare, intuitiv, mai plauzibilă; lingvistul american face apropieri judicioase între cele două variante și anumite sisteme ideologice (iluminismul, romantismul etc.). Diferența dintre

$$G \in LN_1 \neq G \in LN_2$$

Haugen, 1977: 25, o vede în structura vocabularului

$$V \in LN_1 \neq V \in LN_2$$

Wurm, 1977: 493, arată că diferența constă în modul în care diversele LN *segmentează* realitatea. Aceste ‘clasificări’ sînt arbitrare numai din perspectiva vorbitorilor unei alte limbi” — îl citează Irene Portis Winner, 1977: 425, pe F. Boas, iar Sayo Yotsukura, 1977: 262, crede — în mod justificat — că nu există o corespondență perfectă între realitate și limbaj.

O altă încercare de a lega studiul relației

$$G - Vo$$

de ideologie (de cea platoniană) poate fi găsită la Vendler, 1977: 29-39 etc. Vendler, 1977: 33, discută despre gândire ca monolog intern, fără să țină cont de contribuțiile deosebit de pertinente ale lui Vygotskiĭ, 1956.

Mai puțin discutată este, însă, relația gândirii și vorbirii cu realitatea obiectivă (Re):

$$Re - G - Vo$$

(dar vezi și pct. 4, mai jos), deși Rossi-Landi, 1977: 391-403 o discută cu destul de multe amănunte (vezi și citatul din Marx și Engels, 1956: 27 — ‘limba este adevărata conștiință practică’). Rossi-Landi, 1977: 392, distinge între categoriile *existenței* și cele ale *cunoașterii*,

iar Ikegami, 1977 : 77, cunoștințele DESPRE referent (existență) și limbaj. Reiese din mai toate lucrările — uneori în pofida unor 'prejudecăți' ale autorilor — că primordialitatea revine realității și proceselor cognitive, care li se aplică, că limba nu face decât să reflecte rezultatele cunoașterii realității de către individ și societate (vezi și Knight, 1977 : 191); această stare de lucruri este reflectată și de unele sisteme etnoștiințifice, de exemplu, la populația yoruba (din Africa), lumea naturală și cea suprapusă ei sint considerate a fi izomorfe (vezi Lucy J. Kamau, 1977 : 362); deși după părerea lui Bellman, 1977 : 271, populația kpelle (Africa) nu ar fi cunoscut sistemul judecării prin silogisme (este adevărat că se citează cazul unui singur informant). Fără îndoială, teza noastră despre preponderența realității obiective față de reflectarea ei lingvistică nu înseamnă negarea unor 'comportamente' lingvistice idiosincratice : „există, probabil, mai multe cuvinte tibetane în uzul limbii engleze comune [...] decât există cuvinte engleze în uzul limbii tibetane comune” (Ekvall, 1977 : 334).

Verhaar, 1977 : 124, discută — printre altele — statutul ergativelor din punctul de vedere al ISW, fără, însă, să precizeze locul acestor construcții într-o argumentare pro sau contra.

Am arătat că specificitatea unei LN oarecare față de realitate constă în modul în care prima o segmentează pe ultima (vezi *supra*, Schweiger, 1976 ; Schweiger, 1977, a ; Schweiger, 1977, b ; dar vezi și Haugen, 1977 : 15). Această specificitate se manifestă și în taxonomiile populare discutate (vezi Lemaitre, 1977, dar și Haugen, 1977). Masako Tanaka, 1977 : 211 — 226 ; Scheffler, 1977 : 201 — 210, dar și alți autori din acest volum, discută unele probleme ale terminologiei de rudenie, ca sisteme taxonomice populare, dar — ca mulți antropolingviști — nu deosebesc termenii de rudenie de apelativele corespunzătoare, ceea ce face ca concluziile respective să fie mai puțin justificate lingvistic.

3. Mai mulți autori disting SENSUL, din punctul de vedere al limbii, de acela din punctul de vedere al minții (umane), vezi de exemplu, Verhaar, 1977 : 99, dar și Ikegami, 1977 : 69. Aceasta permite discutarea categoriei epistemologice a MODEL-ului, pe care Knight, 1977 : 194, îl consideră ca un sistem de traducere (din termenii unui sistem obiectiv în cei ai unui sistem subiectiv). Modelele (diferite) construite de autorii lucrărilor din acest volum încearcă să aproximeze o realitate obiectivă din diferite puncte de vedere, ceea ce face ca volumul să dea impresia, destul de justificată, a lipsei de omogenitate.

4. Ipoteza Sapir-Whorf este foarte puțin discutată prin prisma structurii gramaticale a limbilor naturale (dar vezi și *supra* și Verhaar, 1977 ; Gregersen, 1977), deși aceasta ar reprezenta un parametru interesant al aprecierii specificității diverselor LN : modul de organizare al elementelor (segmentate pe baza criteriilor specifice) dintr-o schemă cognitivă (logică și — probabil — semantică) comună. În acest mod s-ar putea studia drumul parcurs de structura gândirii de la OBIECT la NUME și DESCRIERE (trecind printr-o serie de etape intermediare : percepție, noțiune etc.). Ceea ce credem că este important pentru moment este faptul că structura gramaticală a unei limbi naturale pare să influențeze foarte puțin asupra modului în care această LN segmentează realitatea obiectivă : existența (sau inexistența) unor anumite tipuri de construcții gramaticale (ergativul în unele limbi ibero-caucaziene și altele, expresiile participiale în limba rusă, absența construcțiilor cu pasivul în limba maghiară etc.) nu pare să aibă o influență importantă asupra modului în care poporul, purtător al limbii respective, interpretează și explică realitatea obiectivă care constituie mediul său social și natural ambiant.

5. În pofida unor scăderi proprii diverselor lucrări (unele simple istorii ale unor teorii și concepții), credem că lucrarea recenzată este o lectură interesantă pentru orice om de știință interesat de problemele antropolingvisticii și etnolingvisticii.

BIBLIOGRAFIE

- BELLMAN, B. L., 1977, *Ethnohermeneutics : On the Interpretation of Intended Meaning. Among the Kpelle of Liberia*, in McCormack, Wurm (Eds), 1977.
- CHOMSKY, N., 1967, *The Formal Nature of Language*, in Lenneberg, 1967.
- CHOMSKY, N., 1968, *Le langage et la pensée*, Payot, Paris, 1968.
- EKVALL, R. B., 1977, *Correlation of Contradictions : A Tibetan Semantic Device*, in McCormack, Wurm (Eds), 1977.
- GREGERSEN, E. A., 1977, *Linguistic Models in Anthropology*, in McCormack, Wurm (Eds), 1977.
- HAUGEN, E., 1977, *Linguistic Relativity : Myths and Methods*, in McCormack, Wurm (Eds), 1977.
- IKEGAMI, Y., 1977, „Meaning” for the Linguist and „Meaning” for the Anthropologist, in McCormack, Wurm (Eds), 1977.
- KAMAU, LUCY JAYNE, 1977, *Conceptual Patterns in Yoruba Culture*, in McCormack, Wurm (Eds), 1977.

- KNIGHT, C. G., 1977, *Ethnoscience as a Research Paradigm*, în McCormack, Wurm (Eds), 1977.
- LEMAITRE, Y., 1977, *Tahitian Ethnozoological Classification and Fuzzy Logic*, în McCormack, Wurm (Eds), 1977.
- LENNEBERG, E. H., 1967, *Biological Foundations of Language*, John Willey and sons, Inc., New York, London, Sydney, 1967.
- MARX K., F. ENGELS, 1956, *Ideologia germană*, București, 1956.
- MCCORMACK, W. C., 1977, *Introduction*, în McCormack, Wurm (Eds), 1977.
- PENN, JULIA M., 1972, *Linguistic Relativity versus Innate Ideas*, Mouton, The Hague, Paris, 1972.
- PORTISS WINNER, IRENE, 1977, *The Semiotic Character of the Aesthetic Function as Defined by the Prague Linguistic Circle*, în McCormack, Wurm (Eds), 1977.
- ROSSI-LANDI, F., 1977, *On the Overlapping of Categories in the Social Sciences*, în McCormack, Wurm (Eds), 1977.
- SCHEFFLER, H. W., 1977, *Australian Kin Classification*, în McCormack, Wurm (Eds), 1977.
- SCHVEIGER, P., 1976, rec. la Penn, 1972, în „Cercetări de lingvistică”, XXI, 1.
- SCHVEIGER, P., 1977, a, *Pentru o tipologie a termenilor de rudenie*, în „Anuarul Muzeului etnografic al Transilvaniei”, IX.
- SCHVEIGER, P., 1977, b, *The Terminology of Time in Romanian*, în McCormack, Wurm (Eds), 1977.
- TANAKA, MASAKO, 1977, *Kinship Terminologies: The Okinawan Case*, în McCormack, Wurm (Eds), 1977.
- VENDLER, Z., 1977, *Wordless Thoughts*, în McCormack, Wurm (Eds), 1977.
- VERHAAR, J. W. M., 1977, *On Speech and Thought*, în McCormack, Wurm (Eds), 1977.
- VYGOTSKIJ, L. S., 1956, *Myšlenije i reč'*, în Vygotskij, *Izbrannyje psixologičeskiye issledovanija*, Moskva, 1956.
- WURM, S. A., 1977, *Summary of Discussion*, în McCormack, Wurm (Eds), 1977.
- YOTSUKURA, SAYO, 1977, *Ethnolinguistic Introduction to Japanese Literature*, în McCormack, Wurm (Eds), 1977.

Martie 1978

P. Schweiger
Universitatea „Babeș-Bolyai”
Facultatea de filologie
Cluj-Napoca, str. Horea, 31

AL VIII-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL AL SLAVIȘTILOR

(Zagreb—Ljubljana, 3—9. IX. 1978)

Între 3 și 9 septembrie 1978, a avut loc, la Zagreb și Ljubljana, al VIII-lea Congres internațional al slaviștilor; lucrările au fost pregătite, organizate și conduse de un prezidiu, numit de Comitetul internațional al slaviștilor, și de comitetul slaviștilor iugoslavi; și în prezidiul menționat un rol de seamă l-au avut patru slaviști iugoslavi: Bratko Kreft, președinte, Ivo Frangeš, unul dintre vicepreședinți, Vladimir Anić și Petar Šimunović, secretari.

La congres au participat lingviști, istorici literari, folcloriști și istorici din 24 de țări din Europa, America de Nord, Asia și Australia.

Comunicările au fost prezentate în cinci secții: Lingvistică, Literatură, Probleme literar-lingvistice, Folcloristică, Probleme istorico-filologice general slave.

Prima comunicare, prezentată de M. P. Alekseev (URSS), în ședința festivă de deschidere a Congresului, a fost consacrată operei lui Lev N. Tolstol, la împlinirea a 150 de ani de la naștere. Dealtfel, un mare număr de comunicări, de la secțiile Literatură și Probleme literar-lingvistice, au analizat aspecte din creația marelui scriitor rus.

Tematica comunicărilor de lingvistică a fost cuprinzătoare: relații între limbile slave și neslave, dialectologie, fonetică-fonologie, morfologie, sintaxă, lexicologie, semantică, stilistică, onomastică, studii de tipologie, studii contrastive etc. Participanții au avut posibilitatea să se orienteze în prealabil asupra conținutului comunicărilor din cele două volume de rezumate (1995 p. litografiate), care le-au fost înmânate la începutul lucrărilor.

Una dintre comunicările așteptate cu interes de mulți participanți a fost cea a lui R. I. Avanesov (Moscova; prezentată, în lipsa autorului, de N. B. Birillo): *Atlasul lingvistic slav. Bilanș și perspective (1958—1978)*. Lucrările *Atlasului* sînt coordonate de o Comisie (al cărei președinte este chiar R. I. Avanesov) a Comitetului Internațional al slaviștilor, Comisie care s-a întrunit pînă acum de peste treizeci de ori, în diferite țări. Din comunicare am reținut că volumul introductiv al *Atlasului* este terminat și că materialul va fi publicat în cca 40 de fascicule (împărțite în două serii); primele fascicule vor fi terminate în curînd.

Delegația românească a prezentat comunicările: acad. Al. Rosetti, *Considerații asupra raporturilor lingvistice slavo-române în epoca cea mai veche*; I. Pătruț, *Locul hipocoristicelor în onomastica slavă*; V. Gr. Chelaru (Craiova), *Principalele probleme ale etnogenezei popoarelor slave meridionale: substratul lingvistic*; D. Gămulescu (București), *Toponime de origine românească în R. S. F. Iugoslavia și importanța lor pentru dialectologia românească*; M. Jivcovič (București), *Noi tendințe și fenomene în evoluția graiurilor srbesti și croate în R. S. România*; Gh. Cîplea (Cluj-Napoca), *Aspecte ale toponimiei localităților cu populație cehă din Banat*; M. Novicov (București), A. Ghițăchi (Cluj-Napoca) și Elena Loghinovskî (București) au prezentat comunicări la secția Literatură.

În ziua de 7 noiembrie a avut loc, la Ljubljana, ședința prezidiului și apoi a plenului Comitetului internațional al slaviștilor, unde s-au adoptat cîteva hotărîri, printre care: următorul congres își va desfășura lucrările la Kiev, în septembrie 1983; Comitetul internațional al slaviștilor se va întruni la următoarea ședință la Budapesta, în octombrie sau noiembrie 1979.

I. Pătruț

Institutul de lingvistică și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

AL V-LEA SIMPOZION NAȚIONAL DE ONOMASTICĂ

(Cluj-Napoca, 16–17. XI.1978)

Între 16–17 noiembrie 1978 și-a desfășurat lucrările cel de-al V-lea Simpozion național de onomastică¹, organizat de Institutul de lingvistică și istorie literară din Cluj-Napoca, dedicat memoriei academicianului Emil Petrovici.

Omagierea profesorului, omului și savantului Emil Petrovici (1899–1968), care a condus mulți ani destinele Institutului și a lăsat o amprentă deosebită asupra progreselor cercetărilor de lingvistică, a fost făcută în cuvîntul de salut de către conf. univ. dr. Octavian Șchiau – decanul Facultății de filologie și directorul Institutului.

Deschiderea propriu-zisă a Simpozionului a avut loc prin cuvîntul prof. univ. dr. doc. Ioan Pătruț – președintele Comitetului de organizare –, care a subliniat că prezența la această manifestare a unor cercetători, cadre didactice universitare și medii, precum și a altor specialiști din toată țara este o dovadă categorică a interesului de care se bucură cercetările de onomastică, a importanței ce se acordă acestei ramuri a lingvisticii cu adînc implicații în istoria limbii și a poporului român. Dorința organizatorilor – a spus vorbitorul – a fost și rămîne aceea de a oferi un cadru și un nou prilej pentru o dezbateră deschisă și liberă asupra problematicei actuale și de perspectivă a cercetărilor de onomastică, care să aducă un spor real în perfecționarea metodologiei elaborării unor lucrări concrete, alături de anvergură – cum este *Dicționarul toponimic al Transilvaniei* – cît și a unor monografii zonale sau studii mai reduse. Prin antrenarea la aceste lucrări a cercetătorilor, cadrelor didactice, studenților sau chiar a unor specialiști ce lucrează în alte domenii, se vor putea realiza nu numai un vechi deziderat – acela de a se aduna și studia toponimia și antroponomia de pe întreg cuprinsul țării –, ci și progrese însemnate în procesul de integrare învățămînt – cercetare – practică.

Toate cele 19 comunicări prezentate² au avut o autentică înținută științifică, stîrnind un viu și real interes; discuțiile provocate au fost deosebit de interesante și folositoare, încît s-a apreciat că și numai pentru ele merita să aibă loc această întîlnire (I. Pătruț, concluzii). Ele au abordat o gamă largă de probleme de ordin teoretic și practic, poate prea largă chiar, după unele opinii exprimate în discuții și cu prilejul concluziilor finale ale profesorului I. Pătruț, care a și propus ca următorul simpozion să aibă o tematică limitată, legată de nevoile imediate ale cercetărilor din acest domeniu, de lucrările mari din planurile institutelor. Din această cauză, o sistematizare riguroasă a comunicărilor ar fi nu numai aproape imposibilă, dar și arbitrară. Vom încerca, totuși, o grupare după criteriul apropierii și interferării tematice.

1. Metodologia utilizării documentelor care atestă toponime și antroponime vechi a făcut obiectul mai multor comunicări. I. Pătruț (Cluj-Napoca), în *Onomastica transilvăneană în documente*, pornind de la constatarea că documentele transilvănene atestă forme denaturate ale numelor de sate, fiind vorba de grafii care nu corespund numelor reale, analizează cîteva categorii de fenomene care reprezintă adaptări ale toponimelor și antroponimelor românești la fonetismul grafiei maghiare. Consecințele neluării în seamă a acestor denaturări sînt etimologiile greșite. O bună parte din exemplele citate (*Galda*, *Turda*, *Oarda*) sînt totodată și noi argumente pentru susținerea sistemului de derivare cu sufixe în antroponomia românească, relevant și analizat de către autor în mai multe lucrări.

Modul cum s-au păstrat și succedat straturile de nume românești și de alte origini pe scara istoriei a fost tratat și de I. I. Russu (Cluj-Napoca), în *Despre antroponomia veche românească în Transilvania*. Faptul că din antichitate nu s-au păstrat documentar decît cîteva antroponime, deși românii au avut continuitate de limbă, nu înseamnă că ele n-au existat. Sistemul antroponomic ternar, generalizat cu timpul la romani și utilizat apoi și în Dacia pentru cel cu cetățenie romană (ex. Lucius Aelius Rufus), s-a extins și la populația autohtonă, aservită,

¹ Simpozionul continuă tradiția consfăturilor naționale de onomastică, desfășurate la Cluj-Napoca în anii 1966, 1969, 1972, 1975.

² Comunicările din program: G. Istrate (Iași), *Nume de oameni în opera lui M. Sadoveanu*; V. Florea (București), *Observații asupra sensului numelor proprii*; O. Vințeler (Cluj-Napoca), *Onomastica în opera lui L. Tolstoi* și I. Popescu-Sireteanu (Iași), *Etimologia numelui topice Maramureș* nu au fost prezentate, autorii fiind absenți.

subjugată. Modificările ulterioare în sistem țin de cauze istorice. Unele dintre acestea au fost analizate și de E. Janitsek (Cluj-Napoca), în *Apariția numelor duble la români*, comunicare care are la bază cercetarea documentelor din Moldova și Țara Românească, sec. XIV—XV.

Primele documente scrise care atestă nume de locuri românești de pe teritoriul Transilvaniei sînt acte ale administrațiilor maghiare (hotărniciri, donații etc.). Datorită traducerilor sistematice a toponimelor înțelșe, a redării în grafie maghiară a celor neînțelșe, sau chiar înlocuirii arbitrare a acestora, la prima vedere numirile românești par slab reprezentate în aceste documente. Utilizarea și interpretarea unor astfel de toponime ridică probleme specifice, analizate de D. Loșonți și S. Vlad (Cluj-Napoca), în *Observații metodologice privind interpretarea unor toponime din documentele transilvănene*. Autorii discută toponime consemnate în documente din sec. XIV (zona Munților Apuseni), din care marea majoritate se păstrează și azi.

Metodologia cercetării documentelor a stîrnit și vii discuții. Prof. I. Pătruț arăta că, fiind o problemă de cea mai mare însemnătate pentru onomastică, ea trebuie să se facă cî metode științifice riguroase, analizîndu-se fiecare nume în parte, înainte de a-l eticheta și clasa la un fond sau altul, pentru că este greu de stabilit astăzi originea etnică a purtătorilor lor. Este adevărat că s-au păstrat puține nume vechi latine de persoane, dar nu într-atît încît să putem spune că nu avem o bază onomastică latină. Este de datorită onomaștilor să întocmească liste de acest fel. Ele sînt absolut necesare, însă trebuie să fie alcătuite cu multă precauție și rigoare. Altfel, pericolul este enorm. Amestecul altor „specialiști” poate dăuna. Același lucru trebuie subliniat și în cazul statisticilor, avînd în vedere întotdeauna răspunderea care derivă dintr-o asemenea statistică (se face referire la statistica prezentată în comunicarea lui E. Janitsek). O bună parte din aceste probleme au fost susținute și de V.-Gr. Chelaru (Craiova), atît în comunicarea sa *Vechimea unor elemente de toponimie românească în Balcani și problema etnogenezei popoarelor sud-slave*, cit și în cadrul discuțiilor.

2. Metodologia culegerii și prelucrării materialului toponimic și antroponimic de pe teren, atît pentru lucrările mai mari din planurile institutelor, cit și pentru lucrări mai mici, individuale sau colective, a fost expusă de D. Loșonți și I. Roșianu (Cluj-Napoca), în *Principii și norme de adunare a materialului pentru Dicționarul toponimic al Transilvaniei*. Problema unificării metodelor și procedurilor de documentare pe teren, mai ales în cazul lucrărilor mari și colective, este vitală. Atît din comunicare cit și din discuții (I. Pătruț, V.-Gr. Chelaru, M. Pietreanu) a rezultat clar că numai norme ferme, care să cuprindă toate amănuntele legate de documentare și apoi de redactare, pot asigura realizarea unei lucrări științifice de proporții. Este bine ca în asemenea cazuri, cum este cel al *Dicționarului toponimic*, încă din faza alcătuirii normelor și principiilor de lucru să se prevadă și structura lexicografică a viitoarei lucrări (M. Pietreanu; discuții). Știînd dinainte ce elemente definitorii va cuprinde fiecare articol din dicționar, vom ști și ce date anume să consemnăm pe teren. S-au făcut propuneri și cu privire la folosirea hărților pentru fiecare localitate (E. Janitsek) și la utilizarea informatorilor locali (Gh. Moldovan, Galați).

Comunicarea *Metode de cercetare a prenumelor*, a lui Al. Cristureanu (Cluj-Napoca), face același lucru în cazul antroponimiei, autorul atrăgînd atenția asupra importanței chestionarului onomastic, a informatorilor ce trebuie folosiți și a utilizării surselor scriptice.

3. Analizarea toponimiei sau a antroponimiei dintr-o regiune sau zonă delimitată a fost efectuată în mai multe comunicări. În *Structura numelor de locuri din Valea Almăjului*, Viorica Golcu (Timișoara) a pus în evidență cîteva modele de formare a numelor topice, distingînd două categorii de toponime: *simple sau primare* și *compușe sau secundare*, cu mai multe subdiviziuni, în funcție de natura morfologică-sintactică a elementelor componente.

Ileana Nelescu (Cluj-Napoca), în *Raportul hidronim-apelativ într-o zonă din sudul Banatului*, pe baza unui material concret a tratat problema concordanței între toponime aparținînd unor categorii geografice diferite și a încercat stabilirea priorității în acordarea numelui la toponimele omonime.

Vasile Simionese (Timișoara), în *Toponimia slavo-bulgară a localității Vinga*, a făcut o analiză a întregului complex toponimic și a graiului de tip pavlichian din acest sat bulgăresc, o enclavă lingvistică, după opinia autorului, microtoponimia acestuia fiind răspîndită și aici chiar cunoscută de către populația românească din jur.

În comunicarea *Lexic dialectal în toponimia din sud-estul Banatului*, Rodica Suflețel (Timișoara) a încercat să evidențieze felul în care caracteristicile lexicale ale subdialectului bănățean se reflectă în toponimia unor localități din culoarul Timiș-Cerna, stabilind, în prima parte, trei categorii de termeni dialectali pătrunși în toponimie (general răspîndiți în Banat: *bădîn*, *gôrnic* etc.; răspîndiți doar în unele arii: *ibărlônt*, *znămân* etc.; cunoscuți numai local: *crist*, *molîte* etc.), iar în partea a doua analizînd toponime care nu-și găsesc corespondent în lexicul local: *Ogașu Breșului*, *Imaș* etc.

Un material toponimic concret a fost analizat și în comunicarea *Fauna în toponimia din bazinul Milcovului*, jud. Vrancea (Gh. Moldovan, Galați).

O problemă interesantă de antroponimie a fost tratată de Ion Nuță (Iași), în comunicarea *Supranume colective din nord-estul Moldovei*. Pe baza unui material antroponimic adunat din 350 de localități, aparținând județului Iași și Suceava, autorul stabilește câteva modalități de formare a supranumelor colective cu caracter general și o clasificare a acestora după proveniență (*bahluieni* < *Bahlui*, *prutași* < *Prut*, *tufari*, *bălțari* (de la faptul că locuiesc pe lângă *tufe*, *bălți*), *cărbunari*, *lăptari* etc.).

O analiză interesantă de ordin metodologic, teoretică și practică, asupra funcționării sistemului antroponimic la populația maghiară dintr-o anumită zonă a realizat și Piroška Benedek (Cluj-Napoca), în *Funcționarea numelor de familie în mediul rural*, distingind mai multe grupe funcționale ale acestor nume și subliniind că valoarea funcțională este legată de frecvența lor.

4. Crearea numelor de locuri și de persoane, factorii lingvistici și socio-lingvistici care concurează la formarea lor au constituit obiectul comunicărilor lui V. Ioniță (Reșița), *Valori ale sufixelor în toponimia Văii superioare a Timișului*, și M. I. Oros (Cluj-Napoca), *Note de toponimie*. Acesta din urmă a subliniat că urmărirea elementelor geografice naturale și artificiale, precum și a contextului social-istoric (cazul toponimelor cu suf. *-ești*) ar putea explica felul în care au apărut anumite denumiri.

I. T. Stan (Cluj-Napoca) în *Hipocoristice rusești* a analizat o cuprinzătoare serie de antroponime, evidențiind sistemul de formare a hipocoristicelor rusești.

5. Două din comunicările prezentate: M. Pietreanu (București), *Expresii onomastice românești* și V. M. Ungureanu (Cluj-Napoca), *Antroponime în expresii și proverbe*, au analizat din perspectivă socio-lingvistică un bogat material onomastic intrat cu timpul în expresii și proverbe românești. Termenul de „expresie onomastică”, nou introdus de M. Pietreanu, a suscitat unele discuții, autoarea justificând utilizarea lui nu numai ca o categorie operantă de lucru, ci și spre a le deosebi de alte expresii populare românești care nu au în compoziția lor elemente onomastice.

În cuvîntul de încheiere, profesorul I. Pătruț a subliniat importanța acestor consfătuiri cu caracter național, ca și necesitatea alcătuirii unui volum cu comunicările prezentate, invitînd pe participanți la următorul simpozion, care va avea loc în anul 1981.

Noiembrie 1978

Sabin Vlad
Institutul de lingvistică
și istorie literară
Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, 21

100-443887-100

I. Lingvistică

1. *Dicționarul limbii române*

Colectivul, format din prof. dr. doc. Bela Kelemen, Vasile Breban (consultant științific), dr. Sabina Teiuș, dr. Felicia Șerban, Ioana Anghel, Elena Comșulea, Valentina Șerban, Ileana Câmpean, Angela Goldea, Emilia Todoran, Rodica Popescu, a pregătit pentru tipar volumul cuprinzând litera **T** și a redactat articolele de cuvinte de la litera **U**. La lucrările de pregătire a volumului cuprinzând litera **T** a colaborat și Mariana Istrate.

2. Dicționarul confruntativ al limbii române

În cadrul acestei teme, dr. Felicia Șerban și dr. Sabina Teiuș au lucrat la definitivarea principiilor de redactare a *Dicționarului confrontativ de omonime al limbii române* (DCO) și au redactat articole de probă de la litera A.

3. *Dicționarul român-maghiar*

Membrii acestui colectiv, prof. dr. doc. Bela Kelemen, dr. Rita Chiricuță-Marinovici, Ladislau Csák și Laurențiu Szász, au redactat cuvinte noi la literele **T—Z** și au redactat în formă definitivă articolele de la litera **A** și, parțial, de la litera **B**.

4. Dicționarul toponimic al Transilvaniei

Și în acest an, membrii colectivului, Ileana Neiescu, Ion Roșianu, Gabriel Vasiliu și — cu normă redusă — Dumitru Loșonți și Sabin Vlad, au continuat adunarea de material toponimic de pe teren. Au fost anchetate încă 80 de localități: Ion Roșianu 31, Gabriel Vasiliu 31, Dumitru Loșonți 9, Sabin Vlad 9. Materialul a fost parțial fixat și sistematizat.

În mai multe ședințe ale colectivului, conduse de prof. dr. doc. Ioan Pătruț, coordonatorul lucrării, s-au discutat și definitivat principiile și normele de adunare și prelucrare a materialului.

5. ALR II, serie nouă

Doina Grecu, Rodica Orza, Ion Mării și Sabin Vlad au redactat parțial materialul necartografiat pentru volumul al VIII-lea al ALR II s. n. Tema este condusă de prof. dr. doc. Ioan Pătruț.

6. Noul atlas lingvistic român pe regiuni

a) NALR-Transilvania

Colectivul acestei teme — dr. Grigore Rusu, Viorel Bidian și Dumitru Loșonți — a redactat, scris și corectat 90 de hărți pentru volumul al III-lea. S-au redactat 50 de chestiuni MN și s-au făcut completări și verificări pe teren.

b) *NALR—Banat*

Colectivul acestei teme, dr. Petru Neiescu, Eugen Beltechi, Ioan Falciuc și Nicolae Mocanu, a redactat, scris și corectat 84 de hărți. S-au început operațiile de definitivare a volumului al II-lea. S-au făcut, de asemenea, anchete de completări și verificări pe teren.

7. *Fonetica și fonologia subdialectului bănățean*

Dr. Petru Nelescu, Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc și Nicolae Mocanu au continuat extragerea și sistematizarea de material din răspunsurile la Chestionar și au făcut anchete suplimentare pe teren.

8. *Atlasul lingvistic al Europei*

S-au făcut anchete cu Chestionarul I lexical în 26 de localități din Transilvania, Maramureș și Banat (dr. Petru Nelescu) și în 3 localități cu populație maghiară (Murádin László).

9. *Atlasul lingvistic al graiurilor maghiare din R. S. România*

În vederea publicării *Glosarului dialectal al graiurilor maghiare din R. S. România*, au fost redactate 500 de cuvinte-titlu (Murádin László și Csák Ladislau).

II. Istorie și critică literară

10. *Sociologia romanului românesc*

În acest an colectivul de istorie literară (dr. Elena Stan, dr. Mircea Popa, dr. Aurel Sasu, Valentin Tașcu, Ion Istrate, Ana Maria Vartic) a încheiat și definitivat această temă. Au fost analizate operele lui I. Agârbiceanu, M. Sadoveanu, Cezar Petrescu, Camil Petrescu, Ion Vineanu, Anton Holban și Matei Caragiale. Lucrarea urmează să fie predată în scurt timp la tipar. Pe această temă colectivul a organizat în luna mai la Cluj-Napoca un simpozion național de sociologie a literaturii, la care au prezentat comunicări toți membrii colectivului.

11. *Literatura în presa maghiară din România în prima jumătate a secolului al XX-lea*

Mózes Huba a excerptat material din ziarul „Brassói Lapok”, anii 1927—1931.

În acest an au fost publicate, în afara planului, mai multe studii și articole, cronici, note și recenzii în mai multe ziare și reviste de cultură și de specialitate. Amintim, de asemenea, apariția unui volum semnat de dr. Aurel Sasu, *Rebreanu. Sărbătoarea operei*, la Editura „Albastros”.

Comunicări

A. Prezentate la Institut

a) În cadrul obișnuitelor ședințe de comunicări :

Viorel Bîdian, *Onomasiologia, metodă de cercetare a diferitelor terminologii populare*; Valentina Șerban, *Din terminologia unităților de măsură pentru lungime*; Elena Comșulea, *Analiza onomasiologică și semasiologică a termenilor pentru noțiunea de „meliță”*; Viorel Bîdian, *Sursele de formare a terminologiei referitoare la porumb și cultivarea lui în graiurile dacoromâne*; Florian Oprea, *Mijloacele stilistice ale poezilor Otilia Cazimir și George Bacovia*; Valentin Tașcu, *Sociologia personajului în romanele lui I. Slavici*; Ana Maria Vartic, *Anton Holban — subiectivitate și incertitudine*; Mircea Popa, *Cezar Petrescu — o sociologie a mediilor*; Valentin Tașcu, *Procesul de desocializare a personajului camil-petrescian*; Ion Istrate, *Construcția sociologică a romanelor Țigului de provincie*;

b) La cel de al V-lea simpozion național de onomastică¹.

B. Prezentate în afara Institutului :

Prof. dr. doc. I. Pătruț, *Locul hipocoristicelor în antroponomia slavă*, la cel de al VIII-lea Congres internațional al slavistilor, 3—9 sept. 1978, Zagreb—Ljubljana; dr. Felicia Șerban,

¹ Vezi cronică simpozionului, în numărul de față, p. 117—119.

Aspecte ale raporturilor semantice în poezie, la cel de-al II-lea simpozion național de stilistică — poetică — semiotică, 11—12 noiembrie, Facultatea de filologie Cluj-Napoca; Rodica Popescu, *Funcționalizarea lirică a baladescului la Radu Stanca*, cu același prilej; Rodica Orza, *Cu privire la iotacizarea verbelor în limba română*, la Sesiunea științifică a Universității „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, 12—13 mai 1978; Dolina Grecu, *Precizări în problema raportului dintre limba standard și grai și Viorel Bidian, Din terminologia porumbului*, cu același prilej; dr. Mircea Popa, *Etape în receptarea literaturii bulgare în România*, la simpozionul român-bulgar „Raporturi culturale româno-bulgare în perioada modernă”, 9—13 iunie 1978, București; dr. Mircea Popa, *Sinceritatea confesiunii*, la simpozionul omagial „Iorgu Iordan la 90 de ani”, Facultatea de filologie, Cluj-Napoca, noiembrie 1978; Valentin Tașcu, *Probleme ale teatrului contemporan*, la Festivalul teatrului contemporan, Brașov, 1970; dr. Aurel Sasu, *Agârbiceanu — o gramatică a povestirii*, în cadrul „Zilelor culturii călănescene”, iunie 1978, Onești.

Ion Roșianu

Revista publică studiul și cercetări din domeniul lingvisticii (în special din acela al lingvisticii românești), precum și recenzii la lucrări din același domeniu.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să înainteze articolele, notele și recenziile dactilografiate la două rînduri. Tabelele vor fi dactilografiate pe pagini separate, iar diagramele vor fi executate în tuș, pe hîrtie de calc. Tabelele și ilustrațiile vor fi numerotate cu cifre arabe. Figurile din planșe vor fi numerotate în continuarea celor din text. Se va evita repetarea aceluiași date în text, tabele și grafice. Explicația figurilor în text se va face în ordinea numerelor. Titlurile citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale. Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase gratuit. Responsabilitatea asupra conținutului articolelor revine exclusiv autorilor.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc. se va trimite pe adresa comitetului de redacție : Cluj-Napoca, str. E. Racoviță nr. 21.

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
71021, București, Calea Victoriei nr. 125

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI

- AL. GRAUR, *Gramatica azi*, 1973, 239 p., 7 lei.
 I. COTEANU, *Stilistica funcțională a limbii române*, 1973, 204 p., 10,50 lei.
 CORNELIA COHUȚ și MAGDALENA VULPE, *Grainul din zona „Porțile de fier”*. Texte. Sintaxă, 1973, 395 p., 12 lei.
 * * *Texte dialectale*. Muntenia, I, 1973, 478 p., 17,50 lei; II, 1975, 915 p., 48 lei.
 GABRIELA PANĂ-DINDELEGAN, *Sintaxa transformațională a grupului verbal în limba română*, 1974, 296 p., 10,50 lei.
 ION GHEȚIE, *Începuturile scrisului în limba română. Contribuții filologice și lingvistice*, 1974, 210 p., 9 lei.
 GHEORGHE CHIVU și MARIANA COSTINESCU, *Bibliografia filologică românească. Secolul al VI-lea*, 1974, 9 lei.
 EMESE KIS, *Încadrarea substantivelor de origine maghiară în sistemul morfologiei al limbii române*, 1975, 191 p., 8,75 lei.
 ION GHEȚIE, *Baza dialectală a românei literare*, 1975, 696 p., 48 lei.
 * * *Fonetica și dialectologie*, vol. IX, 1975, 256 p., 16,50 lei.
 ANCA GIURESCU, *Les mots composés dans les langues romanes*, Coeditare cu firma „Mouton”, 1975, 172 p., 9,75 lei.
 AL. GRAUR, *Alte etimologii românești*, 1975, 107 p., 4,25 lei.
 Sub redacția acad. IORGU IORDAN, *Istoria științelor în România. Lingvistica*, 1975, 176 p., 7,50 lei.
 FLORA SUTEU, *Înfluența ortografiei asupra pronunțării literare românești*, 1976, 244 p., 11 lei.
 Sub redacția acad. AL. GRAUR și acad. I. COTEANU, *Probleme de lingvistică generală*, vol. VII, 1977, 126 p., 7,50 lei.
 Sub redacția AL. GRAUR și MIOARA AVRAM, *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. II, *Prefixele*, 1978, 385 p., 25 lei.
 H. MIHĂESCU, *La langue latine dans le sud-est de L'Europe*, coeditare cu Société d'édition „Les belles lettres” — Franța, 1978, 401 p., 32 lei.
 Sub redacția IORGU IORDAN, AL. GRAUR, ION COTEANU, *Dicționarul limbii române*, tom. XI, partea 1, Litera Ș, 1978, 272 p., 40 lei.
 FL. MARCU și C. MANECA, *Dicționar de neologisme*, ed. a III-a, 1978, 1 168 p., 116 lei.
 ZAMFIRA MIHAIL, *Terminologia portului popular românesc în perspectivă etnolingvistică comparată sud-est europeană*, 1978, 255 p. + 16 pl. + 1 hartă, 20 lei.

